

L. S.
Andersson

ÅRSBÖCKER I SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA

1723

ERASMI DE CIVILITATE SAMT MATTHIÆS RATIO OCH LIBELLUS

I ÖVERSÄTTNING OCH URVAL

PRIS 3 KRONOR

LUND 1926 — CARL BLOMS BOKTRYCKERI

ÅRSBÖCKER I SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA
[1926] BOKSERIE MED UNDERSTÖD AV [ÅRG. VI]
FÖRENINGEN FÖR SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA
[SERIEVOLYM 17] UTGIVEN AV B. RUD. HALL [ÅRSVOLYM 1]

ERASMI DE CIVILITATE SAMT MATTHIÆS RATIO OCH LIBELLUS

I ÖVERSÄTTNING OCH URVAL UT-
GIVNA TILL RIDDARHUSSKOLANS
300-ÅRSJUBILEUM

LUND 1926 — CARL BLOMS BOKTRYCKERI

F Ö R O R D.

Av *B. Rud. Hall.*

Den furstliga och adliga ungdomsbildningens historia är värd ett speciellt beaktande. Ingen av de äldre skolformerna har varit så banbrytande, allmänmänsklig och modernt kulturbefrämjande som dess läroanstalter och deras uppfostringsmaximer. I stort sett ha de varit på en gång starkt reformvänliga och klokt konservativa, välkombinerat allmän- och fackbildande, humanistiska och reala, antikiserande och tidsenliga, glädjeväckande och viljedisciplinerande.

Början må här göras med ett arbete om hyfsning och seder av den store humanisten Erasmus Rotterdamus. Detta var icke den första bok, genom vilken han gjorts allmännare känd för svensk publik, ty redan föreståndaren för Birgittas hus i Rom, västerås-biskopen Petrus Magni (stiftschef 1524—1534) hade medelst sin Barnabok bearbetat Erasmi större arbete om prinsuppfostran: *Institutio Principis christiani*. (Urval och litteraturförteckning jfr *Hall* Valda aktstycken sid. 6 o. f. Boken utkom senare på svenska 1721 under titeln "En Christelig Furstes Uptuchtelse, Uti wissa REGLOR Och Lärepuncter förestäld. STOCKHOLM, Uti det Kongl. Boktryckeriet uplagd, Åhr 1721." I förordet till denna edition uppgives att arbetet översatts på "Grefwe Erik Lindschölds Förslag och åstundan, den tid tå han Kongl. Arfprintzens Gouverneur war".) Här avtryckta arbete däremot utgöres av den 1620 i Stockholm utgivna översättningen av Erasmi lilla *Libellus aureus de Civilitate morum puerilium*. Den första editionen i Sverige utkom i Stockholm 1571; den var naturligtvis på latin. Översättningen till svenska ombesörjdes av Jonas Hambræus, som dels i Uppsala, dels i Örebro undervisade en grupp adelssöner. Han blev professor i österländska språk i Paris samt den tidigaste predikanten i Sveriges äldsta utlandsförsamling (vilken

liksom riddarhuset i år, 1926, firar sitt 300-årsjubileum). Genom denna församlingsbildning lyckades Gustav II Adolf förmå Richelieu att för första gången tillåta luthersk religionsövning i den katolska huvudstaden.

Här avtryckas 1) G. Djurklous framställning om Hambræus och denna Gyllene Book, vilken framställning ingår i hans nytryck av boken (Örebro 1872); 2) Större delen av Hambræi latinska företal i nysvensk översättning, dvs. så långt det är av allmänna intresse. Såsom man finner, utgör den ett referat av Joh. Rudbeckii akademiska tal om bildningens och läroanstalternas nytta (översatt i Årsböcker volym 5 sid. 7 o. f.; jfr not sid. 7 där). 3) Erasmi Gyllene Book i Hambræi översättning; 4) Vissa ordförklaringar, upptagna i Djurklous edition. (Av biskop Gezelius, som denne hänvisar till, utkom en upplaga på latin, svenska, tyska, finska 1670, på latin och svenska 1693.) Därtill har jag gjort ett tillägg sid. 55—56.

Om användningen av Erasmi Gyllene Book i svenska läroverk jfr *Hall* Om Sveriges första läroverksstadga sid. 100 o. f.

Djurklous nämnda framställning om Erasmus och Hambræus är av följande lydelse (Hans första not intages dock ej här).

Efterföljande skrift är ett aftryck af den veterligen äldsta svenska öfversättningen af *Desiderii Erasmi Roterodami*, i vårt land såsom skolbok länge använda *Liber aureus de civilitate morum puerilium*, hvilken författades till ledning för den unge *Henrik af Burgund*, och kan anses såsom dess författares sista tacksamhetsgård mot en familj, med hvilken han under trenne generationer varit nära förbunden. Redan 1497 genom sin förtrogne vän *Jacob Battus* introducerad hos Henriks farfader *Philip af Burgund*, Herre af Beveren, blef han af dennes gemål, den för sin frikostighet emot vetenskapsmän och lärde frejdade *Anna van Borsselen* antagen att jemte Battus leda den ende sonens uppfostran. Till gengäld härför, oberäknadt det årliga understöd af 100 gulden (en betydlig summa den tiden), hvarmed han hugnades af modren och som han slutligen genom sitt ihärdiga och temligen närgångna tiggeri sjelf förverkade, rönt *Erasmus* alltjemt af sin forndne lärjunge ett tacksamt

erkännande; och när *Adolf af Vere* sjelf fick söner att uppfostra, vände han sig till sin egen barndoms förträfflige ledare, hvilken för deras christeliga upptuktelse visade samma oförtrutna och brinnande nit som fordom för fadrens. Likasom han till denne skrifvit sin *epistola de virtute amplectenda*, författade han nu för den äldre sonen *Maximilian* flera lärorika uppsatser, och ännu på sin ålderdom skickade han från Freiburg i Breisgau år 1530 till den yngre *Henrik* den „gyldene bok”, som nu i sin äldsta svenska drägt här ånyo framställer sig för allmänheten.

Anledningen till denna öfversättning, hvilken trycktes i Stockholm hos *Olaus Olai* 1620 med jemsides löpande latinsk och svensk text och omfattar 102 blad in 16:o utan paginering, var densamma, som framkallat originalet. Likasom detta af *Erasmus* nedskrefs till ledning vid en ung flandrisk ädlings uppfostran till dygd och goda seder, så utarbetades denna af den flitige *Jonas Hambræus* *) till begagnande i den „*Illustri Schola Rhalambiana in regia arce Orebrogiensi*”, hvarest utom ståthållaren *Broder Andersson Rålamb*s trenne söner *Erik*, *Anders* och *Christer*, äfven tvänne andra svenska ädlingar, *Ulfspararne*, *Åke Johansson* och *Jacob Hansson*, i sju år voro hans lärjungar. Undervisningen i denna helt och hållet privata information, hvilken Hambræus ville göra till en adlig mönsterskola, var efter den tidens fordringar på ett utmärkt sätt ordnad, och synnerlig vigtlades på lärjungarnes öfvande att i skrift och tal uttrycka och försvara sina tankar. Disputationer höllos ofta, och äfven offentliga tal, till hvilkas åhörande lärde och lekte genom högtidliga program inbjödos *). Detta

*) Om denne för sin lärdom och sina motgångar ryktbar vordne man kan läsas *P. Hambræi: Dissertatio merita ac fata mag. Jona Hambræi Doctoris Juris canonici nec non Professoris linguarum orientaliū Parisiensis leviter enarrans*. Upsaliæ. P. 1. 1743; P. 11. 1749. Hans lefnadsteckning finnes äfven i Sv. Biograf. Lex., äldre serien, Del. VI.

*) Tvänne sådana: *De veritatis, laudatissimæ virtutis præ eminentia præ Rege, vino et mulieribus* af *Erik Rålamb* och *De gratitudine* af *Anders Rålamb*, båda hållna på Örebro slott den 12 Aug. 1622 och dedicerade den förre till konung Gustaf Adolf, den sednare till talarens fader, äro jemte tillhörande program och carmina gratulatoria af läraren på hebreiska, chaldeiska, syriska och latin tryckta i Upsala s. å. hos *Eschillus Mathie*

oaktadt och ehuru tiden erbjöd rika tillfällen för en väl uppfostrad adlig yngling att uppstiga till glans och magt, har af dessa lärjungar ingen lemnat sitt namn åt historien utom Erik Rålamb, som snart förvärfvade anseende för lärdom och duglighet, men hvars obetänksamma vägran att vid en festmåltid den 11 November 1631 åtlyda sin konungs befallning att credentza för de furstelige gästerna, visar att han ej fullkomligt lagt på hjertat de föreskrifter „om unge personers seders höfligheet” han af sin lärare fått emottaga. Sonens ungdomliga öfvermod ådrog fadren konungens vrede samt förlust af innehavande tjänst och förlänningar, „emedhan han sin son ej bätter upptuchtat hadhe”, ett omdöme om schola Rhalambiana lika orättvist som sjelfva domen *).

Äran att hafva först satt *Erasmii* skrift i svenska ungdomens händer tillkommer dock icke *Hambraeus*; ty redan 1571 års kyrkoordning föreskrifver att den skulle i skolorna läsas omvexlande med *Camerarii præcepta morum*. I den nya skolordning, som af svenska presterskapet uppgjordes år 1611 och sedermera, ehuru ej vederbörligen påbjuden, mångenstädes följdes, ansågs visserligen *Erasmus* böra vika för *Cicero* och *Terentius* och endast privatim läsas; men hans bok de *civilitate morum puerilium* bibehölls detta oaktadt ganska länge såsom läsebok ej mindre för dess nyttiga innehåll än för dess eleganta, om också ej ciceronianska latin. Ännu år 1670 ansågs en ny skolupplaga af nöden och denna, som utarbetades af *Gezelius*, trycktes i Åbo s. å. med icke blott latinsk och svensk, utan äfven tysk och finsk text *). Detta bevisar att *Erasmii* lär-

in 4:to. Dessutom finnes från samma skola en *Oratiuncula de Christo, in horte agonizante, in urbe patiente, in monte moriente* af Erik Rålamb, tryckt i Stockholm hos Reussner 1622 in 4:to.

*) Efter konungens död blef denna genom Oxenstjernas bemedling återkallad, och Erik Rålamb sjelf, hvars lärdom och duglighet väl behöfdes, åter tagen till nåder, samt såsom svenskt sändebud skickad till Paris, der han efter 2 års vistelse år 1635 afled. Af de öfriga lärjungarne hunno 3 till öfverstelöjtnants grad i svenska arméen, men den 4:de Åke Johansson Ulfsparré ingick aldrig i statens tjänst. Han lefde på sina gods och dog der barnlös 1643.

*) Dess titel är: *Libellus aureus de Civilitate Morum Puerilium, olim a Des. Erasmo Roterodamo conscriptus, nunc vero cum idiomate Svecico,*

domar fortfarande ansågos ega ett praktiskt värde och bland de skäl, som föranledt den nya upplagan, nämner utgifvaren i sitt förord äfven att lärjungarne böra vänjas att lämpa sina seder efter dess föreskrifter (*ut a teneris annis assuefiant discipuli mores suos ad hæc præcepta componere*). Onekligen finnes der också ganska mycket, som i alla tider förtjenar att behjertas; men sin egentliga betydelse eger den lilla skriften likväl såsom exponent af sin tid, och i detta afseende skall den städse blifva en vigtig kunskapskälla för dem, som vilja lära närmare känna 16:de och 17:de seklens seder och bruk samt hvad man då fordrade af en väl uppfostrad yngling.

Båda dessa äldre svenska öfversättningar äro nu temligen sällsynta; och en ny oförändrad upplaga af den äldsta bör derföre icke vara ovälkommen för kulturforskningens och den äldre svenska litteraturens vänner, helst en ny öfversättning — om än aldrig så omsorgsfull — icke på långt när skulle ega samma värde. Eller skulle vi väl kunna rätt förstå den gamle *Erasmus*, om han nu uppträdde ibland oss, klädd i svart frack och hvit halsduk? — Hvar tid har sina seder, sina tankar och äfven sina egna former för att uttrycka dem. Den gammaldags framställningens egendomliga prägel och den djupa humor, som der understundom genombryter det högtidliga allvaret, trifvas icke i nymodig skrud. De framträda bäst och naturligast under föråldrade och tyngre språkformer, hvilka äfven äro nödvändige för att försätta läsaren in i den tid, hvars seder för honom skildras. *Hambraei* öfversättning, oaktadt dess orena, halftyska, men med tidehvarfvets smak öfverensstämmande språk, framställer derföre bilden af en höfvisk yngling från 16:de seklet i all sin pryddo mera lefvande och trogen än sjelfva originalet, hvars högtidliga latin för oss halfvägs till det gamla Rom, på samma gång det språk, hvari vi nu kläda våra tankar, sträfvar att omforma bilden efter vår egen tids föreställningar. I allmänhet när fråga är om sådana tids- och sedemålningar, som skrifvits på latinska språket sedan detta endast blifvit de lärdas tungomål, kunna goda

Germanico et Finnonico, in usum scholarum ac poedagogiorum, denuo editus; et Aboæ, typis Gezelianis, excusus a Johanne Winter. Anno MDCLXX. — 184 sidor liten octav.

samtida öfversättningar mången gång för efterverlden ega större betydelse än originalen, der det vetenskapliga språket ofta framtvungit granna omskrifningar, hvilka icke få samma karaktär och betydelse för oss, som de egt i samtidens populära språk, ur hvilket författaren måst inskrufva eller utbreda tanken i trängre eller vidare latinska former.

Af dessa skäl har den äldsta öfversättningens text här i allo bibehållits, och med undantag af endast fyra påtagliga tryckfel, hvilka rättats, ingen ändring gjorts, icke ens i dess vacklande och osäkra orthografi, samt sjelfva bokens utstyrsel till format, typer och papper så mycket som möjligt lämpats efter den äldre upplagans. Att äfven här låta den latinska texten löpa i jembredd med den svenska har deremot icke ansetts af nöden, då af Erasmi arbeten nyare och bättre originalupplagor finnas att tillgå; men i dess ställe har till deras tjänst, som vilja anställa jembörelser emellan de olika upplagorna eller göra iakttagelser i afseende på vårt modersmåls långsamma men fortgående frigörelse från det öfverdrifna tyskeriet vid 17:de seklets början, utdrag ur den sednare upplagans såväl latinska och svenska som tyska och finska text här såsom bilagor meddelats, och derjemte tillagts en ordlista, hvaruti nu obrukliga ord förklarats genom anförande af såväl originalets som den år 1670 utgifna öfversättningens motsvarande svenska och tyska uttryck.

Sörby i November 1872.

G. Djurklou.

Enär en uppmärksam läsare skall finna ett flertal om än små olikheter mellan Djurklous och min edition, vill jag nämna, att hans två gånger (sid. 10 och 11) givna försäkran, att han (med fyra undantag) absolut riktigt avtryckt Hambraei översättning, ej överensstämmer med verkligheten, enär han rättat även ett flertal andra tryckfel, ja någon gång ändrat, där ej tryckfel föreligga. Jag har ändrat följande uppenbara tryckfel: här sid. 36 ha näglarna och Medhen ändrats till näglarna, resp. Medh en; sid. 37 ha ährwürdgst och Skyssa rättats till ährwürdigst, resp. kyssa; sid. 39 ha mäl och itt styket ändrats till wäl och itt styke; sid. 41 ha efftet och annat

ändrats till effter och annat. Sid. 42 utbytes hwar ken mot hwarken, sid. 47 Italiaer mot Italianer, sid. 50 Dm mot Om. Bokstäverna n och m, utmärkta blott genom ett streck över ordet, ha här utskrivits. I samband härmed må nämnas, att tryckfelen Matthias (under förordet till Gnomologia) och deliurr (å tredje spalten här sid. 103) här utbytts mot Matthiae, resp. deliuer; så ock utgifva mot utgifna (sid. 8).

Trots Erasmi boks rikliga användning i prins- och adelsundervisningen är den icke skriven närmast för antydda lärjungar utan för läroverksungdom och i synnerhet för de läroverksynglingar, som levat upp under knappa villkor. Delvis adresserar den sig t. o. m. till en oskolad allmänhet.

Jämte en bild av en duva på en klippa med ett blad i näbben (jfr 1 Mos. 8: 11) upptages å bokens sista sida ett "symbolum" på syriska och latin: "Såsom duvan är mild, fridsälskande och utan svek, så giv mig, hulde Gud, ett enfaldigt [= oskyldigt, rent] hjärta!"

Om furstlig och adlig bildning talas tidigt: i utlandet t. ex. *Vormbaum* Evang. Schulordn., Gütersloh 1860 o. f., *H. Glarbo* En Adelsskole i det 16 och 17 Aarh., Kbh 1923 (om Coll. ill. i Tübingen 1589 o. f.); *Zeitschrift für Geschichte der Erziehung*; *Monumenta paedagogica*; *Danske Magazin*; *D. Ahlefeldts Memoirer*; *Vor Ungdom* 1881; — i Sverige (inklusive Hambraeus och Joh. Matthiae) jfr *Hollander* Svenska undervisningsväsendets historia; *Annerstedt* Uppsala universitets historia med Bihang; *Karlson* Örebro skolas historia IV; *Gustav Vasas registratur* 1539. Om Matthiae och hans eller adelshusets skola 1626—1629 jfr *J. Murberg* Om Collegium Reg. et illustre, i *Vitterhetsakademiens handlingar* VIII 1808 sid. 150 o. f.; *H. Holmquist* D. Joh. Matthiae Gothus (1903) sid. 110 o. f.; *Hollander* jfr ovan; *Schück* Svensk litteraturhistoria sid. 509 o. f.

Den adelsskola, vars upprättande upptages såsom ett av de tre syftmålen med riddarhuset, fick sin grundritning angiven genom Matthiæs studieplan, som framlades 1626. Tryckt erhöill den följande titel: *RATIO Studiorum Ante decennium ad petitionem DD. DIRECTORUM illustris. Collegij Stokhol-*

mensis con- scripta, Nunc verò in gratiam juventutis edita, A J. M. Gotho. HOLMIÆ, Imprimebat HENRICUS Käyser, Anno M.DC.XXXVI.

Nämnas må, att så gott som hela den litteratur, Ratio anbefaller, numera finnes översatt till svenska.

Ur *Holmquist* aa sid. 118—120 må lånas följande jämförelse mellan Matthiæ och Rudbeckii skolplaner. Därvid kunna vi i stort sett identifiera Rudbeckii ideal med den gångna tidens och dåtidens bästa svenska prästbildnings eller läroverkens, varemot Matthiæ i stora drag betecknar den bästa svenska furste- och adelsskoleundervisningens önskemål. Om skillnaden mellan de båda männens läroverksideal jfr med varandra biskoparnas och universitetets läroverksförslag 1637 samt 1649 års läroverksstadga (avtryckta: de förra i *Thyselius* Bidrag till svenska kyrkans och läroverkens historia, 1848, det senare i Årsböcker vol. 4). — Holmquist skriver följande.

”Under det att Rudbeckius i hela dess omfång fasthåller krafvet på de klassiska språkens, både latinets och grekiskans, fulla tillägnande, tyckes Matthiæ anse bandet allt för hårdt åtdraget; grekiskan blir i hans schema en hjälpvetenskap åt latinet, och det senare bedrifves med större hänsyn till barnets psykologiska utvecklingsgång. Särskildt äro här att märka de om fin pedagogisk takt vittnande råd, som han ger om sättet att hos lärjungarne vinna förståelse för det lästa, samt hans varning mot tidigt eller öfverdrifvet grammatikplugg. Observeras bör såväl minskningen i den förut som fullkomligt ofelbar ansedda stryketoden som införandet af uppmuntrande premier¹; äfven här visar Matthiæ motivering en uppfattning, hvilken tillhörde framtiden. — Måhända mest förvånande är Matthiæ ställning till kristendomsundervisningen; midt i ortodoxiens tid, då Rudbeckius tilldelar teologien en eller flere undervisningstimmar hvarje dag i alla klasser, minskar Matthiæ teologien till Loci theologici och nytestamentlig bibelläsning samt hänvisar undervisningen däri till blott sön- och

¹ Att just detta drag af Matthiæ uppfostringsmetod väckt samtidens uppmärksamhet, visar *Canutzius Auspiciatus* (1654), hvilken framhåller det såsom den märkligaste nyheten i Collegium illustre.

helgdagar. Häri kan omöjligen ligga någon ringaktning af kristendomens betydelse för de unga; ”kristendomslektionerna skola i detta gymnasium vara basis och fundament för alla andra lectioner”, säger han ju själf. Förklaringen till Matthiæ anordning kan endast ligga i hans utomlands fast vordna åskådning, att kristendomen framför allt skall möta människan, äfven de unga, såsom ett religiöst moment, i skolan så långt som möjligt sammanväfdt med och skyddadt af sabbatens helgd; därjämte torde äfven hafva kommit hänsynen till de särskilda uppgifter, som väntade adelns söner och i hvilka formell kristendoms-kunskap ej kunde i samma utsträckning som vid den lärda bildningen komma till användning.

Äfven i fråga om kollegiets yttre anordning framträder Matthiæ själfständighet och insikt. Rudbeckius lät den dagliga läsningen börja kl. 5 f. m. och sedan utan afbrott fortgå till kl. 9 eller längre för att åter börja kl. 12 eller 1 och fortgå till kl. 5 e. m. Att studiearbetet då ofta måste blifva slött och mekaniskt, säger sig själf. Matthiæ ofvan refererade anordningar beteckna härutinnan ett väldigt framsteg mot det bättre, och hans motivering visar, att hänsyn till barnets förmåga och behof för honom varit det bestämmande. Härmed sammanhänger, att Matthiæ vida mera konsekvent än Rudbeckius genomfört det nyvagnade krafvet på kroppens sunda utbildning, till stöd äfven för sinnets spänstighet, genom väl ordnade kroppsöfningar samt genom proportionerligt afvägda ferier och fritider. . . . Af det ofvan framlagda märkes, huru utprägladt modern Matthiæ var i förhållande till sin tid; det kan då ej heller förvåna, att den store pedagogen Comenius från början hos Matthiæ fann förståelse och understöd.”

T. ex. studieplanens bestämda krav på att förena sak- och ordvetande hade (före Comenius) framförts och kraftigt understrukits av Erasmus. Flera av dennes arbeten ägde Matthiæ. Sådana voro t. ex. parafaserna till nya testamentet samt Metod att framtränga till sann teologi. Verkan därav skönjes bland annat i Matthiæ första skolbok för adelsungdomen: *Libellus puerilis*. Denna utgör en ganska diger övningsbok på en gång i kristendom, moral, latin, moderna språk och modersmålet, i det att heliga sanningar och innerliga böner skulle inläras och

bedjas på skilda språk. Så gott som varje stycke är hämtat ur bibeln, och innehållet har så sammanställts, att det utgör katekes, böner och levnadsregler. Det största partiet upptages av en katekesutveckling ("storkatekes") i form av bibliska citat å latin, svenska, tyska, engelska och franska. Författaren säger sig ej känna någon föregångare till denna helt bibliska storkatekes-metod. Faktum är emellertid att enstaka bibliska frågeböcker funnos utgivna på tyska, när Matthiae gjorde sin långa studieresa därstädes. (Jfr t. ex. Reus stora verk med katekesavtryck). Och sättet att öva sig i främmande språk genom att lära katekesen å dessa, är äldre än Matthiae och har använts bland annat av "irrläriga", som på så sätt inplantat sin misstänkta religionsläras huvudpunkter hos sina barn under språkstudiets täckmantel. Men i avseende å både kristendoms- och språkämnen utgör dock Matthiaes bok en ny och märklig reformskrift för vårt land. Ty såsom jag visat i avhandlingen om Rudbeckius (1911) hade moderna språk icke förut inhämtats i svenska skolor (i varje fall ej i läroverken). Där kommo de att upptagas först enligt 1807 års läroverksstadga. Och vårt lands dogmatiska eller kateketiska böcker hade icke eller obetydligt varit baserade på bibelspråk (jfr *Hall* Rudbeckii katekesutveckling). Vidare har Matthiae lyckligt bemödat sig att göra läroframställningen lättfattlig samt att komma bort från de tidigare kyrkliga periodernas lärostrider, klagolåt och gammaltestamentlighet. Om hans nylutherdomen förberedande ståndpunkt jfr *Holmquist* Matthiae samt mitt senare utkommande arbete om kyrkotukten och viljefostran. — Ekonomien hindrar avtryckandet av denna långkatekes. För att åskådliggöra M:s förfaringssätt kan det anses tillräckligt att återge lilla katekesens textord jämte några få där intagna bibelspråk från lilla uttydningen.

Efter katekeserna följa ett flertal böner och moralsentenser, bestående mestadels av bibelspråk även de men blott på något av de nämnda språken. Här avtryckas endast några utombibliska bordsböner.

I enspråkiga, delvis förändrade editioner utgav M. sin *Libellus* dels i Strengnäs Kyrkio- och Husbook, 1658, dels i *Opuscula Theologica*, 1661.

Andra moraliska tänkespråk och allmänfilosofiska levnadsregler hade nyligen framlagts för adelsbarn t. ex. av Petrus Rudbeckius i *Insignis Pueritia* (Skyttes söner "till ära och lära") samt i *Insignis Adolescentia* (tillägnad Gyllenhielm). Nu sammanställer jämväl Matthiae sådana visdomsord ur klassiska författare i en rätt diger volym med titeln *Gnomologia. Veterum Latinorum, Poetarum et Historicorum* (Holmiae 1627). Dess studium anbefaller han närmast för åtta- och nio-åringar (klass VI; V). Liksom många nylatinska och humanistiska författare det gjort och liksom Comenius i sin samma år påbörjade Undervisningslära det gjorde, så kräver Matthiae sträng sovring av kunskapsstoffet i etiskt avseende. Även i 1649 års läroverksstadga skulle Matthiae vara med om att anbefalla dylika tänkespråk. I västeråsdjäknen och dala-prästen Jac. Montelii anteckningsbok finna vi sådana i rikt mått (1660-talet; N. 1773 Uppsala universitetsbibliotek). Senare skulle Spegel o. a. utgiva sådana för läroverken.

I översättning av läroverksadjunkten S. Solders, Lund, som jämväl översatt övriga här på nysvenska återgivna delar (utom Ratio), må här inflyta Matthiaes förord till *Gnomologia*.

"Mina kära, till börd som ock till begåvning utmärkta lärjungar

Dn. Johannes Gabrielsson Oxenstierna, Friherre till Kimito,
Dn. Erik Carlsson Oxenstierna, Friherre till Lindö,
Dn. Gabriel Gabrielsson Oxenstierna, Friherre till Kimito,
Georg Andersson Stierna till Eskelstorp,
Olof Andersson Oxehuvud till Säby,
Lars Larsson Skytte till Säby,
Olof Nilsson, kamrer,
Johannes Olofsson i Stockholm,
sänder jag en hälsning och tillönskar framgång i studierna.

I alla tider har det hos alla författare varit en sed, I unga ädlingar, att antingen strö in i sina skrifter sentenser liksom dyrbara ädelstenar eller åt eftervärlden lämna hela avhandlingar med sentenser. Vi förbigå nu de förra. De senare ha samlat kompendier av tänkespråk och därvid använt olika metoder för att vid behov ha dem lättare tillgängliga. Det är nästan

omöjligt att beskriva, vilken nytta de lärda ha av dylika sentensböcker. Ty sentenserna bidraga på ett underbart sätt till både språkets och hjärtats förfining, det är, för att tala med Cicero, till en rätt förståelse och ett vackert framförande. De bistå med innehåll åt tanke och tal, över vilket ämne man än vill yttra sig. Vidare lockas de unga genom ljuvligheten i en sådan försmak att älska och beundra goda författare. Men de till åren mera framskridna, som ej kunna ha tid att åter genomgå författarna fullständigt, de kunna liksom med ett enda ögonkast erinra sig förträffliga och minnesvärda ställen hos en auktor, och en sådan överblick återkallar minnet av hela boken. Det är nämligen icke nödvändigt att lägga på minnet allt, som möter en hos författarna, t. ex. sådant, som man ej har glädje av att ha aktuellt i medvetandet, som t. o. m. tråkar ut dem man talar till, och som ej ger något anseende för lärdom. Jag behöver ej nämna, att det finns många auktorer, som missbruka sitt snille och sin bildning därhän, att de besudla sina skrifter med obscoena ting. Enligt min åsikt böra kristliga ynglingar icke taga befattning med sådana, vare sig för sentensernas, talesättens eller konstens skull, för att de icke, medan de sträva efter vältalighet, må lära sig ett syndigt leverne, och för att de icke, medan de samla sig frasernas blomster, skola förlora kyskhetens. Därför är M. Tullius Cicero värd allt beröm för sin visdom, han, som av dessa och andra orsaker förklarade, att han, icke ens om hans livslängd fördubblades, skulle få tid att läsa lyrik. Så mycket allvarligare voro de studier, som hindrade honom därifrån. Härav är det uppenbart, vilka stora förtjänster om vetenskapen de inlägga, vilka offra några natters sömn under samlandet av moralsentenser till nytta och välsignelse för alla bildade människor.

Eftersom nu även jag av Edra kära föräldrar, mina välvilliga förmän och gynnare, som med sin klokhet och auktoritet leda våra studier härstädes, har bland annat fått detta uppdrag, vill jag i vad på mig ankommer med största iver och omsorg vinnlägga mig om att befrämja studiet av humaniora, de ämnen, som nu försköna blomman av Eder ålder och som icke endast förfina okultiverade seder utan ock äro för hela

staten de skönaste och verksammaste tjänarinnor. Det är också med rätta, som de bära humanitetens namn, ty utan dem skulle väl människans hela liv gestalta sig barbariskt. Till nytta för Eder har jag alltså utgivit dessa anteckningar, samlade från sådana författare, vilkas utmärkta språk kan bibringa Eder ett rent och bildat sådant och vilka kunna bringa Eder dygde- och sederegler liksom ur ett ymnighets-horn. Och jag har ordnat dem i den följd, som vår kursplan betingat. Mycket har jag med beräkning utelämnat, för att det ej skall se ut, som vore det en omskrivning av författarnas verk mera än ett urval bland de viktigaste av viktiga punkter. Sentenser ur Cicero har jag utmönstrat, enär de både till innehåll och stil, såsom "comicus" själv säger, äro av en annan typ, skild främst från skaldernas men även från historieförfattarnas framställningssätt. De äro för övrigt redan förut av andra noggrant samlade och ordnade under vissa bestämda rubriker.

Tagen alltså emot detta bevis på mitt intresse för Edra studier och gören flitigt bruk därav både i skrift och i samtal, då så lämpar sig. Det kommer att bli Eder till stort gagn, om I blott begagnen det med urskillning samt utan tillgjordhet och förkastlig skrytsamhet. Här haven I musten och kärnan av de mest framstående författarnas verk. Inlären det och lären Eder vinna must och märg, att icke någon må kunna förebrå Eder, såsom Antistenes säges så visligt hava svarat någon, som beklagade sig över förlusten av en bok, i vilken han skrivit upp allt, han lärt sig: "Men detta borde du ha tecknat i minnet, icke på papper". — Framför allt, I unga ädlingar, vinnläggen Eder om att bliva fruktbarande skott på de fruktbara träd, från vilka I haven framspirat! Vinnläggen Eder att förädla Edert språk och eder karaktär; pryden Eder själ med lärdom och dygder! Fortsätten med ospard möda Edra påbörjade studier, att I mån själva vinna ära, bliva Edra föräldrar till glädje, Edra vänner till gagn och detta nordliga rike till välsignelse! Men bedjen ständigt Gud i brinnande böner, att han må leda Edra strävanden, att fromhet och gudsfuktan må behärska dem. Förgäves offren I natternas sömn,

förgäves svinner vid böckerna hälsans ros på edra kinder, förgäves betungen I Eder sköna ungdom med studier, om I ej haven en hjälpare i Gud. Jag tillönskar Eder god förkovran, välgång, insikt och hälsa.

Stockholm den 12 maj 1627.

Eder

Johan Matthiæ Gothus
professor publicus i Collegium illustre."

Liber aureus
DE CIVILITATE MORVM
PVERILIVM,

Thet ähr:

En gylden Book,

*om unga personers Seder
Höffweligheet.*

Olim ab Authore Erasmo Roterodamo conscriptus.

Nunc verò Svetico idiomate
redditus, & Nobilissimis Juxtaque literis
& moribus Cultissimis adolescentibus,
discipulis & convictoribus suis
amantissimis exhibitus

per

[fordom författad av Erasmus Roterdamus
och nu återgiven på svenska språket
för sina synnerligen älskade, högvälborna
samt dessutom i kunskaper och seder högt
kultiverade unga lärjungars och arbetskamraters räkning

utgiven av]

JONAM HAMBREVM
Helsingum SS. Theologiæ stud.

STOCKHOLMIÆ
Typis Olai Olai,
Anno 1620.

Med en hjärtlig hälsning till de välborna, fromma,
dygdiga och högt bildade ynglingarna

ERIK BRODERSSON Rålamb,
ANDERS BRODERSSON Rålamb,
CHRISTIERN BRODERSSON Rålamb,

*arvingar till Bro och Lena etc., mina vänner och
lärjungar, som för alltid äro inneslut-
na i min högaktning.*

OM OCK ALLTING ÄR UNDERKASTAT FORTUNAS
herravälde, mina kära lärjungar, är dock dygden ensam
så beskaffad, att den råder över sig själv och icke kan undan-
ryckas någon. Den kan nämligen icke gå till spillo vare sig
genom stöld eller eldsvåda eller skeppsbrott. Och de, som för-
värvat densamma, äro de enda rika, förnäma och lyckliga.

Dock kan *dygden* på intet sätt vinnas utan bokliga kun-
skaper, ty dessa äro dygdens läromästare och till ärofull verk-
samhet äro de liksom en begynnelse och förskola, genom vilken
människan kommer fram till dygden och vinner försteg icke
blott framför djuren utan även framför medmänniskor. Intet
kan förvisso vara större, intet mera värdigt människans höga
ståndpunkt och intet ljuvligare än detta. Detta är den sanna
visheten och det är studiernas mål att genom sann, gudaktig
fromhet och hedrande dygd, vilkas tjänare de fria konsterna
äro, vinna ära och odödligt namn. På detta mål böra vi, om
vi äro visa, inrikta alla våra handlingar och beslut.

Därför synes det mig, att sådana handla berömligt, som
ägna alla sina krafter åt inhämtande av kunskaper och som
genast i unga år söka genom vetande öva sin själ till dygd,
vishet och ett i allo gott uppförande.

De som tänka eller göra annorledes, de äro icke ens människor eller åtminstone icke av människovärdigt sinnelag utan råare och föraktligare än t. o. m. djuren, vilka ej ha intresse för annat än födan och sinnliga lustar. Men även om detta kunskapsinlärande höves alla människor för övrigt, även ofrälse och -fattigmans barn, för vilka det är nödvändigt att med en rikedom av dygder och vetande uppväga sin fattigdom, tillkommer det dock särskilt männen av börd att högeligen vinnlägga sig härom, att genom inhämtande av kunskaper så utbilda sig till ett dygdigt och fromt liv och till duglighet i fredliga värv, att de må anses värdiga den samhällsställning och den hederspost, de innehava. Ty det är rätt och billigt, att de, som anse sig ha rättighet till det högsta, också böra av sig själva prestera det högsta. Skamligt är det, om den, hos vilken man söker föredömen i dygd och visdom, befinnes vara lastbar och okunnig. Och det verkliga adelskapet bevisas icke så mycket av ättens höga ålder och glans som av själens dygd och överlägsenhet. Ty intet, som är lastbart, bär adelsmärke, och berömmelse vinner endast den adel, som uppvisar ett rent leverne. Detta har insetts av sådana frejdade män som Perikles, Agesilaus, Alexander den store och många andra för sin dygd prisade, högättade män, vilka stått på höjden av berömmelse och bildning. Om dessa icke till sin höga börd, sin makt och värdighet kunnat foga dygd och lärdom, skulle de förvisso aldrig kunnat så vinna sig namn och ära inför alla människor och till alla tider. Att följa deras föredöme anstår alla, som äro måna om ära och ett odödligt namn, men i synnerhet ädlingar, som äro ämnade att en gång inträda i rikets styrelse. Dem höves framför allt kunskaper och vetande, varifrån visdom och rådkloket, mildhet, godhet och ett behagligt uppträdande framväxa.

Då jag därför hos Eder, mina älskade lärjungar, finner en utomordentlig strävan efter dygd och lärdom, kan jag ej annat än lyckönska Eder därtill. Ty om ock glansen av Edert adelskap är stor och den ära och värdighet, som Edra förfäders dygd vunnit, är odödlig, så ansen I dock ingalunda, att I haven tillräckligt adelskap, om icke kunskaper och visdom få bilda

och vidga Edra själar samt om I ej sträven att lägga ny berömmelse till förfädernas ära.

Sålunda brinnen I även av stor iver att tillägna Eder bildning och vinna lärdom, och då det gäller att uppnå denna, lämnen I ingen möda ospard. Eftersom lärdomen huvudsakligen består av två delar, sakkunskap och vältalighet, sträven I mycket ivrigt efter bådadera, alltså dels för själen en omfattande och hedrande bildning, dels för tungans övning i talets konst. Intet är förståndigare och intet är nödvändigare för unga adelsmän. En god hjälp härvid haven I dels av eder egen utmärkta läggning och enastående begåvning, dels i de exempel av flit och värdighet, som givas Eder av Eder frejdade, vise och framstående fader Herr Broder Andersson Rålamb, kammarråd hos Kungl. Maj:t, Eder högt betrodde och kärleksfulle fader, liksom även av edra farbröder och övriga välborna anförvanter . . .

Stockholm den 31 maj 1620.

Med all högaktning

Jonas Hambræus Helsingus
teologie studerande.

Erasmus Roterodamus

Önskar

Then Edle och wälborne Hindrich aff Burgundien, Furstens Adolphi Son, till Verian (på hwilken en förnemligh stor förhopningh står) mycken lycka och wälferdh.

Efter thet then fördreffelighe och Högtvplyste Apostel S. Paulus icke haffwer förtrutit till at bliffwa hwarion och enom allahanda, på thet han ther igenom allom Menniskiom nyttigh och tieneligh wara kunne; Huru mycket mindre bör tå migh beswäras ther vtöffwer, aff en Christeligh kärleck till then blomstrande vngdomen, at bliffwa barn på nytt, och honom vthi hans företagne studier fort hielpa och förfrämia. Therföre lijka som iagh tilförne effter tins broders Maximiliani första vngdom migh beqwemiat haffwer, emädhan iagh vngha Personers tungho tämier: Altså förhåller iagh migh och nu, min käre Henrice, i lijka måtto, emot tin barndom, emädhan iagh om barns Tucht och Sedher här förhandlar: Doch icke therföre at tu sådana förescriffwelser, storlighen förnödhen haffwer, som vtaff Barndomen ibland hofffolck vpfödd ähr, och strax bekommit Iohannem Crucium, till at vnderwijsa then oskickeligha och oförfarne vngdommen, en sådana dreffelighe tuchtemestare ähr: Eller och at alt thet wij här förescriffwe, skulle tigh allena till lenda, som bådhe aff Furstar och Fursteligh Stämman född ähr; Vthan på thet, at alle vnge Personer thetta, thess heller, vthan Book lära skole, effter thet the förnimma, at thet enom sådana lyckosaligh vngh Person (på hwilken en sådana stor förhopningh står) Dedicerat och till-

scriffwit ähr. Och warder thetta then gemena vngdomen icke ringa drifwandes, enär the see, at sådana dreffelighe Hieltars barn, strax vtaff barndomen till studier holdne warda, och mädh them, thervthinnan kapp löpa.

Och står nu thetta ämbete, till at vnderwijsa vngdomen, vthi mångha stycker, ibland hwilka thet första och förnemsta ähr, at han Gudfruchtigheetenes Sädhesåker warder: Sädhan at han bookligha konsterns Tuchtan älskar och lærer: Till thet tridie, at han till Ämbeter, i thetta lijffwet, vnderwist warder: Till thet fierde, at han strax aff barnsbeenet, sikh till godha Sedhers Höffwelighet wänier. Thetta sidsta stycket haffwer iagh nu enkannerlighen migh företagit, ty om the förra try stycker, haffwa bådhe mångha andre, så wäl som och wij sielffwe, tillförne, ganska mycket tillsamman scriffwit.

Och oanseet at thenna vtwertes Kropsens prydingh vtaff itt wäl skickat Sinne här kommer, så förnimme wij doch lickwäl vtaff Tuchtemestarens försumelse vnder tijdhen, at man på thenna dygdh eller skickelighet, och så hoss fromme och lärde Menniskior, stort feel finner. Jagh nekar och icke heller ther till, at thenna ähr then werldzligha wijsheetenes alldrabegripeligste deel: Men såsom man nu besluter och dömer, tå gagnar then samma alldramäst, bådhe till at förwerffwa sikh ynnest, så wäl som och thessa Sinnes herligha gåffwor sikh för Öghonen ställa. Men så höffwes thet at Menniskian allsammans bådhe mädh Sinne, Krop, åthäffwor och klädhebonat, wäl tillsammansat ähr. Doch för all tingh står vngha Personer all Tuchtighet wäl an, och synnerligen them som aff Adhel ähre.

Men så skola the alle för Adels Personer achtas som alt theras Sinne vthi Bookligha konstern öffwa. Andre må vthi theras Skiöldh måla låta, Läyon, Örnar, Oxar och Pantherdiwr; Så haffwa tå the meer aff then retta Adelskapen, som för theras Wåpn, så många Beletter måla kunna, som the Bookligha konstern lärdt haffwa.

Therföre på thet at vnge Personers wälskiekadhe Sinne, vthi alla Stycker itt klart skeen ifrå sikh giffwa måtte (hwilket skeen alldramäst finnes vthi Ansichte) tå skola Öghonen wara tucktelighe, blygsamme, Höffwelighe, icke gruffwelighe, hwil-

ket gräseligit synes: Icke skalckachtighe, hwilket hörer oförskamheet till; Icke ostadighe och slängachtige, hwilket hörer vrsinnigheet till; Icke Sneögde, hwilket them som mistankafulle ähro, och mädh listigheet vmgå, anstår: Ey heller skola the wara förwidt vpsparrade, hwilket hörer narrar till: Ey heller dragha them förmycket tilsamman, så at ögnahååren gåå öffwer hwarannan, hwilket them ostadigom tillhörer, icke starrachtighe, hwilket them förskrächtom tillhörer, som man på *S o c r a t e* seet haffwer: Icke heller förmycket skarpsynte, hwilket ähr tecken till wredhe, Icke heller winckachtighe och klafferachtighe, hwilket ähr tecken till oförskamheet: vthan the skole itt blidt och wenligit Sinne ährewyrdeligen påskina låta. Ty thet ähr icke obetänckt sagdt aff the gamble wijse, at Sinne sit säte haffwer j öghonen. The gamble målningar säija oss och, at thet vthi förtiden för en Tucht hollitz haffwer, at mädh halffwa igenluchta öghon, en ansee. Lijka som hos en part Hispanier, achtas för liwffligit och wenligit, at öffwersichteligen någon beskodha.

Item så läre wij och vtaff målningar, at thet vthi förtidhen haffwer warit itt fromheets tecken, at holla läpparna trångt och smalt tilsammans.

Men hwadh som aff egen natur höffweligit ähr, warder och hos alla beprydeligit och höffweligit achtat.

Ändoch thet här vthinnan och så wäl höffwes, at wij vnder tidhen, mångahanda wijss lära måste, och oss effter landsens sedher förholla och skicka.

Nu finner man och några öghones egendommar, som naturen enom annorledes giffwer, hwilka till vår Läro icke höra, vthan allenast at the ohöffwelighe sedher offta förderffwa icke allenast öghonen, vthan och iämwal heela krop-sens hamn och egendom.

Twert om, göra the höffweliga eghendomar, thet som aff naturen beprydelighit ähr, ännu höffwelighare, och thet som lastelighit är, om the thet icke aldeles borttaga kunna, så öffwerskyla the doch thet, och till thet ringesta, thet förminska.

Thet ähr och ohöffwelighit, at blunda mädh thet ena ögha, och mädh thet andra allena en ansee.

Ty hwadh ähr thetta annat, än som sigh sielff enögdan

göra? Therföre wiliom wij thynnefiskar och smedhar en sådana sedh effterlåta.

Ögnabrynerne skola wackert uttrakte wara, och icke tilsammandragne, hwilket ähr itt grymheets tecken, ey heller skola the vplyffte wara j högdenne, hwilket ähr itt förmätenheets tecken, ey heller nedhtryckte j öghonen, hwilket ähr theras tecken, som något ondt j sinnet haffwa.

Item skal och ansichte wara lustigt och klart, hwar mädh en sitt sinnes godha samwet och vprichtigha natur påskina låter, icke vthi skrynckior sammandragit, hwilket ålderdomen tilhörer, icke ostadigt, hwilket Igelkuttar tilhörer, icke grympt hwilket oxar tilhörer.

Vthu näsan skal icke snorens öffwerflödande hängia, hwilket them orenligom tillhörer. Then samma last bleff och then werldzligha wijsa mannenom *S o c r a t i* till försmädhelse förekastat.

Mädh hatten eller klädherne at snyta sigh, står swåra bondachtigt, mädh armen eller armboghan, hörer them till som mädh salta fiska warur omgå; Thet står och icke mycket höffwelighit när thet mädh handena skeer, om tu strax stryker snoren på klädherne.

Mädh näsedoken at snyta sigh, står thet höffwelighit, hwilket mädh kropsens någhor liten ifråwendelse skee bör, der som någre ährlighare för handenne ähro.

Och om något kommer på markena, när som man näsan mädh tw finger snyt haffwer, skal man thet mädh foten strax bortstryka.

Sådhan at man öffwerliwdt fnyser mädh näsabororna, står thet och ohöffwelighit, all den stund at thet samma wrednes vptäckelse ähr.

Och står thetta än nu fast slemmare at snarcka, hwilket hörer them vrsinnighom till, om thet äliest skeer allena vtaff wanan. Ty them trångbrystigom, som haffwa en kort och swår andedrächt, måste man sådant tillgiffwa.

At tala genom näsan, står thet löjelijghit, ty sådant hörer Trummetare och Elephanter till.

At krusa näsan, hörer begabbarom och bespottarom till. Om enom vthi annars närwarelse prustningh påkommer,

tå står thet höffweligit, at man sigh bortwender, och strax när hon vphörer, eller förbij ähr skal man göra kors för munnen, och sädhan tagha hatten aff, och them som honom hälsadhe eller hälsa borde, igen hälsa, (Ty prustningh så wäl som iäspningh, tagher alldeles hörslan bort) om förlåtelse bidia, eller them therföre betacka.

At hälsa en annan vthi hans niwsande, och honom ther till lycko önska, står wäl och Christeligit, och ther som flera åldrighe tillstädhes ähro, som en ährligh man eller qwinno hälsa, tå skal en ynglingh sin hatt afftagha.

Widhare, mädh flijth till at vphäffwa sin rösts klangh eller liwdh, eller och mädh flijths anwendingh, niwsningen igenkalla, nemlighen at man sina kraffter ther mädh will see låta, hörer them lättferdigom till.

Thet liwdh som naturen mädhgiffwer, at förholla, hörer narrar till, som höffweligheetenne meer, än som theras eghen sundheet tillägna.

Naturligh och vprichtigh Blygsell bör beprydda kinbackarna, och icke någor anstrucken färga.

Endoch samma Blygdh bör måteligh wara, så at hon icke förwandlas vthi skalckheet, och icke någhor omäteligh skam eller alla sinnens staningh, och vrsinnigheetenes fierde grad, som ordspråket lydher, medh sigh bringher.

Ty thenna anfechtningh ähr vthi en part så swagh inplantat, at hon them en vrsinnughan alldeles lijk gör.

Thetta onda tempereres och mäthes ther såsom en ynglingh waan bliffwer till at vmgå mädh ålldrigt folk, och vthi Comedier, at agera, öffwat warder.

At vppusta kinbackarna, ähr tecken till höghferdh: Och låta them samma nederhängia, hörer then till som försäija will. Thetta ena hörer Cain, och thet andra then förrådaren Juda till.

Munnen skal icke tilsammanbitas, såsom then ther redd ähr, at han ens annars anda vpsluka skal. Ey heller skal han vpgapa, som hoffnarrar göra, vthan skal wackert igenstå, så at läpparna lätteligen tilsammanfoghas, lijka som the sigh inbördes vnder hwar annan kyste.

Thet står och icke höffweligit, mädh vtrackte läppar,

lijka som itt tillskrij göra, endoch man thet stora Herrar, som till ålders komne ähro, när the dragha genom någon folckahoop, måtte till godho holla: ty them står alt sådant wäl, wij vnderwijse här allena en ynglingh.

Om enom, oförmodandes, gäspningh påkommer, så at han sigh hwareken wijka eller och bortwenda kan, tå skal han medh näsedoken eller och medh flata handena så lenge, holla för munnen, och strax göra kors therföre.

Till alle tingh, ord eller gerningar, at lee, hörer them galnom till: Och till inthet ting lee, hörer them stumsinnigom till.

Till ohöffwiskt tal eller gernjngar, at lee, är en slem skalkheet.

Ett ohöffwiskt och omäteligit löye, som skakar hela kroppen, hwilket the Grecker ther före kalla, *συγκρουσιον* thet är ett oskickeligit löije, står them gambлом (iagh tigher them vngom) icke wäl an.

Thet är och ohöffweligit at en part gneggia som hestar, när the lee.

Thet står och slemt, at en vpgapar munnen så widt at han skrynckiar kinbackarna oc blottar tennerna, hwilket är hundachtight, och kallas itt Sardoniskt löije.

Man skall och sitt ansichtes lustigheet så förmärckia låta, at han sins muns egendom icke wanskapar, och itt ryggelöst sinne see låter.

Thet är the galnas tal at säija: iagh smeltes aff löye, iagh sönderspricker aff löye, iagh dör aff löye &c. Om något sådant löijeligit ting förefaller, och man thet för theras skul som icke gärna lee, ey vthtryckia wil, tå bör man så länge medh bordzduken eller och med handena sit ansichte förhölia.

At en slät allena eller och vthan någor skinbarligh orsaack leer, warder thet honom antingen för galenskap eller och för vrsinnigheet tillrecknat.

Dochlickwäl om något sådant vpkommandes warder, tå är thet höffweligit at man orsaken till samma löije, them androm förkunnar: eller och om tu menar at samma orsaack icke är till at vppenbara tå kan tu något vpdichtat föregiffwa, på thet icke någor skal mena sigh begabbas.

Medh the öffwersta tennerna, bita then nedra läppen, står

ohöffweligit: Ty thet är ens hotares vptäckelse, lijka som och medh then nedersta bita then öffra.

Ja at man och medh omkringweltande tungo slikar sikh kring om läpparna, står narachtigt.

Medh vträckte läppar och lijka som till en kyss fogade, haffwer j förtiden hos the tyska warit liwffligit, som theras affmålningar tillkenna giffwa.

Begabba någon medh vthrachta tungo, står gastachtigt.

När tu will uthspotta, så wendt tigh bårt, at tu icke någon på spoter och honom besuddlar.

Om något slemt warder kastat på Jordenne, skal man, som iagh sagdt haffwer thet medh foten vthstryka, på thet at thet icke skal göra någrom wämielse.

Om man icke annars kan tilkomma, tå skal man tagha mot spottet medh näsedoken.

At insupa åter spottet igen, står ohöffwelighit, lijka som wij och på några see, at the icke aff någor förnödenheet, vthan allenast vthaff wanan, spotta wedh hwart tridie ord.

En part hosta ohöffweligen vthi talet, icke aff för nödenheet, vthan allenast aff wanan. Sådant wijss hörer them till som liwgha och vthi talet tänckia sikh om, hwadh the säija skole.

En part, hwilket och mindre höffweligit står, rapa wedh hwart tridie ord, til hwilket ting, om man aff vngdomen sikh wänier, tå hänger thet och wedh honom vthi ålderen.

Thet samma mennar man och om vthråklingh, medh hwilka nampn, Clitipho, hoss Terentium, vthaff sin tienare antecknat warder.

Om hostan tigh trengher, så see tigh före, at tu icke hostar enom något j ansichte: Och skal thet wara långt ifrå enom at han högre hostar än som naturen kräffwer.

När tu will spy, så gack affsidhes, ty at spy, är vthi sikh sielfft icke slemt, vthan genom öffwerflödigt ätande och drickande, sikh sådant haffwa förorsakat, står hijsligen.

Tennernas reenligheet skal man j acht haffwa, men medh någor synnerligh aska, them hwite göra, hörer pighor till. Medh salt eller alun them riffwa, är tannakiöttet skadeligit,

thet samma medh egit watn göra ähr the Ibererska folcks art j Hispanien.

Om tigh något är fastnat j tennerna, skal tu thet icke medh knijffwen, ey eller medh neglarne, effter hundars och kattors art, icke heller medh handklädhe, thet vthtagga; Vthan antingen medh tannesticko vdden, eller och medh något litet been aff hana eller höna, hwilket man tagher aff theras skeeneben.

Om morgonen at skölia munnen medh reent watn, ähr bådhe höffweligit och helsosampt, eliest at göra sådant oftare, står thet Narachtigt.

Om tunghones brwk, wiliom wij vthi sit rum förhandla At gå med okemmat huffwot, står bondachtigt.

Man skal sikh wäl reenligh hålla, dock icke, som pighor, sikh beprydha.

Man skal och vthan gnetter oc lwss wara. Eliest at klå huffwodet vthi fremmande folcks närwarelse, står icke mycket höffweligit, lijka som thet och slemt står till at klå thet andra aff kroppen, med neglarna, synnerligen när thet allenast aff wanan och icke vstaff någor förnödenheet skeer,

Håret skal icke betäckia ännu ey heller skal thet flygha kringh om Axlarne.

At skaka håret när en skakar huffwodet, hörer kåta och motwiliga häster till.

At vpstryka thet långa håret vthu ännu, medh then wenstra handena, står icke mycket wackert. Men medh höghra handena thet ifrå hwart annat skilia, står fast tuchtigare.

At böya halsen och dragha axlarne ihoop, vthwijser laatheet, och luta ryggen till baka ähr tecken till högfärdh, men sittia wackert rätter, står wäl.

Huffwott skal hwarken luta till then wenstra eller och till then höghra sidhan, ty sådant står skrymptachtigt, så frampt icke något samtal eller och annat sådant, thet fordrar och kreffwer.

Axlarna skal man holla lijka högt, och icke som itt Segelträ, then ena vplyffta och then andra nedher sänckia.

Ty ther som sådant wijss hos ynglingar försumat warder

bliffwer thet omsidher vthi naturen förwandlat, så at thet och emoot naturen, heela kropsens skickeligheet wanskapar.

Therföre the som för latheet skul, haffwa want sikh til at inböija kroppen, the samme förverffwa sikh kuffrygg, then the doch äliest aff naturen icke haffwa. Och the som haffwa want sikh till at holla nedh huffwodet på then ena sidhan, the bliffwa och widh then sedhen, så at thet är förgeffues till at bemödha sikh ther om, at the thet förandra kunna, sedan the till ålders komne ähro.

Ty then spädhe vngdomen ähr lijka som vnge plantor, på hwadh art tu them medh en gaffel eller snöre böyer, äwen så wäxa the, och hårdna.

At läggia bådhe armarna bak på ryggen, står både laatligit och tiwffachtigt. Thet är och icke mycket höffweligare, at man står eller sitter och holler then ena handena vthi sidona, hwilket doch somligom wackert och Soldatiskt synes.

Men så ähr thet doch icke strax ährligit, hwadh som them galnom täckias, vthan thet som medh Naturen och förnufftet öffwerens kommer.

Thet mera skal säijas, när wij om samtaal och Gästebodh förhandlandes warde.

The lemmar som naturen någon blygsel inplantat haffwer, vthan någor förnödenheet at blotta, bör wara långdt ifrå en godh vprichtigh natur.

När och någor högh nödh, sådant fordrar, skal thet samma doch lickwäl medh tilbörligh blygdh skee, fast än inthet witesbördh förhanden ähr.

Ty allestädhes ähre the helige Englar tilstädhes, hwilkom Blygslen vthi ynglingarna en täckeligh kyskheetenes stalbrodher och wächtere ähr.

Men the lemmar som en för höffweligheet skul wender öghonen ifrå, them bör man och myckit minder aff androm angripa låta.

At förholla sitt watn, ähr sundhetenne skadeligit, hemligen thet ifrå sikh låta, står höffweligit.

En part ähre som befalla at en yngling medh tillsamman klemde lender, bwksens wädher förholla skal, men så står

thet enom intet wäl, som för höffweligh wil hollen wara, at han sikh ther medh någhor kranckheet för orsakar.

Om han kan affsides komma, skal han thet göra allena, men hwar och icke, tå må han, effter gamla ordspråket, thet medh hosta öffwerhölia.

Eliet, hwarföre befalla the icke medh samma omak at the icke kasta träcken ifrå sikh? Emedan thet farligare ähr til at holla wädhret än som holla bwken till.

Sitia medh vthgrenta knän, eller stå medh vtsparrade och krokota skenebeen hörer them storordigom till.

När en sitter, tå skal han hålla begge knän tillsamman, och när en står, skal han them hålla något lithet ifrå hwart annat.

En part sittia på sådant sätt, at the hängia thet ena skenebenet på thet andra knä, En part stå medh tillsamman fogadhe been j kors, nedan till, aff hwilket itt the bedröffwade, och thet andra narrar tillhörer.

Sittia så at man strecker then höghra fothen vnder thet wenstre låret, haffwer warit gammalt Konungha wijs, hwilket nu ähr afflagdt.

En part hos the Italiener, för ähro skul, sättia then ena fothen på then andra och stå vppå thet ena beenet lijka som Storckar, hwilket om thet ynglingar wäl tienna kan, weet iagh icke.

Theslikest vthi knäböijande står annat hos en part wäl och hos androm illa.

En part böija tillijka bådhe knän, medh kaprätan krop, och andre medh något lithet tilhopa bögdan.

En part ähre som thetta för qwinnachtigt hålla at man altså medh kaprettan krop, först böijer thet högra knä, och strax ther effter thet wenstra, hwilket vthi vnga personer j Engeland berömdt warder.

The Frantzoser medh kropsens måteligha omkringwendelse, böija allenast thet högra knä.

Här vthinnan j hwilkom förändringen intet haffwer som strijder medh thet ährligit ähr, står thet frijt, antingen till at brwka landzsens sedher, eller och andre fremmande effter-

fölia, synnerligen när the förhandene ähro, som the fremandes sedher meer behagha.

Gången skal hwarken bruttin eller och förhastigh wara, hwilkas ena, hörer weeklingar, och thet andra the vrsinnige til. Ey heller skal han wara raglande hwilcket aff *F a b i o* ogillas.

Ty then oskickeligha kneekningen vthi gången, williom wij the Switzerska krigzknechtar effterlåta, och them som thet för en stor pryding hålla at bära en plumefieder j hatten.

Endoch wij see at Biscopar sådant wijs sikh behagha låta.

Sittia och leka medh fötterna, hörer narrar till, lijka som och at göckla medh henderna, ähr tecken till att then samme icke är wedh fulkomligh skääl.

Om kropsens prydingh.

VThi en Summa ähr sagdt om kroppen, nu wiliom wij medh fåå ordh tala om hans pryding, aldenstundh at klädet är något så när kropsens krop, och man ther vthaff ens sinnes egenskap förnimma kan

Endoch här icke något wist sätt förescriffwas kan effter thet, at alles lycka eller werdigheet icke lijk är, ey heller ähre hos alt folck samma prydinghar och oprydingar, till thet ytersta ähro och icke heller alltijdh samma tingh behagelige och obehagelige.

Hwar vtaff lijka såsom vthi många andre ting, altså måste och här vthinnan något efftergiffwas lagen och landet såsom och tijdhen hwilken the wijse befalla at man vthi acht haffwa skal.

Doch lickwäl ähr vthi thessa förändringar thet som j sikh sielfftt ährligit ähr eller icke, lijka såsom the tingh ther inthet brwkelige ähro, för then som en klädningh giord warder.

At släpa långa rumpor effter sikh warder på qwinfolck begabbat, hos manfolck ogillas thet: Om Cardinaler och Biscopar sådant wäl anstår, låter iagh andre ther om dömma.

The granne dokar ähro alltijdh förkastade wordne både hos män och qwinnor, alldenstund thetta ähr itt annat klädes

brwk, nemligen at man ther medh, thet betäcker som otuchtigt synnes för menniskiones öghon.

I förtiden haffwer thet intet achtas manligt at omgiordat wara, nu warder thet samma hos ingom lastat, at skammen medh skiortor, vnderklädher oc ny vpfundna strumpor, be-teckt warder, om skiönt kappan bort blåste.

Eliet en kiortel som stackottare ähr än at han the lem-mar, som bör ähras, ey skyla kan, på then ther sikh buckar, warder allestedhes och altijdh för oährligh hållen.

At vthacka en kledningh hörer them vrsinnigom till, för-bremmade kledher medh åtskiligh slagz fergo, at dragha, hörer hoffnarrar och Apor til.

Therföre skal en effter sin lägenheet, stånd, landzbrwk och sedher sikh renligen beprydha, och icke orenligheet, icke öffwerflödighet eller motwilligheet och högferdh medh sikh haffwa.

Ynglingar står then kledhningh bäst an, som minst beprydd ähr, doch vtan orenligheet.

En part befleckia ohöffweligen thet ytersta på skiortorna och vnder kiortlarna, medh sitt watns bestenckningh, eller och besöla skiötet och ärmerna medh en ohöffweligh skorpa, icke aff taksten, vtan aff näsones och munsens orenligheet.

En part ähre, som låta hängia kappan nedh på then ena sidhan, en part på ryggen alt neder til lenderna. Ey heller fattas the som sådant tyckia wackert wara.

Lijka som heela kropsens habijt bör bådhe reen och wacker wara: Altså står thet och wäl at then samme medh kroppen öffwereens kommer.

Om föräldrarna tigh några sköna klädher giffwit haffwa, skal tu tigh sielff icke beskódha medh beqwemde öghon, Ey heller för frögdh skul them draga, och tigh hos andra för-häffwa: ty thet ena hörer Apor och thet andra Påfoglar til: Andre mågha sikh wäl ther öffwer förvndra, men tu skalt tigh icke tyckia låta, at tu wackert kledd ähr.

Jw större lyckan ähr, Jw kärligare skal tuchtigheten wara.

Them som vthi ringha stånd ähro, måste man till theras Ståndz tröst något efftergiffwa, at the måtelighen aff sikh hålla.

Men en rijk som aff sine skiöna kläder sigh förhäffwer, han förkastar ther medh androm theras älande, och kommer sigh sielff affund vppå.

Om Tucht vthi Kyrkione.

SÅ offta som tu Kyrkiodören förbij går, skal tu medh blottat huffwot och måteligh knäbögingh, wenda ansichte till Kyrckian och helsa Christum och församblingena.

Thet samma skal tu och äliest göra, antingen j Staden, eller och på ååkeren, så offta som någon ährligh man eller qwinna tigh möter.

Tu skalt och icke kyrckian igenom eller och förbijgåå, medh mindre tu vthi lijka wyrdning, allenast medh en kort Bön Christum påkallar, och thet samma gör medh blottat huffwot och medh begge knäns bögingh.

När Christelige Ceremonier förhandlas, bör thet sigh at man heela kropsens habijt alt efter Gudztiensten skickar.

Kom ihogh at Christus ther, med otalige många tusende Englar, till städes ähr.

Om en här någon werldzligh Konungh, hwilken en hop medh store Herrar omkringh stodhe, till tala wille, och icke togho sin hatt vtaff, ey heller böjde itt knä, then samme worde icke allenast aff hwar man för en groff bonde, vthan och iämwäl för en vrsinnigh menniska hållen; huruledhes wille tå thet anstå, at haffwa sitt huffwot beteckt och sin knä obögde ther som then odödelighe Konungen som ähr öffwer alle Konungar och odödelighetenes giffware, tilstedes ähr, ther som och the ährewyrdige himmelske andar omkringh stå.

Ey heller ligger ther macht oppå, fast om tu icke seer them, så see tå the tigh, icke thes mindre ähr thet sant at the och så ähre tillstädes lijka som tu them medh tin lekameligha öghon ansåghe.

Ty Troones öghon see mycket wijssare än såsom kötzens öghon.

Thet står och ohöffweligit at en part spatzera j Kyrckione

ifrå then ena orten till then andra, lijka som the någon, till at gå, lära wille.

Men at gå och spatzera, tå ähre spatzere hws och Torget ther till beqwemmelighaste, och icke Kyrckian, som till the helige Predikningar, hemligheter och böner förordnat ähr.

Öghonen skola see på Predicanten, här skola öronen märckia, härpå skal Sinnet affrettat warda, medh all ährewyrdning, lijka som tu icke slätt ena Menniskio vthan Gudh sielff genom menniskiones mun till tigh tala hörde.

När Ewangelium afläsit warder skal tu vpstå, och om tu kan, skal tu gudfruchteligen thet anhöra.

När som vthi symbolo *N i c e n o* sungit warder, (och han är menniskia worden.) skal tu falla på tin knä, eller på sådant sätt tigh honom till ähro, ödmiwka, hwilcken sigh sielff för fina saligheet skul, tå han öffwer alla himblar war, gaff sigh nedher på iordenne, och medhan han Gudh war haffwer han sigh förnedrat, till at bliffwa menniskia, på thet han tigh till en Gudh göra skulle.

När som Gudz hemligheter förhandlas, skal man medh hela kroppen sigh till gudhfruchtigheet skicka, till altaret skal ansichte wendas, och sinnet till Herran Christum.

Medh ett knä komma wedh Jordena, och hålla thet andra vppe, på hwilcket han legger then wenstra armboghen, är the ogudachtige krigzknechtars wijs, som försmädeligen till Herran Jesum sade: häl Judarnas Konungh.

Bögh tu bådhe knän, såsom och then andra kroppen medh ährewyrdningh något till Jordena.

På en annan tijdh skal man antingen vthu en Book något läsa, thet wari sigh böner eller och eliest någor helsosam lära, eller och medh sinnet något himmelskt betrachta.

På samma tijdh at vpdichta någre lättferdighe saaker sinom nästa j örat, hörer them till som icke troo at Christus är ther tilstädhes.

At slängia ögonen omkringh sigh, hijt och dijt, hörer them vrsinnigom till.

Halt thet therföre, at tu förgäffwes är gången till Kyrckian, ther som tu icke bettere och renare ther vthgår.

Om Gästabodh.

I Gestabodhet skal tu lustigh wara, förvthan all motwilligheet: Sätt tigh icke till bordz för än tu tigh twagit haffwer, men först näglarna affskurit, på thet at icke något slemt wedh them hängia skal, och tu therföre skulle kallas en sölachtigh och orcenligh menniskia.

Och skal tu tilförne hemligen låta titt watn, eller om nöden så fordrar, förlätta titt lijff, oc ther så hende at en till äwentys wore hårt spänter, är rådeligit, at han remarna något litet vplöser, hwilcket, när man sitter wedh bordet, icke höffweligen skee kan.

När tu torckar, tina hender, så kasta til lijka ifrå tigh hwadh för bedröffwelse som tu j hiertat haffwer.

Ty vthi Gestabodh skal man sielff icke olustigh wara, ey heller andra olustige göra.

När tigh befalt warder at läsa til bordz, tå skal tu tit ansichte och hender till gudhfruchtigheet skicka, och antingen then förnembste j Gestabodet, eller och Christi Belätte ther thet til äwentys förhandena är, ansee, och för Jesu namn, böija knän.

Om thetta ämbete enom androm befalt warder tå skal tu medh lijka Gudhfruchtigheet thet både tillhöra och swara.

Ähresätet skal tu enom androm gerna vnna, och ther som tu till något ährligare rum budin warder, så vndskylla tigh först wenneligen, men om någor anseende man thet ofta och alwarligen befaller, skal tu tuchteligen honom lydha, på thet tu icke, för höffweligh, en hårdnacke skal andseed warda.

När tu sitter, skal tu haffwa bådhe henderna för tigh på Bordet, doch icke j hopslägne eller och på tallricken.

Ty en part, hwilcket ohöffweligen står, haffwa antingen then ena eller och beggie henderna för sigh j skiötet.

Medh en, eller och medh begge almbogharna, stödia sigh på bordet, warder them gambom och siwkom til godho hållit.

Thet samma skal man och hos en part läckert hofffolck, som mena at them altsammans wäl anstår hwadh the göra, passera låta, doch icke sådant effterfölia.

Thesförinnan skal tu tigh och tagha till wara at tu icke honom som näst sitter, medh almboghan, eller och then som gent öffwer tigh sitter, medh fötterna beswerligh är.

At runcka på stolen, och nü på thenna, och strax åter på then andra lenden sittia, haffwer thet anseende lijka som then ther bwksens wäder gå låter, eller och gå låta wil.

Therföre skal kroppen lijka rät wara.

Om tigh giffwes handklädhe, tå skal tu antingen then wenstra axlan eller och then wenstra armen thet påläggia.

När tu medh förnemmeligit folck till bordz sittia will, och titt huffwot wäl kämmat är, skal tu tin hat ifrå tigh giffwa, medh mindre at landsens sedh thet förbiwder, eller och någor anseende person sådant haffwa wil, hwilcken at icke lydha, står ohöffweligit.

Hos en part landskap ähr then sedwanen, at ynglingar stå yterst wedh theras föräldras bordh, medh blottat huffwot, och få maat.

Och må ingen ynglingh ther till trädha, vthan thet warder honom befalt: Ey heller må han ther sittia till thes måltijdh alldeles endat är, vtan när han haffwer fåt maat tillfyllest, skal han sin talrick medh sigh borttagga, och medh bögd knä wälsigna gästerna, synnerlighen then som ibland gästerna för androm ährwyrdigst är.

Stopet, och kniffwen wäl reenat, skal han haffwa på then högra sijdhan, men brödh på then wenstra.

At hålla brödh j then ena handen, och medh främste fingren thet sönder bryta, lät en part aff hofffolcket sådana kräseligheet haffwa: skiär tu thet höffweligen medh knjffwen, icke altomkringh affriffwandes skorpan, eller och skärandes thet på alla sidor, ty sådant hörer them kräselighom till.

The gamble haffwa vthi all Gestabodh, brödet lijka som en heligdom, gudhfruchteligen handterat, hwarvtaff och oss en sådana sedh effterlåten är, at kyssa thet, när som thet oförowarandes ähr fallet på jordena.

At begynna Gästabodet strax medh dryck hörer fyllehunder till, som icke dricka för then skul at them förster, vtan allenast therföre at the ther till wane ähro.

Thet samma, at göra, wanährar icke allenast sedherna, vthan skadhar och så kropsens helso.

Och skal man icke strax dricka effter thet brödh som är taghit vthu soppan, mycket mindre sedhan en haffwer ätit miölck.

Om en yngligh meer än två eller till thet högsta tree gångar dricker vthi Gästabodet, är thet hwarcken höffweligit eller och helsosampt.

En gång skal han dricka något ther effter som han aff then andra rätten ätit haffwer, synnerligen om thet torr spijs är.

Sedhan litet för än som måltijden är endat, och thet måteligen, icke medh inhällande, ey heller medh hästaliwdh.

Ty både wijn, och ööl, som icke mindre gör en drucken än wijn, lijka som thet skadher ynglingars hälso, altså wan-skapar thet och sedherna.

Watnet är beqwemmeligit till then heeta vngdomen, och om landsens lägenheet thet icke lijdh, eller någor annar orsaak, skal han dricka spijsööl, eller och wijn som icke är hettigt och medh watn beblandat.

Eliest the som haffwa lust till at dricka lutter wijn, them fölier thetta till lön: rostigha tender, hengiande kinder, rödh öghon, hierte häffningh, korteligen, ålderdom för tijdh och år.

Äth för än tu dricker, och sät icke lepparna till stopet för än tu them först medh handklädet eller näsedoken affstrukit haffwer, synnerligen ther som en annar får tigh sitt stop, eller och ther som man vthu något gement stop dricker.

Vnder drickande, at ansee andra medh skiäff öghon, står illwilieligen, lijka som och effter storkars sätt, at böija halsen back på ryggen, på thet at icke något skal bliffwa qwart nedherst j stopet, står fögha höffweligit.

Then som enom helsar medh stopet, honom skal han återwenligen igen hälsa, och sätia läpparna på dryckeskärlet, och något litet ther aff smaka, sigh stella lijka som han drucke, thet är honom, som en höffweligen nödgaha kan, till at dricka, nogh.

Men om någor groff Selle en twingar, skal han vtloffwa sigh wilia göra honom beskedh, när han vpwäxt warder.

En part, för än som the sigh wäl satt haffwa, gripa the strax till mathen, hwilket hörer vllffwar till, eller och them som sluka kiötet j sigh för än thet är vpgiffwit vthu grytan, effter ordspråket.

Tu skalt icke vara then förste, som tagher till then fram-satta mathen, icke allenast therföre at thet itt tecken är till snålheet, vthan och thet vnder tiden medh fara tillsamman fogat är, ther som en oförsökt något siwdande hett j munnen tager hwilket han nödgas till at vtspotta, eller och der som han thet vpswälger, förbrenner strupan: hwilket både löjeligit och förbarmeligit är.

Man skal något litet förtöffwa, på thet en yngling kan wänia sigh till at temperera sina begärelser: vtaff hwilket rådth then werldzlighe wise mannen Socrates, fast han än åldrigh war, haffwer sannerligen icke welat dricka aff then första bägaren.

När som en ynglingh medh åldrigt folck sitter till bordz, skal han sidst, doch icke för än som han budin warder, räckia handena till faalet.

At doppa fingren vthi Soppan, är bondachtigt, skal för then skul medh kniffwen eller oc medh gafflen ther vttaga thet som han will, och skal icke vthi hela fathet thet vthwelia, som the kräselige göra, vthan skal taga thet som till äwentyrers för honom ligger: hwilket och vtaff then poeten H o m e r o är till at lära, hos hwilken thenna wers offta funnen warder: Thessa här monde thet icke spara, medh fingren j fattet först at vara.

Om och thet samma förmycket kosteligit ähr, skal han thet enom androm öfvergiffwa, och tagha thet som ther näst hos ligger.

Therföre lijka som thet hörer en omätteligh till, at haffwa handen på alla orter j faalet: altså är thet och fögha höffweligit at wenda om kring fatet, på thet at thet kräseligsta för tigh komma skal.

Om en annar lägger honom någor kosteligare Spijs före, skal han först sigh något litet wägra och så thet samma tagha, och när han sigh itt stycke ther aff skurit haffwer, skal han thet

andra honom igenbiwda, som thet vtgaff, eller och medhdeela thet honom, som ther näst hos sitter.

Thet som icke medh fingren taghas kan, skal man medh tallricken fatta.

Om en aff Råå eller Postej tigh något förelägger, skal tu medh skedhen eller och medh talricken thet fatta, eller och tagh thet tigh medh skedhen giffwit är, och hwelff maaten ther vthu på talricken, och giff honom skedhen igen.

Om thet något weekt är, som tigh giffwes till at smaka, skal tu thet till tigh tagha, och skedhen åter igen ifrå tigh giffwa men först afftorcka henne på handklädhet.

At reen slicka the besmorda fingren, medh munnen, eller och affstryka them på klädeherne, är lijka ohöffweligit, thet samma skal man fast heller medh bordzduken eller och medh handkläde göra.

Hela betterna at hasteligen inslwka hörer Storckar och slösare till.

Om en annan något affskurit haffwer, står thet ohöffweligit bådhe hand och talrick at framräckia, förr än som förskiararen, thet fram biwder, på thet tu icke skal synas thet bortryckia, som enom androm ärnat war.

Thet som vthbiwdhes, skal man antingen medh the try fremsta fingren eller och medh talricken thet till sigh tagha.

Om tigh något giffwit warder, som tin maghe icke fördragha kan, så wachta tigh at tu icke altså säger som *Cli-
t i p h o* hos *T e r e n t i u m* giorde: Fader iagh kan thet icke äta, vthan tacka therföre wenneligen. Ty thetta är thet aldrahöffweligste sätt, sigh till at vndskylla.

Men om then samma som tigh nödgar icke afflåter, vthan fast anhåller, skal tu tuchteligen säija: at thet antingen intet tienar tigh, eller och at tu intet meer lyster.

Man skal strax aff vngdommen lära thet wijset, at föreskära, doch icke högferdigt, som en part göra, vthan på itt höffweligit och beqwemmeligit wijs.

Ty på itt annat wijs warder skuldran, på itt annat roon, på itt annat halsen, på itt annat reffbenen, på itt annat en Capun, på itt annat en phasian, på itt annat en raphöna, och på itt annat wijs warder en and, sönderskurin, hwar om vthi

synderheet, effter hwart annat, till at lära, såsom thet widhlyfftigt är, altså är thet och icke för nödden.

Vthi en summa kan läras at thet them kräselighom tilhörer, at gnagha på alla sidher hwadh som helst lijffwet lyster.

At räckia enom androm thet som halffätit är, är fögha ährligit wijs.

At doppa thet aff betna brödet åther vthi Soppan igen, står bondachtigt: Såsom och at tagha tuggan vthu munnen och lägga henne på tallerken, slemt står.

Ty om något till äwentyrs intagit är, som icke tieneligit wore, at insluka, skal han sigh hemligen affsidhes wenda och thet någor städhes bortkasta.

Then bebitna Spijsen, eller och been, som en gång affsidhes på talricken lagde ähro, at åter igen sökia, är en stor skam.

Been eller annat sådant, som lemnat är, skal tu icke kasta vnder bordet, på thet tu icke gulfwet ther medh oreent gör, kasta thet icke på bordztäcket, lägh thet och icke åter j fathet igen, vthan lägg thet wedh tallricks bredden, eller och vthi tallricks faftet, som hoos en part fram sätties till at tagha affleffworne ther vthi.

At giffwa fremmande hundar maat vtaff Bordet, warder enom räcknat till dårheet. Och står än få slemmare at man them vthi Gästabodhet angriper eller stryker.

At tagha skalet aff ägget medh näglarne på fingren, eller och thet medh tumman affskala, är löyeligit. Thet samma medh vthräckta tungo göra, är meer löyeligit, medh kniffwen skeer thet samma höffweligare.

At gnagha beenen, medh tänderna, hörer hundar till, medh kniffwen them reena, står höffwelighit.

At man medh try finger griper vthi saltfatet, warder effter gement skiämt kallat bondawåpn: medh kniffwen skal man tagha så myket salt, som man behöffwer. Men om saltkaret står förlångt ifrå, skal man medh framrächtan tallrick thet begära.

Tallricken eller faftet, som Sucker eller elliest något annat sött wedh sitter, at släkia medh tungan, hörer kattor och icke menniskior till.

At först sönderskära kiödet på tallricken, och strax lägga brödh till lijka, ther till, och thet något wäl tugga, för än som thet nedkommer j maghan, thet samma lender icke allenast till godha sedher, vtan och iäm wäl till en godh helso.

En part sluka, lijkar, än som the äta, icke annars än (som man säija plägar) lijka som the skulle föras till fängelse. Sådan hastigh ätningh är itt röffwarewijs.

En part stoppa så mycket j munnen tillijka, at både kinbackarna stå vpswulna som blåsebeljor: andre, j thet the äta, rijffwa munnen ifrå hwar annan, och smacka, lijka som Swijn plägha at göra.

En part aff fljigtigt ätande, blåsa genom näsaborerne, lijka som the skulle qwanma.

At dricka eller tala medh fullan Mun, ähr hwarcken berömeligit eller sääkert.

Och skal en, om then andra, thesemillan recitera en Fabel, på thet man icke städsse, vthan vphörande, fort sin koos äther.

En part ätha och dricka vthan ätherwendo, icke therföre at them hungrar eller törster, vthan at the äliest icke kunna stille wara, medh mindre the antingen klå huffwot, eller pota tenderna, eller och fantisera medh henderna, eller och leeka medh kniffwen, eller hosta, eller kremma sigh, eller och vthspotta.

Sådant kommer aff bondaskam, och haffwer något så när anseende till vrsinnigheet.

Thet orådth skal man sigh affwänia, at tala vthi fremmande folcks åhörelse, Om man icke eliest kan få lägenhet til at tala, skal man stille wara.

At sittia öffwer Bordet vthi diwpa tankar, ähr Ohöffweligit.

En part warder tu och, så förstockade seendes, at the hwarken höra hwadh som aff androm säyes, eller och föla thet the sielffwe äta, och der som tu them nämpner wedh namn, synas the lijka som the aff sömpn vpwäctes, så stor står all theras hogh och sinne vthi fathen.

Thet står och Ohöffweligit at man läter Öghonen omkring löpa och achta vppå hwadh som hwar och en äther,

ey heller står thet wäl at ställa sijn öghon alt förlänge på någhon aff Gästerna.

Och är thetta än nu mycket Ohöffweligare at snedha öghonen på them som på samma sidho till Bordz sittia. Och aldra Ohöffweligit står thet at wrijdha ansichte baak på ryggen, och beskodha hwadh som wedh thet andra bordet förhandlat warder.

At effterpladra thet som vthi dryckenskap, wenlighen taalat eller giort warder, står ingen wäl an, ey heller en yngligh.

När en yngling medh åldrigt folck, til Bordz sitter, skal han inthet taala medh mindre nödhden thet fordrar, eller och at thet honom befalt warder.

När som något kortwilligt taalad warder, tå må han wäl tuchteligen, medh andra ther åt lee, men der som något skammeligit sagt warder, skal han slät intet medh them lee, Ey heller samman dragha ansichte en gångh, Om thet en högh person ähr, som thet sägher; vthan skal sitt ansichtes egenom så temperera, at han må synas lijka som han thet icke hördt, eller och sannerligen icke förstått hadhe.

Tystachtigheet beprydher wäl qwinfolck, men mycket meer barndomen.

En part swara, för än then som talar, sit tal rätt fullendat haffwer, altså skeer thet offta, at then samme annorledhes swarar än som han til fråghat warder, och får för then skul åthlöye.

Thetta lærer och then alldrawiseste Konung Salomon, som håller thet för galenskap, at swara för än Man rett hördt haffwer: Men then hörer icke, som en ting icke rät förstår.

Om en icke honom, som fråghar, rät förstått haffwer, skal han tigha lijthet stille, så lenge then samme sielff wiliandes thet vprepeterer.

Och om han thet icke gör, vthan tränger effter Swar, skal en yngling wenligen om förlåtelse bidia, och begära at han på nytt thet samma säya wille.

När han nu förståndit haffwer hwadh som frågat ähr, skal han något lijthet förtöffwa, och sädhan bådhe medh korta och wenligha ordh swara.

I Gästabodhet skal man icke något frampladra som lustighetena förmörcker. The fråwarandes godha namn, ther till at skada, holss för itt boffwastycke.

At lasta thet som framburit är, räknas för Ohöffwelighet, och ähr honom som Gästebodhet tillredt haffwer, miss-hagheligit.

Om tu itt Gästabodh gör, medh tin egen omkostna, lijka som thet tå ähr höffweligit thet ringa förrådth at vnskylla, alt så ähr och ohöffweligit at förtälia hwadh som hwart och itt ther fram burit warder, kostat haffwer, Sannerligen ähr thet them ett oliwffligit Krydderi, som wedh bordet sittia.

Ther till medh, om något aff någrom vthi Gästabodhet, genom oförfarenheet, skeer bondachtigt, skal man thet fast heller höfwelighen öffwersee, än som begabba.

Lustigheet prydder Gästabodhet. Thet står mehta illa som Flaccus sägher, at komma thet i liwset, som enom öffwer Måltijdh obetenckt vndsluppit ähr.

Alt hwadh som ther skeer och sägs, skal man thet wijnet tillskriffwa, på thet at tu icke höra måste, Jagh hatar then Menniskian som alt i hugh kommer, hwadh som vthi Ölssmål skeedt ähr.

Om Gästabodhet för vngdommen alt for länge bliffwer, och synes lenda till öffwerflödighet, och tu befinner at Naturen ähr fyllest giordt, skal tu tigh antingen hemligen eller och medh förloff, ther ifrå begiffwa.

The som twinga vngdomen till öffwerflödigh fasto, the ähro sannerligen effter min mening rasande, och icke mycket mindre the, som ynglingarna medh öffwerflödigh Spijss fullstoppa.

Ty lijka som thet ena, then spädha kropsens små kraffter förswaghar: Altså öffwerfaller och thetta ens Sinnes krafft. Doch skal man sigh strax till måtheligheet wänja.

Vthan fulkomligh mättningh skal man ens ynglings krop wedherqwäckia, och heller offta, än som alt för öffwerflödigt.

En part wetta icke at the ähro mätte, vthan der som Buken så stinner ähr, at the fruchta sigh sönderspricka, eller och at the genom Spyende samma börda ifrå sigh giffwa.

The haata theras barn, som emädhan the än nu spädhe

äro, them öffwer affton Måltijdh, hwilcket offta warar seent på natten, städse sittia låta.

Therfore effter man ifrå itt widlyfftigt Gästabodh upstå måste, så tagh tin tallrick medh thet öffrigha som ther på ligger, och hälsa honom som ibland gästerna synes hedher-sammeligst wara, och gack till lijka medh the andre ther ifrå, doch så at tu strax igen kommer, på thet tu icke skal synas antingen för Spel, eller och för något annat fögha ährligit tingh skul, wara bortgången.

När tu igen kommen ähr, så stell tigh tienstachtigh vthi thet som behoff görs, eller och stell tigh wyrdeligen för Bordet, och förwenta at en tigh något befalla wil.

Om tu något framsätter eller borttagher, så see till at tu icke någors kläder, medh Sodet begiwter.

När tu wilt tagha aff liwset, så tagh thet först aff bordet, och hwadh som ther aff tagit warder, häff medh hast nedher i Sanden, eller och trodh thet medh Skosolena vth, på thet at icke någor obehageligh röök skal luchta i näsan.

Om tu något framræcker och inskäncker, så wachta tigh at tu thet icke gör medh then wenstra handena.

När tigh befalt warder till at göra tacksägelse, så skicka tina Sedher ther till, giffwandes til kenna, at tu beredd ähr, till thes at Gästerna tystna, och tidhen till at tacka, för handena ähr. I medler tidh skal ansichte gent mot Gästebodsens förmyndare, wyrdeligen och stadeligen stält wara.

Om Sammankomst.

OM enom möther på Wägen, antingen en gammal Man, som för sin ålder skul bör hållas vthi ähro, eller och en ährewyrdigh Man, som för sit andeligha Embete skul, bör hollas vthi ähro, eller och eliest någor annar, som ähro wärd ähr, tå skal en ynglingh komma i hugh at stigha aff wäghen, medh ährewyrdning tagha Hatten aff Huffwodet och något ljetet böya knän.

Och skal icke så tänckia: Hwadh haffwer iagh medh en obekantan at skaffa? Hwadh, medh en som hoss migh aldrigh något got förskylt haffwer? Ty thenna ähra giffwes icke

någor Menniskio, ey heller them som sådant förtient haffwa, vthan Gudhi.

Altså haffwer Gudh budit genom Salomon, som befalt haffwer at man för en gråhärotan vpstå skal: Altså genom S. Paulum, som biuder at man Lärarna Dubbelt ähra bewijsa skal. Ja vthi en Summa, så bewijser allom ähra, som ähra bör, hwilcket och then Hedniska öffwerheeten begriper: Ja om Turcken (hwilcket Gudh nådeligen affwende) öfwer oss regera skulle, wore wij syndandes, der som wij honom then ära, som öffwerheten tillhör, förnekade. I medler tijdh, sägher iagh intet om föräldrarna, hwilkom näst Gudh, then förnemsta ähra bör. Och icke mindre Läremestarna, som Menniskiornas hierta, emädhan the them informera, någorledhes födha.

Och skal nu ibland wederlikarna thenna S. Pauli lärdom, rum haffwa: Förekommandes hwar annan medh inbördes hedher. Then som sin Jämlika, eller och honom, som ringare ähr, medh ähra, förekommer, then samme blifwer för then skul icke thes ringare, vthan fast höffweligare, och för then skull högre ährt.

Medh the åldriga, skal man tuchteligen tala, och medh, få ord, medh sina wedherlikar, käriligen och wenligen.

Emädhan en talar, skal han hålla hatten vthi then wenstra handen, och sachteligen lägga then högra fram på nafflan: Eller och hwilcket höffweligare achtas, skal han hålla hatten på både henderna, doch så at bådhe tummarna offwan till synas, och ther medh thet hemliga rummet skyla.

At hålla bookena eller och hatten vnder armen, achtet för bondachtigt. En skal och wetta skam, doch en sådana, som honom wäl anstår, och icke förskräcker.

Ögonen skola see på honom, som tu talar medh, doch wara täcke och enfaldige, inthet motwilligt eller ondt påskina låta.

At slå Öghonen nedh till Jordena som the Diwren C a t o b l e p æ göra, giffwer mistancka til itt ondt samwet.

At seee snedt på en, synes lijka som man then icke gerna såghe; At wenda Ansichte hijth och dijth, ähr tecken til lätferdigheet. Thet står Ohöffweligit i medhler tijdh at förwandla

ansichte vthi åtskiligha åthäffwor, så at nu skryneckis näsan, nu drags pannen i hop, nu vpsätties ögnabrynen nu dragas Läpparne hijt oc dijth, nu vpsparres Munnen, nu klemmes han igen: Thessa giffwa Protej sinne tillkenna.

Thet står och Ohöffweligit medh skakat huffwot kasta håret hijt och dijth, vthan orsaak hosta, råkla, såsom och klå huffwudet medh handena, graffwa i Örone, snyta näsan, stryka ansichte, hwilcket ähr lijka som then ther sigh icke mera skämmer, riffwa nackan, draga axlarna i hoop, hwilket man hoss en part Italianer seer.

Medh omwendt Huffwot neka något, eller och medh igenfördt, till sigh fordra, och på thet iagh icke alt fulfölia skal, medh åthäffwor eller winckningar at tala, om thet vnderfidhen en Man wäl anstår, så höffwes thet doch en ynglingh slet intet.

Thet står Ohöffweligit at slängia armarna, göckla medh Fingren, ringla medh Fötterna: Korteligen, icke medh tunghan, vthan medh heela kroppen tala, hwilcket sägs Turturduffwors art at wara, eller och the Foglars som kallas m o t a c i l l æ, och kommer öffwereens medh skaturs åthäffwor.

Rösten skal wara lind och sachtmodigh, icke höghliwdat, hwilket åkerstudenters art ähr, ey heller så hemligh at then som tu talar medh, henne icke höra kan.

Talet skal icke wara altförhastigt, och löpa fram för sinnet, vthan långsamt och klart. Ty thetta och thet naturligha swåra målet eller Stamningh, sannerligen mestdeles lindrar, der som thet icke henne alldeles borttagger. All den stund thet hastigha taalet mångom feel gör, hwilcket them aff naturen icke medhfödt ähr.

Vthi samtalet, at offta vpreptera hans ähretitel, medh hwilcken man talar, ähr höffweligit.

Intet ähr hedherlighare, eller behaghelighare än som Fadhers och Modhers namn: Och än Brodthers och Systers Namn, ähr intet kärare.

Om tu the synnerliga titlar icke weet, så merck, at alle höghlärde ähre tine trogne lärare, alle prästar och ordsens tienare wyrdige Fädher, alle wederlikar, bröder och wener:

Korteligen, alle okende män skal tu för Herrar och alle okende Matroner för Fruer, hålla.

Thet står swära illa at en ynglingh swär, ehwadh thet tå ähr mera skiemt eller alwar.

Ty hwadh är skadeligare än sådant wijss hwilcket vthi någre landskap brukas, at the swäria wedh hwart tridie ordh, såsom och vnge Pighor wedh brödh, Wijn, Liws, hwar wedh icke?

En vprichtigh yngling, skal hwarcken bruka sina Tungho eller öron till något Ohöffwiskt taal.

Ther till medh, alt hwadh oährligen blottas för Menni-skiornes öghon, kommer och öronen Ohöffweligit före.

Om nödhnen så fordrar at en skamligh Lem nämpnas skal, tå bör man medh blyghachtigh omsweffning then beteckna.

Åter igen om något monde förefalla som åhöraren wämielse göra kan, lijka som om någor wil tala om Spyen, eller hemlighwset, eller och Menniskiones träck, skal han först ther til begära förloff.

Om en något förläggia wil, skal han wachta sikh ther-före, at han icke sägher: Tu sägher thet intet sant; Synnerligen der som en åldrigh Man talar, vthan heller begära förloff och säya: Migh ähr annars berettat om sådan handel.

En vprichtigh yngling skal icke någor trätto medh någon begynna, Ja icke medh sina wedherlijkar, vthan fast heller giffwa wunnit der som Saken till trätto kommer, eller och beropa sikh på någhon skilsman.

Han skal och icke achta sikh högre än en annan, ey heller sina egna saaker berömma, ey heller ens företaghande lasta, eller och ens folcks wijss och Sedher straffa, ey heller något hemligit som honom ombetrodt ähr, vppenbara, at han icke något nytt roop vthspridher, at han icke ens godha namn och rychte förklenar, at han icke förkastar enom thet feel, som aff Naturen medhfödt ähr: Ty thet är icke allenast skamligit och Omenniskeligit, vthan och så dårligit: Såsom, om någor en enögdan, enögda kalla wille, eller en krokfototan krok-foot, eller en Windögdan, windögda, eller och en oächta, Oächta.

Medh sådana wijss skeer, at the vthan affwund, berömmelse bekomma, och sikh godhe wenner till wägga bringha.

At falla vthi ens tal, för än som han sin dicht fullendat haffwer, står Ohöffweligit.

Han skal medh ingen, någon fiendskap på sikh tagha, vthan allom wenligheet bewijja. Men doch ganska få till innerligh wenskap antagha, och them sikh vthwälia.

Doch lickwäl skal han icke någon förtro, thet som han förtegat haffwa wil. Ty thet är löyeligit at förwenta tystheets troo hoss andra, then han sikh sielff icke bewijser.

Ja, ingen ähr så tighande, at han icke haffwer någon som han sin hemligheet förtro kan. Men så ähr thet doch aldratryggest sådant inthet bedriffwa, för hwilket tu skemmas skulle, der som thet vthkomme.

War icke bekymmersam vthi fremmande folcks saker, och fast tu än något till äwentysr såghe och hörde, så ställ tigh lijka som tu icke wiste, thet tu doch weet.

The breff som tigh icke öffwerantwardade ähre, at sneda Ögonen vppå, står fögha höffweligit.

Om en til äwentysr vthi tin Närwarelse, sit Skrijn vpläter, så gack tu ther ifrå. Ty thet är Ohöffweligit at see ther vthi, och än Ohöffweligare, at något angrijpa.

Item, om tu mercker något hemligit Samtal ibland några begynnas, så begiff tigh oförmerckt ther ifrå, lijka som tu thet icke förstodhe, och vthi sådant samtal skal tu tigh icke inmängia, vthan tu äst ther till kallat.

Om Leek.

VThi vprichtigh leek skal lustigheet wara tilstädhes och hårdnackugheet ther ifrå, som en Modher till alt kijff och trätta ähr: Bedrägerij och lögn wari och ther ifrå. Ty vthaff sådana ringha begynnelse, kommer man till större oenigheet.

Fäghre winner then, som kijff och trätto vndflyr, än then som behåller öffwerhanden.

Skilsmennerne skal tu intet emot ropa. Om tu medh the oförfarne strijdher, och tu allestädhes winna kan, så lät tigh öch vndertijdhen öffwerwinna, på thet at leeken thes lusti-

gare wara må. Om tu medh them spelar, som ringare ähre än tu, tå skal tu icke wetta at tu högre äst än the. Ty man skal allena för lust, och icke för någhon winningh och ähregirigheet skul spela.

Man sägher at ynglingars benägenheet til dygdh, alldrigh någorstädhes bättre spöras kan, än som vthi leek.

Om en något benägit sinne haffwer till bedrägherij, till Lögn, till Trätto, till wredhe, till Öffwerwoldh, till förmäthenheet: Så seer man här sådana naturens laster förnämlighen vthi leeken. Therföre skal en vprichtig ynglingh icke mindre vthi leek än som vthi Gästabodh sigh lijk wara.

Om Sängkammaren.

VThi sängkammaren warder tystheet och blygachtigheet berömdh. Rop och skwalrchtigheet står sannerliga ohöffweligit, doch mest vthi sängene.

Antingen när tu tigh affklädher eller och när tu vpstår, så kom blygachtigheet ihugh, och see tigh före, at tu icke blottar något för annat folcks öghon, som godhe sedher och naturen betäckt haffwa will.

Om tu medh tin Stalbroder en gemen sång tilsammans haffwer, tå skal tu liggia stille, och j thet tu tin kropp omwender, skal tu hwarken blotta tigh sielff, eller och tin Stallbroder, j thet tu honom täckie affdrager, beswerligh wara.

För än som tu tigh j sängena nedhlägger, skal tu ännu och Brystet medh korssens belätte teckna, och medh en stackot Böön, tigh Christo befalla.

Thet samma skal tu och göra, när tu om morgonen tigh först vpreser, och medh en liten bön daghen begynna. Ty tu kan sådant medh ingen annar lycksalighare önskningh beställa.

Tu skal och till lijka tit lijff lätta, och intet göra medh mindre tu tillförenne ansichtet och henderna twagit och munnen vthskiöldt haffwer.

Thet ähr them en stor skam, som en godh härkomst haffwa, at the sin slächt vthi Sederna icke lijke ähro.

Them som Gudh til gement, nedrigt, eller och till bondafolck giordt haffwer, the samme skola sigh och thes högre

beflijta, at the doch thet lyckan icke giffwit haffwer, medh sedhernas tuchtigheet igen vpfylla.

Ingen kan sigh föräldrar eller och fädherneslandh vthwälia: Men förstånd och godha sedher kan hwar och en sigh till wägga bringha.

Till ett beslut, will iagh än nu en liten lärdom här till giffwa, hwilcken, som migh synes, wäl werdh är, at han något så när främst stodhe.

Thet är thet alldrastörsta höffweligheets stycke, när tu sielff intet ondt gör, och annars misgerningar gerna förlåter, och icke therföre tin stalbroder thesmindre älskar, för thet han några ohöffweligha sedher hoos sigh haffwer. Ty en part ähre, som theras sedhers groffheet, medh andra gåffwor wedergälla.

Och warda thessa lärdommar icke therföre här förescreffne, lijka som ingen them förvthan, godh, wara kunde.

Men om så ähr, at tin stallbrodher vtaff oförstånd, syndar vthi sådana tingh, som sannerligen synas stor macht på liggia, skal tu honom allena, hemligen och wenligen förmana, hwilket för en synnerligh höffweligheet achtat warder.

Thenna ringa skänck, min älskelige käre Son *Hinrice*, haffwer iagh alla ynglingars sälskap, vnder titt namn förära welat, på thet at tu thenna Fursteligha skänck och så till lika tina medhbrödher strax behageligan göra måtte, och at the till bookliga konstors sedher, anmodige bliffwa kunne.

Jesu Christi godheet wille tin medhfödda skiöna natur bewara, och honom alltjdh til thet bästa förfordra.

Giffwit wedh friborgh j Brissgaw, vthi Martz Månat
åhret 1530.

ORDLISTA.

Den latinska förklaringen är originalets text, till hvars vidare belysande de motsvarande uttrycken i såväl den yngre svenska öfversättningen af Gezelius (= G) som i den tyska äfven anförts, der dessa kunna gifva någon anledning till jemförelser.

Afretta, *v. a.* härpå skal sinnet afrettat vara: *huc inhiet animus*; hårtill skal hogen märkia (G); hier auff sol das Gemüthe gerichtet seyn.

Anfechtningh, *f.*: *affectus, affect* (G), Bewegnüss.

Anmodigh, *adj.* bliffwa anmodigh: *commendare*, förfordra (G). Tyska öfvers. har anmuthig.

Barnsbeen, *n.* aff barnsbeenet: *a primis ævi rudimentis*, aff barnsbeen (G), von Kindesbein.

Bequemia, *v. a.*: *accomodare*, lämpa (G), bequemen, med bequeme öghon beskodha: *reflexis oculis contemplari*; medh kringvände ögon (G); die Augen zu rücke schlagen.

Bet, *m.*: *bolus* — plur. better; *boli*, heter (G), Bissen.

Blygachtigheet, *f.*: *verecundia*, blygsamheet (G), Schamhaftigkeit.

Bondaskam, *m.*: *pudor rusticus*, bondablygsel (G), bäurischer Scham.

Bondawåpn, *n.*: *agrestium insignia*, bondewåpn (G), Bauer Waffen.

Bruttin, *adj.* bruttin gångh: *incessus fractus*. — Der Tritt sol nicht gebrochen seyn.

Catoblepas, *m.*: en obekant art af tjurslägtet med nedhängande hufvud, som, enligt *Plin.* 8: 21, 32, skall hafva funnits i Ethiopien. Den tyska öfversättningen, som äfven anför det latinska ordet, tillägger följande förklaring: das ist, die Thiere, so stets niederwärts nach der Erden sehen.

Dok, *m.* the granne dokar: *multitia*, granne lijnkläder (G). Det latinska från *Juvenalis* lånade ordet visar, hvad äfven synes af sammanhanget, att härmed menas genomskinliga tunna väfnader. Den tyska öfversättningen har också: Die klaren Tücher.

Dreffeligh, *adj.*: *insignis*, berömligh (G), förtrefflich.

Dårheet, *f.*: *ineptia*, Thorheit.

Egendom, *m.* heela kropsens hampn och egendom: *totius corporis habitus et forma*; heela kropsens Gestalt och Schickelse (G); Die Geschicklichkeit oder Gestalt dess gantzen Leibes.

Fantisera, *v. n.* fantisera medh henderna: *gesticulari manibus*; gykla medh händerna (G); mit den Händen gaukeln oder phantasiren.

Fåghre, *adv.*: eg. comparat. af Fagher — fåghre winner then, som etc.: *pulchrius vincit, qui* etc.; then winner bätter, som . . . (G).

Föla, *v. n.*: *sentire*, weta (G), fühlen. Ordet brukas ännu i våra sydliga landskapsmål, i. Skåne, Småland etc., dit det kommit från Danskan.

Förbremmadh, *adj.*: förbremmadhe kledher: *vestes picturate*, blommerade kläder (G), verbremte oder bunte Kleider.

Förfodra, *v. a.*: *provehere*, fördern.

Förläggia, *v. a.*: *refellere*, wiederlegen.

Förmyndare, *m.* Gästeboddens förmyndare: *presidens convivii*, then förnämste i Gästebodet (G), der Herr oder Verwalter des *convivij* oder Gastmahls.

Försäija, *v. a.* then som försäija will: *despondens*, förtwiladh (G). Tyska öfversättningen har: der verzagen wil.

Förtöffwa, *v. n.*: *morari*, fördröija (G).

Gaffel, *m.* böya medh gaffel eller snöre: *furca funiculove deflectere*.

Gastachtigh, *adj.*: *scurrilis*, lätfärdigh. (G), garstig.

Gemeen, *adj.* *communis* — gemeent stoop: *poculum commune*, alt gemeent Stoop (G).

Gruffweligh, *adj.*: *torvus* — gruffwelighe öghon, *torvi oculi*, grymme ögon G.

Gråhårot, *adj.*: *canus*.

Gå, *v. n.* lijka som the någon till at gå lära wille: *peripateticos agunt*; göra som *peripatetici* (G); als die, so jm gehende ihre Discipel lehren.

Göckla, *v. n.* *gesticulari*, gykla (G), gaukeln, göckeln.

Habijt, *m.* kropsens habijt: *habitus corporis*.

Hampn, *m.*: *habitus corporis*, jfr Egendom.

Hettigh, *adj.* hettigt wijn: *vinum ardens*, hitzigt wijn (G).

Hierte bäffningh, *f.*: *stupor mentis*, stumsinnigheet (G), zittern des Herzens.

Hårdnacke, *m.*: *perfractus*, motwilligh (G).

Hårdnackugheet, *f.*: *pervicacia*; omskrifves af G. med: wara framfoos.

Hästaliwdh, *n.* icke medh inhällande, ej heller medh hästaliwdh: *non ingurgitando, nec equorum sonitu*; icke snåleligen sluuka och som Hästar i Stooptet snarcka (G); nicht wie Pferde sauffen, mit einem laut oder geräusche.

Jäspningh, äfven gäspningh, *f.*: *oscitatio*, gäspningh (G).

Kapräät, *adj.* medh kaprätan krop: *recto corpore*, medh rakan krop, G.

Klafferachtigh, *adj.* klafferachtige öghon: *oculi loquaces*, flatternde Augen.

Kortwilligh, *adj.* kortwilligt taal; *lepide dictum*, etwas kurzwilliges.

Kremma sigh, *v. r.*: *screeare*, rackla (G). Ordet är lånadt ur folkspråket i öfversättarens hemort.

Krokfotot, *adj.* *loripes*, krumfüssig.

Kuffrygg, *m.*; förwerffwa sigh kuffrygg: *gibbum sibi conciliare*, giöra sigh sielfwa krookryggota (G). Äfven detta ord är hemtadt ur folkspråket.

Kämba, **Kämma**, *v. a.*: *pectere*.

Lind, *adj.*: *mollis*, liufligh (G), gelind.

- Misstankafull**, *adj.*: *suspiciosus*.
Motacilla, *f.* sädesärta (G). Den tyska öfversättningen har — Elster.
Oförskamheet, *f.*: *impudentia*, skamlössheet (G), Unverschamtheit.
Omsweffningh, *f.* blygachtigh omsweffningh: *circumitio verecunda*, blygsamt och omwefwat taal (G), schamhaftiges Umschweiffen.
Plumefieder, *m.* bära plumefieder: *gestare plumas*, bära plumatzier (G); Pflaumfeder.
Qvamna, *v. n.*: *præfocari*, qwärfjas (G). Ordet är i Vesterbottens och Helsingelands folkspråk ännu vid lif under formen Qvamna.
Ringla, *v. n.* ringla medh fötterna: *vacillare pedibus*, slängia fötterna (G), mit den Füßen hin und her wackeln.
Roop, *n.* uthspridha något roop: *novos rumores spargere*, komma nyt Buller til väga. (G).
Rumpa, *f.* släpa långha rumpor: *prolixas trahere caudas*; draga långa släp (G); lange Schwenze hinder sich her schlepen.
Ryggelöös, *adj.* ryggelöst sinne: *animus dissolutus*, löösachtigt sinne (G).
Råkla, *v. n.*: *screare*, rackla (G). Båda formerna finnas ännu i våra munarter.
Råå, *n.*: *placenta*, Gorå (G).
Skarpsynt, *adj.* skarpsynte öghon: *oculi acres*, scharffsichtige Augen.
Skilsman, *m.*: *arbiter*, skiljesman (G).
Skiäff, *adj.* ansee medh skiäff öghon; *intortis oculis intueri*; mit schielen Augen.
Skuldra, *f.*: *armus* — här rättare — bog (G).
Släkia, *v. a.*: *lambere*, slekia (G).
Snarcka, *v. n.*: *ducere ronchos*, snareken.
Snedha, *v. a.* snedha ögonen: *transversum hircus intueri*, äfven limis intueri.
Staningh, *f.* alla sinnens staningh: *stupor*, häpenheet (G).
Starrachtigh, *adj.* starrachtighe öghon: *oculi stupentes*, erstarret.
Stumsinnigh, *adj.*: *stupidus*; tyskt: dumsinnig.
Taksten, *m.*: *gypsum*, Leer (Kalek) (G), Gips.
Thynnefisk, *m.*: *thynnus* = thonfisk (scomber Thynnus, Lin); tunnebindare (G).
Tillskrij, *n.* mädh uthrachte läppar likasom itt tillskrij giöra: *porrectis labijs veluti poppysmum facere*, medh uthrachte Läppar lijkaså som myslandes (G). — *Poppysmus* (ποππυσμος) hos *Juvenalis* betecknar ett smällande och smackande med tungan och läpparne till tecken af bifall. Den tyska öfversättningen har här: das Maul oft spitzen und pfeiffen.
Upsparradh, *adj.* för widt upsparradhe öghon: *oculi immodice diducti*.
Uthacka, *v. a.* uthacka en kledningh: *dissecare, vestem*, uthsticka een klädningh (G); syftar på den tidens moder.
Uthråklingh, *m.*: *sreatus*.
Week, *adj.* något weekt: *aliquid liquidius*, etwas weiches.

- Winckachtigh**, *adj.* winckachtighe öghon: *oculi innuentes*, winckande ögon (G), winckende Augen.
Wåpn, *n.*: *insigne*.
Åkerstudent, *m.*: *agricola*, åkerman (G), Akerstudent.
Ånne, *n.* *frons*.
Öfwersichtligen beskodha, *semipæcis oculis intueri*; medh halfföpna ögon åskoda (G); jemand übersichtig anschauen.

TILLÄGG TILL ORDLISTAN.

Av B. Rud. Hall.

- Angripa** = gripa, beröra.
Anmodige = uppmuntrade, sporrade.
Anseende till = utseende av, släktskap med.
Annars berättat om sådan handel = annorlunda berättat om denna händelse e. d.
Anse = se på, betrakta.
Bekymmersam om = bekymra sig om, lägga sig i, inblanda sig i.
Belette = bilder (på adelsvapen: märke).
Better = bitar, stycken, munsbitar.
Blyghachtigh omsweffningh = förblommerande, förskönande omskrivning, eufemism.
Bör det sig = är det tillbörligt.
Clitipho = en yngling i Terentii komedi Havton timorumenos.
Draga = bära.
Fabius = Quintilianus, lärare i värtalighet i Rom.
Flaccus = Horatius.
Förfordra = befordra.
Förekasta, förkasta; (ofta) = komma fram med, förebrå.
Försäija = förtvivla.
Förläggia = vederlägga, tillbakavisa.
Gement = allmänt, vanligt, lågstående i social mening.
Gemeent stoop = gemensamt dryckeskärl.
Giffwa wunnit = ge tappt, förklara sig besegrad.
Grahärotan, gråhårot = gråhårig, aldrig (vis, överordnad).
Hemligha rummet = könsdelarnas läge.
Hijsligen = (av hässlich) rysligt.
Hwilkas ena = av vilka det ena.
Klafferachtighe öghon = talande, lockande ögon.
Kortwilligt = tidsförkortande, trevligt, lustigt.
Kremma sig = rackla, harkla, harska sig, hosta (lätt).
Nedrigt = lågstående (i socialt hänseende).
Kämba, kämma = kamma.
Omsweffningh = omskrivning, se Blyghachtigh.
Oåhrligen, (ofta) = olämpligt (i avseende å könsdelarna).

Postej = en rätt av bröd och kött.

Protej sinne = en föränderlig karaktär à la Proteus.

Prustningh = nysning ("niwsande").

Part = del (somliga).

Råkla, se Kremma sig.

Rå = kakor.

Sammankomst = samvaro, sällskap, umgänge.

Skilsmenner = skiljedomare.

Skamligh Lem = könsdel.

Skääl, wedh fullkomligh skääl = vid sina sinnens fulla bruk.

Sodet = det sjudande, kokande.

Stackot = kort, kortfattat.

Tillijka = på en gång.

Ursinnigh = vansinnig, dåraktig, vanvettig.

Uthråkling, av råkla, se Kremma sig.

Wåpn = (adligt) vapen, sköldemärke.

Åhra bör = (dem som) åra bör tillkomma.

Åhrligare, några = några aktade personer.

Ånne = panna.

Öffwerfaller = försvagar, nedslår.

STUDIEPLAN

(RATIO STUDIORUM)

FÖR 10 ÅR SEDAN PÅ BEGÄRAN AV HERRAR DIRECTORES FÖR DET HÖGBERÖMDA COLLEGIUM STOCKHOLMENSE UPPGJORD OCH NU TILL UNGDOMENS TJÄNST UTGIVEN I TRYCK

AV

JOHANNES MATTHIÆ GOTHUS

[ÖVERSATT FRÅN LATINET AV C. A. BROLÉN.]

STOCKHOLM
TRYCKT HOS HENRIK KEYSER ÅR 1636

Cicero, De divinatione II, 2.

Vilken större och förnämligare gåva kunna vi bringa samhället, än den, att vi undervisa och bilda ungdomen? Detta särskilt i vår tid, då samhällstillståndet är sådant, att alla böra anstränga sig för att tillbakahålla och hejda dess förfall.

Högborne och vittberömde Herr *Johan Skytte*, min välvillige herre och gynnare!

Eders magnificens anbefalld mig för några dagar sedan i sitt eget och sina högberömda medbröders namn att i största möjliga korthet göra en schematisk framställning av den metod och ordning, vari efter min mening ädle och förnämne mäns söner böra införas i den vetenskapliga bildningen. Detta uppdrag är svårt, men dock av den art, att jag, så mycket hellre åtager mig det, som jag vet, att det står i sammanhang med vårt lands ära och förkovran. Ty Eders magnificens gav mig tydligen tillkänna eder fasta avsikt att i vårt rikets huvudstad grunda en ädel och berömlig undervisningsanstalt, som skulle underhållas dels genom statsunderstöd, dels genom gåvor av höga godsherrar och de adliga ynglingarnas föräldrar.

I ansen nämligen, att det skall bliva till stort gagn för undervisning och bildning, om, på samma sätt som handslöjdens män hava särskilda verkstäder för olika slag av arbeten, också skolorna skiljas i adliga och oadliga, förnämliga och mindre förnämliga, och om vid ungdomens undervisning magnaters, förnämna och rika mäns söner skiljas från gossar av lägre stånd och svagare förmögenhetsvillkor. Ty eftersom de unga icke äro bestämda för samma slags verksamhet utan komma att en gång beträda helt olika levnadsbanor, synes den ringaste eftertanke kräva, att de på olika sätt förberedas för sina olika levnadsmål.

Ennius låter Neoptolemos yttra, att en högt uppsatt man icke behöver mycken undervisning i filosofi¹; det är helt andra krav som ställas på en fältherre än på en talare, en filosof, en skald. Och det är ett missbruk av lärotiden att låta

¹ Fragment av Ennius, anført av Cicero, Tusc. disp. II, 1,1 och De oratore, II, 37,156 samt flerstädes.

en yngling, som är född i hög samhällsställning, genomsöka alla grammatiska författares gömslen, lära alla logikens konstgrepp och inhämta alla skaldernas dikter. Sådant är skolastik och kallas så, emedan det inom skolans väggar giver ett visst sken av lärdom, men vid förvaltning av statens ämbeten är det av ingen betydelse, om man känner eller icke känner allt detta.

Och de förnäma herrarnas söner skulle, om ett sådant kollegium inrättades, hämta därav icke blott den nyttan, att de bleve undervisade i sådana stycken, genom vilka de kunde giva nyttig tjänst åt sitt fädernesland och måhända hämta större fördelar för sig själva. De skulle också inhämta skick och seder, sådana som böra finnas hos ynglingar av ädel börd; de timmar, som enligt skolordningen äro ämnade till vederkvikelse, skulle de ägna åt sådana lekar och övningar, som äro för samhället nyttiga och nära nog nödvändiga; de skulle lära sig främmande nationers seder, bruk och språk och sålunda — såsom Plato plögade uppmana sina lärjungar vid föreläsningstidens slut — använda sin lediga tid till något gott och gagneligt. Jag vill icke tala om att en följd härav skulle bli också den, att våra penningetillgångar, förståndigt placerade, skulle bevaras inom vårt land för våra egna behov.

Sådana voro nästan alla gymnasier hos greker och romare, såsom man kan se hos båda folkens historiska författare. När Terentius i komedien Eunuchus anför en ung, väluppfostrad mans egenskaper, talar han om både andliga och kroppsliga företräden: "Pröva honom i vetenskaperna! Försök honom i fäktskolan, i musik, i allt som en friboren yngling bör kunna!"¹ Det finns också i vår tid berömda undervisningsanstalter, icke blott sådana där man undervisar för fredens värv och giver vetenskaplig och lärd bildning, utan också sådana där en ädelboren ungdom får på olika sätt vänja sig vid vapnens bruk och stärka sin kropp genom övning och ansträngning.

Det är utan tvivel dessa anstalters exempel som I, högtärade herrar, viljen efterfölja, i det att edra söner skola i edert förnämliga kollegium få en god undervisning i tvenne avseen-

¹ Ter. Eun. III, 2, 23.

den, nämligen så att deras själ utvecklas genom studium av språk och ädla vetenskaper och deras kropp genom sådan utbildning, som i krigstid är ett skydd och i fredstid en heder för fäderneslandet. Och då människan består av de båda delarna själ och kropp, giver detta hänvisning därpå, att den förra skall vara till sitt fäderneslands tjänst genom kloka råd, den senare åter skall med stark arm skydda det i farans stund.

Jag skall nu utan vidlyftigare företal efter måttet av min förmåga skrida till det värv, som av Eder blivit mig ålagt, och därvid söka visa, på vad sätt den förnämligare delen av edra söners väsen, nämligen deras själ, kan i detta vårt kollegium fördelaktigt utvecklas allt ifrån deras inträde vid 7 års ålder till deras 15:e år. Om kroppsövningarna och de kunskaper, som böra meddelas de adliga ynglingarna efter deras 14:e år, skall jag tala endast i förbigående, enär måhända andra redan förut haft fullt goda framställningar därom, och emedan jag ännu icke har fullt klar för mig hela arten av edert åsyftade mål.

Men för att lämpligast kunna framställa en fullt passande undervisningsplan för den adliga ungdomen, skall jag följa de gamles och särskilt Hippokrates', den förste bland läkarna, uppdelning av människans livstid i vissa perioder. Hippokrates har då en indelning efter 7-tal, så att han räknar de första 7 åren såsom barndomen, de 7 därpå följande såsom gosseåldern o. s. v. Han iakttog nämligen, att efter förloppet av varje 7-årsperiod en ny och tydlig förändring äger rum i människokroppen.

Angående *barndomen*, den första åldersperioden, som börjar vid födelsen eller snarare i avlelsens ögonblick och varar till och med det 7:e året, anser jag icke nödigt att här vidlyftigt yttra mig. Uppfostran under denna tid är ju en omsorg som vilar på föräldrarna och huslärare, och man kan på annat håll, särskilt hos Plato och Plutarchos, få de visaste föreskrifter angående barns uppfostran och undervisning i denna ålder; detta beträffande såväl deras själ som deras kropp, att icke genom försummelse av uppfostrarens plikt det unga släktet redan i denna ålder må ådraga sig svår sjuklighet, som sedan icke kan avlägsnas under hela dess kommande liv.

Korteligen, eftersom ingen ålder är, såsom Seneca skriver, så späd, att den icke är mottaglig för undervisning, böra barnen genast ἀπὸ βρέφους, såsom aposteln säger¹, lära sig att på modersmålet uppläsa den kristna lärans fem huvudstycken och några av Davids psalmer. De böra också varje dag inpräglade i minnet ett eller annat latinskt ord samt korta bibelspråk på latin och svenska. Likaså böra de lära sig att väl känna bokstäverna i svensk och latinsk stil, att skilja stavelserna från varandra och att något så när avbilda bokstäverna i skrift. Allt detta kunna de lätt lära sig till sitt sjunde år, om de få hjälp av en trogen undervisare, som förstår att på hos oss brukligt sätt lätta svårigheterna i att känna igen och därefter taga tillsammans ljudtecknen. Detta kan ske så, att han själv på en skrivtavla tecknar bokstäverna för gossen och lär honom att känna igen dem och likaledes att på tavlan själv riktigt skriva dem, varjämte läraren bör stundom leda gossens hand, då han läser och skriver. Efterbildningen av skrivstilen böra barnen genast från början lära sig med stöd av en vacker och mycket noggrann förskrift. Ty det som sättes för dem att efterlikna skall vara det allra bästa, och det kostar lika stor möda att lära sig en ful som en vacker handstil. Dessa skrivövningar böra gossarna icke lägga bort utan fortsätta, sedan de börjat dem, ända till dess de gjort tillräckliga framsteg.

Detta om barndomen. Det följer nu att med avseende på min plan och mitt syfte tala om *gossedåldern* och dess undervisning i en offentlig skola.

Beträffande åldersåret för gossars inträde i offentlig läroanstalt äro åsikterna olika. Aristoteles yrkar (Polit. 8), att gossar icke före sitt sjätte år skola intagas i de offentliga skolorna, men vid det sjätte året anser han dem vara mogna för skolundervisning. För min del anser jag med avseende fäst på flera omständigheter, att de unga ädlingarna böra först i sitt sjunde år mottagas i Collegium illustre. De böra då icke vara alldeles okunniga utan hava i hemmet noga inhämtat vad jag ovan anbefallt för deras späda år. Endast sådana

¹ 2 Tim. 3, 15, = allt ifrån sin späda ålder.

böra enligt min tanke redan i sitt sjätte år intagas i Gymnasium, vilka visa särdeles livlig håg och god begåvning.

Vilka kurser de adliga gossarna böra för varje år genomgå, är mycket svårt att bestämma. Jag skall dock lämna föreskrifter därom, dels grundade på vad jag sett av andra sorgfälligt iakttagas, dels också stödda på min egen erfarenhet. Men innan jag kommer till angivande av den speciella undervisningsordningen, skall jag förutskicka några allmänna erinringar, som jag anser böra uppmärksammas beträffande undervisningsplanen för det nyinrättade kollegiet.

1. Framför allt är det nödvändigt, att den ädla kretsen av blomstrande skolungdom i vårt kollegium skiljes i vissa delar och klasser, så att de, som äro mest framskridna i ålder, förstånd och kunskaper, sättas i den första klassen och de andra, allt efter begåvning och kunskaper, i de andra klasserna med nummer efter den första.

2. Flera eller färre klasser böra i kollegiet upprättas i förhållande till lärjungarnas antal. Om i början blott ett ringa antal anmält sig till inskrivning i gymnasiet, kunna tre eller fyra klasser vara nog, till dess antalet ökas. Då böra flera klasser tilläggas och hela samlingen av adlig ungdom fördelas på sju klasser.

3. Sedan indelning i klasser skett, böra för de bestämda lektionerna i varje särskild klass lärare tillsättas. Dessa skola ständigt vara upptagna med föreläsningar och övningar var i sin klass och icke obetänkt tränga sig fram från sina egna till andra klasser, såsom vanligt är i skolor och akademier. Ty bland de tre egenskaper, som Aristoteles (Polit. 3) anser böra finnas hos varje god undervisare i vilket ämne som helst, är också den, att läraren skall vara en *mästare* i den vetenskap han behandlar d. v. s. att han vunnit grundlig skicklighet genom lång och trägen övning.

4. I varje klass bör finnas en passande läsplan, så att icke det ena och det andra meddelas utan någon viss ordning. Lektionerna skola fastställas allt efter som lärjungarnas begåvning och klassens ståndpunkt fordrar.

5. I alla klasser skall början göras med bön till Gud och likaså allt sluta därmed. Religionsläran bör framför allt

meddelas dessa kristna gossar, som Gud har utvalt till sin nåds käril. På morgonen bör därför i varje klass morgonbön förrättas av någon bland lärjungarna tillika med bön om framgång i studierna, och likaså på aftonen aftonbön tillika med läsning av någon av Davids psalmer eller något märkligare ställe ur skriften. Utom dessa dagliga bönestunder vare religionsundervisningen också grundvalen för alla andra lektioner i vårt gymnasium, och därför böra alla söndagar ävensom de av kyrkan s. k. *feriæ* och *vigiliæ*, på vilken dag i veckan de än infalla, helt och hållet ägnas åt läsning av den heliga skrift.

6. Näst efter gudsfruktan bör läggas vikt vid levernets fromhet och sedernas renhet. Därför böra icke våra ädla ynglingar sysselsättas med läsning av osedliga hedniska författare; de böra icke i blomman av sin ålder komma i beröring med sådant, varav de lätt kunna ådraga sig en låg och dålig livsåskådning. Ty långt större vikt böra kristna ädlingar lägga vid ett rent leverne än vid kännedomen om en dylik författare vilken som helst.

7. Men icke blott av moraliska skäl utan även av språkvetenskapliga grunder är det nödvändigt att göra ett sorgfälligt urval av de böcker som läsas. Ty liksom man gör urval av frö, när man besår sin åker, är det också av stor vikt att undersöka beskaffenheten av det som inplantas i ungdomens ännu veka själ och sinne. Ty såsom man sår, får man skörda. Blott de författare böra därför läsas, som vi kalla klassiska, som vi veta vara fria från fel och som vi därför säkrast kunna efterfölja i tal och skrift.

8. Angående auktorerna giver Quintilianus sitt omdöme i 10 bokens första kapitel, och Petrus Ramus säger i sin *Ciceronianus*¹ lika sant som vackert, att ju bättre och utmärktare någon talar ett språk, vilket som helst, desto flitigare bör han efterhärmas av en Ciceronian: så kallar han nämligen där en var som talar eller skriver i likhet och överensstämmelse med det riktiga och felfria språket. Enligt hans åsikt böra därför de bästa och ledande författarna i varje vetenskap ivrigast studeras, enär de äro källorna, ur vilka alla andra hava öst.

¹ *Ciceronianus* (De imitatione Ciceronis) utkom i Basel 1557.

Och en var torde anse det riktigt att med största möjliga sorgfällighet läsa dessa författare men onödigt att belasta ungdomen med andra.

9. Liksom allt annat hava även språken sin barndomstid, sin ungdom, sin mannaålder och sin ålderdom. Det latinska språkets barndom förlägga de lärde till Lucilii, Plauti och andras tid, dess ungdom till Terentii tid, dess mannaålders kraftiga blomstring till Augusti och Ciceros tidsålder, efter vilken, såsom författarnas skrifter visa, ålderdomens skrynklor börja framträda. Därför böra auktorerna föredragas för ungdomen med försiktighet, och de unga böra icke få studera alla utan åtskillnad, förr än de genom studiet av de bästa författarna redan utbildat sin stil.

10. Det är icke lätt att nämna alla dessa goda och mest läsvärda författare. *Terentius* är enligt alla lärda mäns omdöme den ypperste konstnär i latinsk stil; *Cicero* åter är den allra förnämste av de latinska författarna: den som beundrar *Cicero*, säger *Quintilianus*, kan vara viss om att han kommit långt i sina studier¹. Utom dessa två, konstnären och mästaren i latinska språket, tillråda alla lärde läsningen av *Virgilius*, *Cæsar Augustus*' och andras omdömen om denne är känt, och jag skall icke upprepa dem.

11. Dessa tre författare böra alltså i detta vårt gymnasium lägga den första grundvalen till latinska språkets studium, och lärarna böra flitigt akta på att lärjungarna ägna sig åt att både i tal och skrift efterhärma dessa. Dock böra andra mönstergilla författare icke uteslutas.

12. Studium av både latinska och grekiska språken är nödvändigt för alla som i någon mån vilja gälla såsom bildade män, och det bör också blomstra i vårt kollegium. Ty liksom latinet icke kan rätt förstås utan grekiska, så kan icke heller grekiskan förklaras och rätt meddelas utan latinet.

13. Det synes visserligen icke vara nödvändigt att taga bort från andra studier och tillägna åt grekiskan så mycken tid, att lärjungar, som verka i statens borgerliga värv, bliva fullt skickliga att tala grekiska, ehuru väl detta skulle vara

¹ *Quint.* X, 1, 112.

mycket fördelaktigt. Men det är dock av stor vikt, att de veta så mycket, att de kunna på egen hand med framgång läsa och förstå de grekiska auktorerna. Och de grekiska författare, som de isynnerhet böra läsa och efterhärma, äro enligt alla lärda mening Demosthenes, Isokrates och Homeros.

14. Sedan det nu fastställts, vilka författare förnämligast böra studeras i vårt gymnasium, följer härnäst att tillägga något angående sättet och planen för undervisningens meddelande. Sålunda bör man, när man i någon klass börjar föredraga en viss författare, inskränka sig till ganska få och korta meddelanden, vilka upprepas flera gånger och av åhörarna läras utantill. Först sedermera, då de gjort större framsteg, bör man småningom meddela vidlyftigare kurser.

15. Man bör akta sig för att tidigt uttråka gossarna med allehanda grammatiska regler, så att de börja hata studierna, innan de lärt sig älska dem. Det är bättre att, såsom många lärda män redan länge tillrätt, giva gossen en kortfattad bok med intresseväckande innehåll, varur han, underhjälp av lärarens ofta upprepade diktamen, kan så småningom lära sig ord, fraser och formler. I förstone bör han endast lära sig utantill de nakna exemplen av deklinationer och konjugationer och böja flera ord efter de inlärdade paradigmerna; sedan, då hans fattningsförmåga är större, bör han inpräglade i sitt minne de allmännaste reglerna ur ett grammatiskt kompendium.

16. Lärarna böra stadigt och i ordning föredraga den författare, som de börjat med, och icke planlöst övergå från en författare till en annan. "Man bör", säger Seneca, "dröja länge hos vissa författare och växa in i dem, om man vill från dem tillägna sig något som sitter troget kvar i själ och sinne. Den som uppehåller sig överallt, är icke hemma någonstades"¹.

17. Då man läser en författares verk, bör man framför allt lägga vikt därvid, att lärjungarna fullt förstå innehållet i hela verket. Härtill bidrager i hög grad att på förhand få kännedom om den ifrågavarande författarens tidsålder och lev-

¹ Sen. Ep. I, 2.

nadslopp, ävensom i vad syfte och på vilken tid han skrivit sitt arbete. Allt detta meddelas merendels i en tillägnan, som i brevform föregår arbetet, eller i det till läsaren ställda företalet.

18. Varje timme, då en och samma författare behandlas, bör föregående lektion upprepas och det, som uppgivits till utanläsning, förhöras. Lärjungarna böra därför flitigt förmanas och tvingas att hemma noga lära sig utantill det som i skolan föredragits och att aldrig komma till skolan utan att hava fullt inlärt sina pensa. För att de må göra detta ivrigare, kunna enskilda adliga ynglingar eller några tillsammans i samma klass hava privata lärare, som i god tid ledsaga dem till skolan och noga inpräglade hos dem, vad som där förelästs.

19. Minnet måste övas, säger Cicero i *De oratore*¹, genom att lära sig utantill ordagrant så mycket som möjligt av både våra egna och andra författare. En var må nämligen anse sig veta blott så mycket som han behåller i minnet och har färdigt och klart, då omständigheterna fordra att taga fram det. Likväl böra åhörarna ingalunda tvingas att lära sig utantill allt som meddelas i skolan; det är nog att minnas ordagrant det viktigaste och blott noga förstå det övriga.

20. Det är nämligen icke samma förhållande med alla auktorer. Några förtjäna att helt och hållet läras utantill, ur andra är det tillräckligt att excerpera märkligare sentenser, språk, ordstäv och uttalanden samt föra in dessa i en för detta ändamål förfärdigad anteckningsbok och sorgfälligt inpräglade dem i minnet. Dessa utdrag kan man sedan taga fram på lediga stunder och vid tillfälle upprepa i det förtroliga umgänget, blott det sker utan tillgjordhet och skryt.

21. Det bästa sättet att inlära utanläxorna torde vara, om likställda lärjungar slå sig tillsammans eller också en yngre sluter sig till en äldre och de så öva sig genom ömsesidiga förhör. Det är nämligen gagneligt, om de först läsa upp de ålagda utanläxorna flera gånger för varandra eller också för sin enskilde lärare och först sedan för klassföreståndaren.

¹ Cic. De orat. I, 34, 157.

Annars kan det ofta hända, att unga och ovana gossar bliva förvirrade genom sin respekt för klassläraren.

22. Lärarna böra sorgfälligt repetera vad de föredragit för lärjungarna och ofta implanta det i deras minne, till dess det sitter där säkert. De böra också ibland låta gossarna fredligt tävla med varandra i att repetera det förelästa och utsätta ett segerpris eller en belöning, vilket som helst. Det är otroligt, huru detta skärper deras iver.

23. Hos lärarna bör förefinnas en hög grad av hovsamhet och hos lärjungarna en eldig håg att lära sig, så att de senare bedja lärarna att fullständigt förklara för dem, vad de icke förstå, och de förra icke äro stränga och kinkiga och genom barskhet i sina svar avskräcka lärjungarna. Dessa känna sig då tillbakastötta och mista hågen att lära.

24. Utom dessa dagliga och ordinarie prövningar av lärjungarnas håg och fallenhet skall det också vara nödigt att i kollegiet hålla årliga examina, vid vilka lärjungarna efter sorgfällig prövning av var och en få nya platser i skolan sig anvisade och flyttas från lägre till högre klass.

25. Detta må vara nog sagt om lektioner och repetitioner. Jag skall nu tillägga något om skrivövningarna. Förgäves skola vi nämligen läsa goda författare, repetera det lästa och meddela det åt andra, om icke härtill komma trägna och flitiga skrivövningar, ty pennan, säger Cicero, är den bästa och fullkomligaste utbildaren och läraren i talarens konst¹. Apelles plägade begråta såsom förlorad den dag, då han icke frambragt något konstverk, och klagande utropa: ack, idag har jag icke gjort ett penseldrag! På samma sätt böra de studerande ädlingarna inte låta någon dag förflyta utan att skriftligt avfatta ett samtal, ett brev eller en del av ett föredrag. Ty, såsom Quintilianus säger, vältaligheten lär aldrig bliva fast och säker, om den icke hämtar styrka genom träget bruk av skrivstiftet².

26. Det finnes nu olika sätt för skrivövningarna, och Quintilianus erinrar därom i 10:e bokens 5:e kapitel. Så säger han, att de äldre romerska talarna ansett bäst att översätta

¹ Cic. De orat. I, 33, 150.

² Quint. X, 1, 2.

från grekiska till latin, och han nämner också omskrivning av latinska författares arbeten m. m.³. Härtill anser jag i vårt kollegium böra tilläggas, att lärjungarna, särdeles de yngre i sjunde och sjätte klassen, göra en del översättningar från latin till svenska och tvärtom från modersmålet till latin, så att de på detta sätt, under det de arbeta på latinet, också må vänja sig vid att giva akt på modersmålets renhet och förfining.

27. Men ingalunda bör det tillåtas våra unga ädlingar att — såsom ofta händer i skolorna — giva sig ut på egen hand och simma på egen korkdyna, ej heller att streta med sina lexika eller frasböcker och så taga fram sådant som är strävt och ovårdat i stället för det som är fint och putsat. Man bör giva dem ämnen att behandla med imitation av i främsta rummet Cicero eller av någon annan författare, som läses i klassen. Ibland böra de också sysselsättas med parafra av någon latinsk text, en övning som är mycket nyttig.

28. Början med stilövningarna bör ske i sjunde klassen och fortsättas i de följande. Men i de högsta klasserna, den första och andra, böra lärjungarna utom de ordinarie skrivuppgifterna även vänjas vid att en gång i veckan eller en gång i månaden hålla lättare föredrag. Lättare uppgifter givas därvid åt de yngre, mera högtstående åt dem som gjort större framsteg. Och för att de icke skola i början tvingas att behandla ämnen, som äro för svåra för deras fattningsgåva, böra de övas i att föredraga något tal av annan författare vare sig på vers eller prosa. Sedan må efter måttet av vars och ens förmåga föresättas dem lätta uppgifter att hålla offentliga föredrag om.

29. Huru dessa deklamationsövningar böra anordnas, visar Quintilianus utförligt i 10:e bokens 3:e, 4:e och 5:e kapitel. Lärarna må där hämta råd och ledning och framför allt se till, att lärjungarna icke författa föredrag om simpla ämnen och skräpsaker, såsom Quintilianus på de anförda ställena klagat att fallet varit under den gamla tiden. Övningarna böra omfatta sådana uppgifter, av vilka någon nytta i framtiden kan följa för samhällslivet.

³ Quint. X, 5, 2.

30. De som beträffande lärjungarnas skriftliga arbeten skola hava den rättande pennan i sin hand böra ingalunda vara alltför nogräknade. De böra icke låtsas om sådana misstag, som kunna ursäktas, och framför allt akta sig för att framkalla blygsel hos lärjungarna genom att låta kamraterna göra narr av dem. Då bliva de modlösa och våga icke några ytterligare försök.

31. Korrekturet av allas skripta sker bäst så, att läraren med hög röst, under det klassen sitter tyst, rättar vars och ens skriftliga övning. Alla kunna då tävla att lägga märke till de ställen, där de felat, och tänka på att i framtiden undvika dessa fel. Och förmågan sporras icke obetydligt genom ett i medlärjungars åsyn och närvaro framfört yttrande av beröm eller ett löfte om någon belöning eller om flyttning till högre plats eller avdelning.

32. Med dessa övningar bör också förenas övning i poesi, och en adlig yngling bör ingalunda anse studiet av skalderna vara för honom utan nytta. Utom det att han därigenom kan utbilda sig till en mycket mer välbyggd och färgrik prosastil, kan han även hos skalderna lära sig att förbättra dåliga seder och efter andras exempel inrätta sitt liv såsom enskild man, såsom krigare och såsom medborgare på ett höviskt och berömligt sätt.

33. Men, såsom alla lärda män erinra, bör prosaförfattarnas läsning föregå skaldernas, så att icke lärjungarna förblanda med varandra prosastilen och den poetiska — något som vittnar om brist på omdöme och smak. Först senare böra de övergå till att läsa skaldernas verk och själva sammansätta verser, sedan nämligen deras prosastil blivit i någon mån rik och passande för en vältalare.

34. De lärde anse det också vara nyttigt för ungdomen att inlära latinska komedier av Terentius och grekiska av Aristophanes eller andra samt uppföra dessa antingen enskilt eller offentligen inför läroverkets ledare och andra ansedda män. Dock måste man, mena de, sorgfälligt tillse, att icke gossarna då ägna sig uteslutande åt detta arbete och under tiden sköta sina övriga studier mindre ordentligt.

35. Angående övningen i att tala latin behöver jag icke vara mångordig, när alla förståndiga män veta, att denna övning är alldeles nödvändig i skolorna och icke kan utan stor skada åsidosättas. Ingen tvivlar ju på att ädlingar framför andra behöva genom daglig övning förvärva sig färdighet och lätthet i att tala latin. Det blir för dem nödigt både att hemma i sitt eget land tala latin för att utföra många uppdrag och att utrikes, då de enligt länge vedertagen sed kunna få sig anförtrödda beskickningar till konungar och furstar, använda det romerska språket. I vårt gymnasium må alltså latintalandet börja genast i sjätte klassen med fastställda straff och plikt för överträdelse och sedan strängt fullföljas i de högre klasserna.

36. Efter att hava talat om studierna följer nu att bestämma den tid och de timmar till vilka dessa lämpligast förläggas. Emedan i vårt kollegium en ungdom skall undervisas, som utom skolstudierna bör hava tid till åtskilliga adliga övningar och till att lära många främmande språk, måste hos oss införas en något annan timfördelning än den som gäller i de vanliga skolorna.

37. Helt visst är det icke förenligt med lärjungarnas nytta att, såsom bruket är i våra vanligen s. k. trivialskolor, hålla gossarna kvar på skolbänken oavbrutet i 4 eller 5 timmar utan någon lovstund eller vila. Det torde icke vara nödigt att göra något avdrag i de anslagna timmarnas antal, endast att så fördela skoltimmarna, att efter en eller annan studietimmes förlopp en timme skjutes emellan för en anständig vederkvickelse, som kan giva kroppen hälsa och sinnet munterhet och låta den studerande ungdomen sedan gladare återgå till studiearbetet.

38. Jag tror, att tiden för de adliga ynglingarnas skolarbeten lämpligast fördelas i ett skede på förmiddagen och ett på eftermiddagen. Åt lektionerna på f. m. må, om så kan ske, anslås 3 timmar, och likaså många åt eftermiddagens. Och när det är visst, att olika ämnen passa för olika timmar, böra morgon- och förmiddagstimmarna ägnas åt svårare ämnen och lektioner, eftermiddagens däremot åt lättare.

39. Mest lämpliga för studiearbetet synas de 3 morgontimmarna vara från kl. 7—10, på e. m. åter timmarna kl.

2—5, såvida det icke är olägligt att hålla ungdomen samlad tre timmar i rad. Den första lektionens början på morgonen behöver icke sättas vid samma tid på vintern som på sommaren utan kan flyttas efter dagarnas tillväxt eller avtagande.

40. Vissa dagar och timmar äro likaledes bestämda till gudstjänst. Stundom måste också ungdomen samlas till begravningar och andra offentliga hedersbevisningar. Angående allt detta önskar jag, att det enligt Pauli förmaning måtte ske höviskt och ordentligt (I Kor. 14, 40) och allt så försiggå, att tiden för lektioner och övningar i skolan icke minskas därav.

41. Det är nämligen av stor vikt, att intet går förlorat av den tid, som är anslagen till de ordinarie lektionerna. Därför böra de unga ädlingarnas föräldrar ävensom andra, hos vilka de unga kunna komma att intaga sina måltider, uppmanas att låta dem få sin mat på bestämda tider och att undanrödja alla andra hinder för deras studier, så att lärjungarna icke må uppehållas för länge i sina hemvist utan kunna på bestämt klockslag återvända till sina arbeten.

42. Och för att detta rätt må kunna sättas i verket, blir det nödvändigt att vid vårt kollegium finnes en klocka, som på lämplig tid kallar de mera avlägset boende att infinna sig i gymnasiet, på samma sätt som allmänheten plägar kallas till templet genom klockans ljud att rätteligen höra predikan och förrätta sin bön. Sådana klockor (*κρόδωνες*) brukades också i den gamla tiden, såsom framgår av Juvenalis, Sat. 6, 441: Bäckan i mängd man slår och klockor höras tillika.

43. Huruvida spö och färla böra öva sitt välde också i de adliga skolorna, därom finner jag olika åsikter hos lärda män. Quintilianus gillar ingalunda, att en högboren och ädel gosse får aga, men Chrysippos, en utmärkt ungdomslärare, yttrar en motsatt mening. Att till och med kejsar Theodosii son Arkadius agades av sin lärare, berättar Nikephoros i sin *Historia ecclesiastica* kap. 12. Och det är otvivelaktigt att också i forntiden aga var lönen för den själsväldige, såsom Euripides säger, och att det hos de gamle var vedertagen sed att använda slag och tuktan, något som också Quintilianus själv medgiver. Martialis (10,62) kallar därför spö och färla

för pedagogernas spira, med vilken de snarare skola avskräcka lärjungarna från fel och vanart än tillskynda dem lidande.

44. Det tillhör icke mig att härutinnan fastställa något bestämt. Det är ju sant, att ordning och tukt är skolans liv och själen i varje god styrelse, och att många gossar finnas, som icke genom lärares välvilja kunna hållas till sin plikt och föras fram till goda studier, om icke tukt och aga ibland förekommer. Ty dårskap är bunden vid gossens hjärta, och tukdens ris skall utrota den hos honom, säger Salomo (Ordspr. 22, 15). Angående detta må de, vilkas sak det är att grunda detta kollegium, bestämma såsom de vilja. Säkert är att, om aga förekommer, bör den brukas med omdöme, och begränsning iakttagas till de felandes bättring och bot. Ty om än alltför stor eftergivenhet ofta fördärvar ungdomen, drives å andra sidan många bort från sina började studier genom alltför hårt tadel, enär lärare banna lärjungarna så, som om de hatade dem¹.

45. Man bör nu komma ihåg, såsom Plutarchos säger (*De liberis educandis* 13, C), att hela vårt liv är fördelat mellan arbete och vila och att icke blott arbets- utan också högtidsdagar äro vedertagna, och jag delar Aristoteles åsikt (1 Polit. kap. 16), att övningar för kroppen och vilostunder för själen oundgängligen behövas. Ty vilan är arbetets krydda. Kroppen bevaras genom att omväxlande erhålla föda och avhållas därifrån, själen åter genom arbete och vila, såsom *physici* uttrycka sig.

46. Det var också på denna grund som fordom de glörförädliga romerska kejsarna över hela sitt rike påbjödo offentliga och enskilda ferier eller vilotider att vid alla slags undervisningsanstalter iakttagas, somliga under vissa tider av året, andra på vissa dagar i veckan. Till dessa tider borde professorerna vid skolor och akademier avsluta sina föreläsningar och, så vitt möjligt, sedan börja med nya läroböcker, så att överallt en bestämd undervisningsplan bibehölles.

47. Men man bör iakttaga en viss måtta vid ledighets beviljande, så att man icke, såsom någon riktigt har anmärkt,

¹ Quint. II, 2, 7.

väcker leda vid studiearbetet genom att alldeles neka ledighet men ej heller vänjer ungdomen vid sysslöshet genom att vara alltför frikostig i att giva skollov. För att förekomma sådant missbruk i vårt kollegium anser jag två slags lovtider böra där beviljas: *offentliga* (vissa tider av året) och *enskilda* (vissa dagar i veckan). De offentliga ferierna kunna inträda två gånger om året nämligen dels på sommaren dels på vintern. Som marferierna torde lämpligast förläggas inemot början av röt månaden från den 3 till den 23 juli, vinterferierna åter mot början av julhelgen från 16 december till 8 januari. De enskilda eller veckoledigheterna kunna givas två gånger i veckan nämligen onsdags- och lördagseftermiddagar, så vida icke under veckan infaller någon högtidsdag, som medför frihet från studierna.

48. Utom dessa lovtider förekommer måhända också stundom ledighet på grund av konungars, magnaters eller höglärda mäns bortgång genom döden. Sådan sedvänja råder i allmänhet vid andra akademier. Den härleder sig utan tvivel därifrån, att athenarna vid Sokrates' död en tid stängde sina gymnasier.

49. Om någon gång lärarna av andra allvarliga angelägenheter hindras att undervisa i kollegiet, bör sådant av dem i god tid tillkännagivas på en å kollegiets dörr uppsatt tavla, på det ingen må onödigtvis kvarhållas i lärohuset. Att sådan sed förekommit även hos de gamle, angiver Lukianos tydligt genom följande ord i sin dialog *De sectis*¹: "Var lugn, min vän; i dag har ledighet från filosofiska övningar kungjorts". Ordinarie ferier, offentliga eller enskilda, kungjordes nämligen icke, enär de voro bestämda en gång för alla.

50. Men på den tid, som är fri från studier, må ungdomen ägna sig åt goda och hedersamma övningar, och man måste se till att lekarna icke giva näring åt sedlig slapphet i stället för att giva vederkvickelse åt själen och styrka åt kroppen. Aristoteles (Polit. 1, 16) säger, att gossarnas lekar icke böra vara råa eller självsvåldiga, ej heller tröttande utan måttfulla, enär för mycken ansträngning hindrar kroppsutveck-

¹ Lukianos, Hermetimos 11 (750).

lingen men måttlig möda och själva röstansträngningen vid gossarnas rop och skrik öva, liva och stärka kroppen¹.

51. De studerande i Athen vederkvickte sig stundom genom att tillsammans intaga en enkel måltid, genom angenäma samtal och med trevliga promenader — glatt och hovsamt, såsom Gellius skriver (Noct. att. 18, 2 och 7, 13). Ibland övade de sina kropps krafter i näv kamp, kämpalek (pankration), bollspel och kapplöpning. Somliga hoppade över en grav under det de höllo i sina händer tunga blyvikter. I gymnasiet låg också en rund skiva av koppar i form av en liten sköld utan någon rem eller gördel; denna kastade de mot höjden eller på längden i tävlan med varandra, vem som nådde högst eller längst. Denna övning medförde för de unga männen två nyttiga ting, nämligen att de fingo god hälsa och blevo siarka och härdade, såsom Lukianos berättar i sin dialog Anacharsis eller *περὶ γυμνασίων*. Samma och liknande bruk hade också romarna i äldre tider, efter vad Alexander ab Alexandro² uppger (Dies geniales 3, 21).

52. Deras exempel böra våra ädlingar följa och icke använda all sin fritid till lek med klot, brickor eller boll utan också vänja sig vid sådana lekar, som på samma gång de giva vederkvickelse under studiearbetet också äro bildande för sinnet. De yngre böra därför icke få sig ålagt för ansträngande studiearbete utan äga tid att ägna sig åt musikens konst, såväl sång som instrumentalmusik. Ty musiken har en underbar förmåga att mildra olust och leda vid läsningen samt lindra dess mödor. Företrädesvis bör då tiden före frukost- och middagsmåltiderna ägnas åt fäktning och dans och tiden efter middagsmålet, såsom ovan sagts, åt musiken. Dessa övningar har den store Plato högeligen tillrätt vid gossars uppfostran.

53. De åter, som nått mera framskriden ålder, böra utom sina musikövningar antingen besöka dansskolan eller med sina jämnåriga tävla i språng och hoppning. Framför andra övningar passar det ädlingar att rida, kasta spjut, ordna krigslek, fäkta, brottas och lära andra prydliga gymnastiska

¹ Citatet avser Arist. Polit. VII, 17, 4 (Immisch).

² Alexander ab Alexandro, Neapolitansk rättslärd f. 1461 † 1523.

rörelser, som kunna vara till stor nytta såväl i lugnets och fredens tid som i orons och krigets. Med tanke på allt detta förmådde Solon, Greklands vise man, genom sina lagar atternarna att låta sorgfälligt undervisa sina söner i fäktning, studier och musik, något som hade till följd att på hans tid den athenska ungdomens seder icke voro så onda och dåliga som senare. Plautus säger i Bacchides (III, 3, 26): Man sysselsatte sig mera med brottning, spjutkastning, diskus, nävkamp, bollspel och hoppning än med skökors smek; på sådant sätt och icke på lönliga ställen framlevde de sin ungdom.

54. Men det är nödvändigt, att ädlingar utom de nu nämnda övningarna också använda en icke obetydlig del av sin tid på att lära åtskilliga främmande folks tungomål, isynnerhet våra grannars, med vilka vi böra ingå viktiga förbindelser av fördrag och vänskap. Mithridates, konung i Pontus och Bithynien, hade 25 folk under sitt välde: alla dessas språk kunde han och talade aldrig genom tolk med dessa sina undersåtar, såsom Gellius berättar (XVII, 17).

Jag torde nu hava tillräckligt i allmänna iakttagelser framställt mina förslag. Och sedan jag förutskickat dessa, torde det vara nödigt att så att säga skriva upp på tavlan de ordinarie lektionerna under ett år för att sålunda — för så vitt det kan genomföras trots lärjungarnas olika begåvning och kunskaper och trots många andra omständigheter — giva tydlig anvisning om vilka författare böra läsas i varje klass i kollegiet och för att begränsa tiden för fullföljande av de humanistiska studierna. Efter en sådan översikt skola föräldrarna med större glädje och med gott hopp om sina söner frikostigt lämna dessa allt vad de till sina studier behöva, och sönerna skola underkasta sig större ansträngning och arbete och skynda att föra sina studier fram till det efterlängta målet av deras fulländning — ja, längta lika ivrigt som Ulysses skyndade hem till sitt älskade Ithaka.

Jag tror sålunda att, om vi få lämpliga lärjungar, understödda med tillräckliga penningemedel och försedda med nödiga böcker, en sådan plan skall låta sig genomföras, att de förnämsta auktorerna på båda språken, eller åtminstone de flesta av dessa författare, skola kunna till största nytta för

lärjungarna helt och hållet genomgås under en tid av sju år. En sådan beräkning är icke något nytt, ovanligt eller omöjligt; den berömde Petrus Ramus gav på sin tid långt större löften. Han ansåg nämligen, att filosofi och eloquens borde så förenas med varandra, att en yngling, som han fått handleda från hans sjunde år, skulle vid sitt femtonde år vara fullständigt bildad i de filosofiska ämnena och färdig att träda i statens tjänst. För en god vilja finns ingenting svårt: lärarnas nit och lärjungarnas outtröttliga arbete skola övervinna allt.

LÄSORDNINGEN

för ett år vid detta förnämna kollegium kan alltså bliva följande:

Sjunde klassen.

För en ädling av 7 års ålder föredragas i denna klass

före middagen

de latinska deklinationernas och konjugationernas paradigmer
Ciceros Epistolæ i Johannes Sturms edition

efter middagen

De sju Visers tänkespråk

Ludovicus Vives, valda Colloquia

på sön- och högtidsdagar

De fem huvudstyckena i vår kristna lära, på latin
Söndagevangelierna på latin.

Sjätte klassen

för en ädling av 8 års ålder:

före middagen

Nomina genera samt svårare deklinationer och konjugationer
Sedespråk av de gamla latinska författarna Publius Syrus, Terentius, Cicero, Seneca m. fl.

De sedespråk på vers, som gå under Catos namn

Grekiska alfabetet och de enklaste grekiska deklinationerna

efter middagen

Ciceros Epistolæ ad familiares, böckerna 1—6

Terentii tre första komedier

Posselii Colloquia latino-græca

på sön- och högtidsdagar

Den kristna lärans fem huvudstycken, på latin och grekiska

Söndagevangelierna på latin och grekiska.

Femte klassen

för en ädling av 9 års ålder:

före middagen

Præterita och supina i latinska grammatiken

Syntaxens lättare regler

Verba barytona enligt Clenardus eller andra

Korta grekiska sentenser översatta på latin av E. Lubinus

efter middagen

Ciceros Epistolæ ad familiares, böckerna 7—10 och följ.

Terentii tre senare komedier

Virgilii Bucolica

Aesopi fabler på grekiska

på sön- och högtidsdagar

Den kristna lärans fem huvudstycken, endast på grekiska

Lukas' evangelium på grekiska.

Fjärde klassen

för en ädling av 10 års ålder:

före middagen

Repetition av det som i femte klassen genomgått av latinsk

och grekisk grammatik och syntax

Ciceros Partitiones oratoriæ

Ciceros De oratore, 3:e boken

efter middagen

Ciceros De officiis

Ciceros De amicitia

Virgilii Georgica

De sju Visers tänkespråk, på grekiska

Plutarchos, De liberis educandis

på sön- och högtidsdagar

Loci theologici

Apostlagärningarna på grekiska.

Tredje klassen

för en ädling av 11 års ålder:

före middagen

Latinska grammatiken och syntaxen noggrannare

Latinsk prosodi

Verba circumflexa och de grekiska verben på μ .

efter middagen

Cicero, De natura deorum, 3:e boken

Cicero, De legibus, 3:e boken

Virgilii Aeneid, de 6 första böckerna

Plutarchos, Regum et imperatorum apophthegmata

Homeri Iliad, första och följande sånger

på sön- och högtidsdagar

Fortsättning av Loci theologici

Matthei och Marci evangelier.

Andra klassen

för en ädling av 12 års ålder:

före middagen

Grekisk grammatik, syntax och prosodi

Ciceros Epistolæ ad Atticum

Ciceros Oratio pro Q. Ligario

Ciceros Oratio pro lege Manilia

efter middagen

Ciceros oratio pro Quinctio

„ „ pro M. Marcello

„ „ pro Archia poeta

Demosthenes' Olynthiska tal

Isokrates' tal till Demonikos

Virgilii Aeneid, sjätte och följ. böcker

på sön- och högtidsdagar

Fortsättning av Loci theologici

Johannes evangelium tillika med Nonnus' paraphras.

Första klassen

för en ädling av 13 års ålder:

före middagen

Ett kompendium i geografi efter Pomponius Mela eller Cliverius
Kronologisk översikt av historien enligt Cario

Justini historia

Grekiska språkets dialekter

efter middagen

Julius Cæsar

Sallustius

Demosthenes' tal

Aristophanes' komedier

Ciceros Catilinariska tal

på sön- och högtidsdagar

Fortsättning av Loci theologici

Pauli epistel till Romarna m. m.

TILLÄGG.

På samma sätt som människan i det hela äger två särskilda gåvor och företräden, medelst vilka hon höjer sig över andra levande varelser, nämligen förståndet (*ratio*) och talegåvan (*oratio*) — eller, såsom Perikles hos Thukydidens i korthet uttrycker det, γνῶναι τὰ δέοντα καὶ ἐρμηνεύσαι τὰυτὰ¹ — så synes det också finnas två slags kunskap, varigenom dessa två företräden hos människan huvudsakligen utbildas, nämligen kunskap om *ord* och kunskap om *tingen*. Den förstnämnda bör man i första rummet vinnlägga sig om, men den senare är av långt större vikt. Den förra kan man till fullo förvärva sig genom de författare, som i det föregående äro angivna; den senare däremot bör hämtas ur de filosofiska vetenskapernas innersta helgedom: ur historien, jurisprudencen och teologien.

¹ Thuk. II, 60, 5.

I själva verket måste den, som i någon mån vill räknas såsom lärd, hos sig förena kännedom om tingen med den formella kunskapen (*res verbis conjungere*). Det är sålunda tydligt, att i vårt kollegium måste jämte de s. k. litteræ humaniores även införas en offentlig föreläsningkurs (*Auditorium*), där utom föreläsningar i filosofiska och de andra fakulteterna, i vilka undervisning meddelas, även skola på bestämda tider förekomma disputationer och deklamationer. Till denna kurs höra de lärjungar, som börjat sin skolgång vid 7 års ålder, överflyttas, sedan de fyllt 14 år.

Och man måste framför allt vid årsflyttningarna se till, att ingen flyttas upp till Auditorium, innan han fullt förstått och tillägnat sig de kurser som meddelas i klasserna och behållit största delen därav i minnet. Likaså bör man förekomma, att de bättre begåvade hållas tillbaka för att vänta på de mindre begåvades långsammare framsteg. Och om det för någon lärjunge blir svårt att inom ett års tid inhämta allt det som ovan är föreskrivet för var särskild klass, är det helt visst bättre att hålla enstaka lärjungar kvar i klassen ett och ett halft år, så att de först vid omkring 18 års ålder vinna inträde i Auditorium, än att låta dem uppflyttas dit, innan de vunnit tillräckliga insikter i litteræ humaniores.

Ingen må stöta sig därpå, att jag i de högre klasserna infört några lättare historiska författare, vilka jag önskar att de adliga lärjungarna läsa, innan de komma till studiet av de filosofiska vetenskaperna. Ty ingenting hindrar, att man kan förvärva sig en rätt god kunskap i historien, innan man ännu kommit till dess filosofiska studium. Och emedan historien har så stort behov av geografiens hjälp, att hon förutan denna icke kan göra någon nytta, såsom Maginus¹ säger, har jag också föreslagit, att i första klassen en översiktlig kurs i geografi bör föregå historiens studium.

Av de vetenskaper som skola studeras i vårt kollegium äro somliga av högre, andra av lägre ordning. Man bör naturligen börja med de senare, och våra unga ädlingar böra noga

¹ Maginus, Johannes Antonius (1555—1617) utgav kommentarier till Ptolemæi geografiska skrifter.

inhämta de språkvetenskapliga ämnena, som äro grammatik — denna bör vara inlärd redan i de 7 klasserna — dialektik och retorik. Men ännu viktigare studieämnen skola icke tillåta den unge ädlingen att en längre tid brottas med de logiska svårigheterna i disputationsovningar och logikens väsen, ändamål eller metod. Han skall blott grundligt lära sig logikens användning och åtminstone sättet att bilda en slutledning angående ett uppgivet fall ävensom att genom inskjutande av ett nytt argument nöjaktigt disputeras om ett ämne vilket som helst. Retorikens regler åter bör han till alla delar hava i minnet, så att han icke är okunnig om huru partes orationis böra uttagas, huru många slags orsaker som finnas eller om mångfaldiga andra satser, som höra till retoriken och hylla henne såsom sin moder.

Att äga insikter i naturvetenskap (*res physicae*) är en stor heder för en adlig studerande, och matematikens såväl teori som praxis äro för honom synnerligen nödiga. Men emedan allt detta icke kan fullständigt inhämtas av en och var, anser jag att vi böra ansluta oss till Crassi åsikt, som framställes av Cicero (*De oratore* III, 23,87), nämligen att man härav bör lära sig blott så mycket som är tillräckligt. Ty man kan icke begära, att en yngling, som vi utbilda till politiska värv, skall göra sådana framsteg i fysik och matematik, att han kan våga inlåta sig i tvist angående den förra vetenskapen med Plato eller Aristoteles och angående den senare med Euklides eller Archimedes.

Angående moralfilosofien och vältaligheten behöver jag icke vara mångordig. Dessa äro särskilda utmärkelser för en ädling och äro enligt Ciceros vittnesbörd just de två vetenskaper, som kunna föra fram människor till hög ställning och värdighet. En fältherres berömliga egenskaper äro av en art, en god talares av en annan: den senare bevarar fredens rika lycka, den förre avvärjer krigets faror. De adliga studerande böra därför under hela sin levnadsbana sorgfälligt öva sig i vältalighet, vilken samme Cicero (*Brut.* 17,66) kallar snillets ljus. Och de böra isynnerhet inhämta moralfilosofien, utan vars kannedom den kontemplativa filosofien icke utövar någon nytta i det borgerliga livet. Ty på

samma sätt som medicinen icke gör något gagn, om den icke driver bort kroppens sjukdomar, så är filosofien icke av någon nytta, om den icke avlägsnar själens fel och brister och giver regler för ett rättrådigt och hederligt samhällsliv. Härav kommer Platos åsikt, att samhällena först då bliwa lyckliga, när filosofer styra dem eller deras ledare leva såsom filosofer. Ädlingars ständiga övning bör icke bestå i ord utan i ädla handlingar, och dygdens utövning bör vara deras filosofi.

Ett liknande omdöme gäller om historien. Hon är hela statslivets öga och ljus; var helst vi gå fram, sätta vi vår fot på något historiskt minne, såsom Cicero säger (*Fin.* V, 2, 5). Men lärjungarna böra uppmanas att också söka efterlikna de historiska personer, som de äro intresserade att lära känna, och studiet av historien skall syfta icke blott till att giva kunskap om det som hänt i forna dagar — detta tjänar blott nyfikenheten, säger Cicero på nyss anförda ställe — utan till att framkalla strävan att efterlikna de stora män, vilkas märkliga gärningar tack vare de historiska författarna bevarats åt eftervärlden.

Utom det som ovan är sagt om humaniora och om studiet av de filosofiska vetenskaperna måste jag också tala något om de högre vetenskapliga fakulteterna. Jag tvivlar nämligen icke på att vårt kollegiums grundare hava för avsikt att genom beviljande av underhåll åt några professorer bereda tillfälle för de studerande ädlingarna att, sedan de rätt inhämtat humaniora och vissa delar av de filosofiska vetenskaperna, ägna sina studier också åt någon viss av de andra fakulteterna för att så bliwa skickligare att gagna staten. Det är därför en särdeles lycklig inrättning av våra förfäder, att de, enär hela samhället vilar på tre grundpelare, nämligen religion, laglydnad och medborgarnas hälsa, också för att verka för dessa tre infört tre fakulteter vid skolor och akademier, nämligen den teologiska, den juridiska och den medicinska. Dock skall jag, för att icke genom min vidlyftighet alltför länge uppehålla Eders Magnificens, som är i så hög grad upptagen av viktigare värv, nu avsluta min framställning. Ty det saknas icke andra män, långt erfarnare än jag, vilka redan hava tillräckligt visat, på vad sätt man i varje fakultet bör gå till väga.

Vad som utöver det i det föregående framställda synes hava betydelse för detta berömvärda kollegiums upprättande, allt detta anser jag mig böra lämna åt Edert eget visa omdöme. För visso finnes mycket, som icke ännu låter sig i detalj föreskrivas, ty det mål vi sträva till skola vi icke kunna uppnå på ett eller annat år. Säkert är, att det som I arbeten på är Gud behagligt, och helt visst skall Gud, om I här inläggen eder flit, understödja edra ansträngningar och med sin hand befordra edert verk.

Den allgode och allsmäktige Guden give, att I måtten lyckligt fullborda allt vad I beslutet att sätta i verket, och att alla de planer som I uppgören må bliva lyckliga, bringa välsignelse åt hela vår kyrka och välfärd såväl åt vårt eget som åt andra samhällen!

EN KORT ARITMETISK SAMMANSTÄLLNING

Tillagd för att fylla arktalet.

Ett. En är Gud, en Kristus; vi hava en tro, ett dop, en allmän och apostolisk kyrka, en rättfärdiggörelse nämligen tron på Guds son, en väg till livet nämligen Kristus.

Två. Två äro kyrkans sakrament: dopet och den heliga nattvarden. Två äro kyrkans nycklar: löse- och bindenyckeln. Två ting är det gott att bedja Gud om och att ernå i sitt liv: att vara fri från fåfängt och illvilligt tal samt att icke bli alltför rik eller alltför fattig. Två segrar äro de bästa: att övervinna genom välgärningar och att övervinna sig själv. I två fall kan kamratskap icke äga rum: i kärlek och i envælde.

Tre. Tre äro de kristna dygderna: tron, hoppet och kärleken. Tre ting äro härliga i Guds och människors ögon: endräkt mellan bröder, vänskap mellan grannar, samt man och kvinna som troget hålla sitt äktenskapsförbund. Tre ting äro förhatliga: en stursk tiggare, en rik lögnare, en gammal man som är äktenskapsbrytare. Tre äro världens skeden: den tomma rymdens, lagens, Messias'. Tre ting pryda en konung: att förstå att befalla över människor, att härska i enlighet med

lagarna, att icke alltid utöva sin makt. Tre egenskaper pryda en rådsherre: kunskap, välvilja, uppriktigt tal. Tre äro statsformerna: monarki, aristokrati, demokrati. Tre äro, enligt Homeros, dagens delar: morgon middag, afton. Tre ting värderas högst av människor: god hälsa, skönhet, rikedomar vunna utan svek. För tre ändamål vilja redliga människor förvärva penningar: för nödvändiga utgifter, för uppehållande av en ansedd levnadsställning, för oförutsedda olycksfall, eller, såsom det svenska ordspråket lyder: närepenning, tärepenning, ärepenning. Tre voro Sibyllorna: den Cumæiska, den Sardiniska, den Erythræiska. Tre Gratier: Aglaia, Thalia, Euphrosyne. Tre söner till Saturnus: Jupiter, Neptunus, Pluto. Tre döttrar till Saturnus: Vesta, Ceres, Juno. Tre beryktade mördare: Alkmaion, Orestes, Nero. Tre äro de som fötts ur ägg: Castor, Pollux, Helena.

Fyra äro de större profeterna: Esaias, Jeremias, Hesekiel och Daniel. Fyra äro evangelisterna: Matthæus, Markus, Lukas och Johannes. Fyra äro de sedliga dygderna: kunskap, rättrådighet, tapperhet, självbehärskning. Fyra världsåldrar: guldåldern, silveråldern, kopparåldern, järnåldern. Fyra världsmonarkier: den kaldeiska, persiska, grekiska, romerska. Fyra elementer: eld, luft, vatten, jord. Fyra årstider: vår, sommar, höst, vinter. Fyra högre vetenskaper: filosofi, teologi, jurisprudence, medicin. Fyra ting äro besvärliga för ögat: rök, stormvind, tårar samt att se sina ovänner lyckliga och sina vänner olyckliga. Fyra äro de som böra finnas i ett hus och stanna där: kaminen, hönsen, katten och hustrun som har att sköta huset. Det är skadligt att skynda sig i fyra fall: för att komma till kamp och strid, till spel och dryckenskap, till gästbud, om man ej är bjuden, till orda, om man är en dåre. Vägen är farlig i följande fyra fall: över is, över fuktiga och smutsiga ställen, då den går fram genom ärelystnad och lycksokeri, då den leder till sköna kvinnor.

Fem äro Mose böcker: genesis, exodus, leviticus, numeri, deuteronomion. Fem sinnen: syn, hörsel, lukt, smak, känsel. Fem saker visa, huruvida ett samhälle är väl eller illa styrt: kyrkobyggnaden, rådhuset, skolan, torget och uret. Sanningen får man oftast höra av följande fem: barn, sovande,

oerfarna, rusiga, vanryktade. Man bör icke lita på följande fem: en annans hund, en häst som man ej känner, en pratsam kvinna, en skrytsam slav, en strand som är undergrävd. Det är bäst att icke lägga sig i följande fem: hushållningen i ett främmande hus, Guds världsstyrelse, havsfiskarnas föda, de mäktigas råd, ifall man är en privatman, och vindarnas växling.

S e x äro bönerna i Fader vår. Följande sex förföljer Gud med sin vrede, den sjunde till och med avskyr han: hånfulla blickar, falsktalande tungor, händer fläckade av mord, ett hjärta som råder till och planlägger ont, fötter snabba att begå onda gärningar, falska vittnen, en man som uppväcker oenighet mellan bröder. Sex ting äro ostadiga och föränderliga: vårblommorna, väderleken vid sommar- och vintersolståndet, lärningskast, fågeljakt, kvinnokärlek, de mäktiges ynnest. Sophokles anger följande sex tecken till god hälsa: att äta och dricka med nöje på lämpliga tider, att utföra lämpligt arbete utan att tröttnas, att sova utan jämmer, att måttfullt och på tillbörligt sätt tillfredsställa könsdriften, att hava god matsmältning, att lätt och naturligt avgiva ekskrementer och urin. Följande sex kunna icke lätt döljas: drycken i en säck, en sköka i ett fönster, skabb på händerna, hostan vid ett gästbud, fattigdomen hos den högfärdige, fräckheten och tygellösheten hos den som handlar orätt och söker vällustiga njutningar.

S j u perioder äro i människans livstid: barndom, gosseålder, ynglingaålder, ungdomskraftens tid, mannaålder, ålderdom, gubbålder. Sju äro planeterna: Saturnus, Jupiter, Mars, solen, Venus, Mercurius, månen. De sju vise: Kleobulos, Chilon, Periandros, Pittakos, Solon, Bias, Thales. Sju äro vetenskaperna: grammatik, dialektik, retorik, musik, aritmetik, geometri, astronomi. Världens underverk äro följande sju: pyramiderna, fyrtornet på Pharos, Babylons murar, den Ephisiska Dianas tempel, Mausolos' gravvård, kolossen på Rhodos, Jupitersstoden i Olympia.

Å t t a äro saligheterna: andens fattigdom, sorgen över synd, mildhet, hunger och törst efter rättfärdighet, barmhärtighet, hjärtats renhet, fridsamhet och endräkt, förföljelser och smälek för Kristi skull. I följande åtta fall bör man tro

sig göra skada både åt sig själv och andra: om man åstundar att bliva andras lärare, ehuru man själv är olärd och oerfaren; om man eftertraktar vad man varken kan ernå eller träffa på; om en stor och mäktig man är ond och brottslig; om man tycker sig själv vara vis i allt och aldrig anlitar andras råd; om man ävlas att bliva mäktiga mäns ledare, ehuru man är dum och dåraktig; om man rådgör med de oförståndiga i avsikt att bedraga de visa; om en förvaltare är vinnings- och rovlysten; om den som felat är trotsig och icke låter sig rättas av en annan.

N i o ting bland sådant som skattas högt, säger Syrach¹, håller jag i mitt hjärta för lyckliga, och det tionde prisar jag med min tunga: en man som har glädje av sina barn; den som, medan han lever, ser sina fienders fall; säll är den som får leva samman med en förståndig kvinna; så ock den som icke felar med sin tunga och den som icke behöver tjäna en ovärdig människa; säll är den som har undfått förstånd, och den som får tala för lyssnande öron; huru stor är icke den som funnit visheten, men mycket större är den som fruktat Herren; Herrens fruktan övergår i härlighet allting annat. — *N i o* voro muserna: Kalliope, Klio, Euterpe, Thaleia, Melpomene, Erato, Terpsichore, Polyhymnia, Urania.

T i o äro dekalogens bud. Tio voro Egyptens plågor: strömmar av blod, paddor, mygg, ohyra, pest, bölder, hagel, gräshoppor, mörker, de förstfödda barnens undergång.

E l v a söner föddes åt Jakob i Mesopotamien: Ruben, Simeon, Levi, Juda, Dan, Naphtali, Gad, Asser, Isaskar, Zebulon, Joseph. Benjamin föddes senare.

T o l v äro de mindre profeterna: Hosea, Joel, Amos, Obadja, Jona, Micha, Nahum, Habacuc, Zephanja, Haggai, Zacharja, Malachi. Tolv äro apostlarna: Petrus, Andreas, Jakob, Johannes, Philippus, Bartholomæus, Matthæus, Thomas, Jakob, Simon, Judas, Thaddæus. Tolv äro kapitlen i symbolum Apostolicum. Tolv voro Herkules arbeten: det Nemeiska lejonet, den Lernæiska hydran, det Kalydoniska vildsvinet, hinden med kopparfötter, de Stymphaliska fåglarna,

¹ Syrach 25, 7.

amazonen Hippolyte, Augeias stall, den Kretiska tjuren, Diomedes' hästar, Geryons oxar, Hesperidernas trädgårdar, Kerberos' fängslande. Tolv äro årets månader. Tolv äro djurkretsens tecken: väduren, oxen, tvillingarna, kräftan, lejonet, jungfrun, vågen, skorpionen, skytten, stenbocken, vattumannen, fiskarna.

Gudi allena äran!

DE UNGAS BOK

(LIBELLUS PUERILIS)

SOM INNEHÅLLER KRISTENDOMSKUNSKAPENS FEM HUVUDSTYCKEN TILLIKA MED ÅTSKILLIGA BÖNER, ALLT PÅ DE FEM SPRÅKEN: LATIN, SVENSKA, FRANSKA, TYSKA OCH ENGELSKA SAMT ALLT HÄMTAT ENBART UR GAMLA OCH NYA TESTAMENTET AV DEN HELIGA SKRIFT.

*Psalm. 34 : 12 Kommen hit, barn, hören mig;
jag vill lära eder Herrens fruktan.*

1 Kor. 14 : 5 Jag skulle väl vilja, att I alla taladen tungomål.

STOCKHOLM,
TRYCKT HOS IGNATIUS MEURER, ÅR 1626

F Ö R E T A L.

Magister Johannes Matthiæ, svensk till börd, hälsar den redlige och välvillige läsaren.

Redlige läsare! Här har du en bok, som visserligen är i och för sig liten men dock på grund av sitt innehåll mycket stor, ja rent av gudomlig. Den är icke författad av mig utan vald ur profeternas och apostlarnas skrifter. Dig tillkommer det att beskåda icke den lilla bokens obetydlighet utan storheten hos den, om vilken hela boken talar, han, som Gud skapat åt oss i sin vishet, och i vilken bor all gudomens fullhet lekamligen. Intet annat än blott och bart uppställningen är här mitt verk; allt är f. ö. utdrag ur de heliga skrifterna. Men själva den systematiska uppställningen är, så vitt jag vet, ännu icke använd av någon annan. Marginalrubrikerna har jag satt ut, för att man lättare må få klara för sig de punkter av den kristna läran, som på resp. ställen meddelas; om dessa tyckas dig mer än lovligt kortfattade, må du veta, att jag är sådan, att jag ogillar varje mångordighet och "asiatiskt oväsen" särskilt i de ämnen, där varje prål bör vara fullständigt bannlyst. Det är mycket farligt att tala sådant, som icke är påkallat, ty "för vart fåfängligt ord, som människorna tala, skola de göra räkenskap på domens dag". I bönerna har jag ej i så stor utsträckning som eljest tagit med alla språken, för att boken ej skulle växa ut för mycket. Av det, som medtagits, torde en samvetsgrann och uppmärksam läsare inhämta en ganska rik kunskap i språken. Ty enda avsikten med denna skrift är att giva ett handtag åt den ungdom, som livligt intresserar sig för de här inryckta språken. Det är ju en känd sak, att dessa liksom även andra språk numera i vårt land äro föremål för så stort intresse bland framstående män, att de både själva med största iver tillägna sig dem och önska, att

deras barn få en noggrann kännedom om dem. Låt vara, att Marcus Cato enligt Plutarchos' beskrivning hånade dem, som beundrade främmande språk, så anses det dock i vårt tidevarv som en skam, om icke konungar, furstliga personer och adelsmän samt de, som äro rikenas så att säga stödjepelare, ävensom de, åt vilka anförtros höga statsämbeten och beskickningar, icke kunna samtala med utländska konungar och furstar eller deras sändebud på dessas eget språk. På så sätt skämdes en gång Themistokles att använda tolk, då han var okunnig i persiska språket och blev ålagd att tala. Han bad därför om en tids anstånd, medan han lärde sig språket, för att själv med egna ord kunna framlägga sin mening för storkonungen. Därför är det i Tyskland uttryckligen stadgat i kejsar Karl IV:s gyllene bulla, i vilka språk kurfurstarnas förstfödda söner framför allt böra undervisas, och därför ha intill denna dag av våra landsmän företagits och företagas alltjämt så många besvärliga utrikes resor. Dock, liksom varje långresa enligt Cicero är föga hedersam för dem, vilka i hemlandet kunna utföra berömliga gärningar, så är det meningslöst, anser jag, att vi bland utlänningar lära oss det, som vi med bättre resultat och mindre utgifter kunna tillägna oss i hemmet. Spartanerna hade i sitt frejdade "gymnasium" mycket lärda föreläsare, som skulle förena goda seder med de fria konsterna. Därför var det ej heller tillåtet för deras söner att resa ut till andra folk eller andra gymnasier, för att de icke, avskilda från den av fäderna ärvda redligheten, skulle draga in främmande seder och ett otillbörligt levernes smitta. Den framstående och frejdade lagstiftaren Lykurgos säges hava givit Sparta dess författning, vilken även i forntiden ansågs vara den mest berömvärda av alla. Så ha Cicero, Platon och t. o. m., såsom det troddes, Apollon själv vittnat. Vi kristna tillåta våra unga söner att icke endast av intresse för språken utan ofta även för studier av övriga humaniora resa ut i främmande land och till våra motståndares universitet. Det är visserligen gagneligt att ibland lämna sitt fädernesland för att vinna visdom, såsom Cassiodorus klokt påminner oss om, men ännu nyttigare är det att i hemlandet först lägga grunden till sann fromhet och gudsfruktan, att vi icke må uppfostra till förrädare

av rike och fosterland dem, som vi borde göra till dess nyttiga medborgare och försvarare. Ty vi återfå några kanske kunnigare men med mycket sämre moral. Vi svenskar ha under de senaste åren haft tillräckligt många exempel på sådana, som genom alltför stor förtrolighet och för mycket umgänge med våra motståndare ömkligen fallit i snaran och antingen övergått till dem från oss eller vid sin återkomst börjat ställa försåt för sitt eget land, vilket dock ingen kan ha någon rättmätig orsak att vilja skada, såsom Cicero så vackert skriver. Försummad och slapp har hitintills hos oss ungdomens uppfostran varit. Däri ha de många misstag haft sin upprinnelse, vilka här begåtts inom det kyrkliga och i politiken. Det har varit liksom en källa till alla felsteg. Mycket därav har emellertid numera genom Guds hjälp och våra konungars klokhet återställts till det bättre, och på ytterligare förbättringar hoppas vi varje dag. Ty ju mera dugande de män äro, som vi ha i riket, med desto mera omsorg tänka de på sitt fosterlands välgång, eggade av den stimulus, som ädel tävlan innebär. Och, för att tala med Cicero, "vilken gärd kunna vi bringa fosterlandet större eller bättre, än om vi undervisa och upplysa dess ungdom, särskilt i dessa tider av sedligt förfall, då den blivit så fördärvad, att den med allas hjälp måste tyglas och tuktas". Jag avundas visst icke någon förmånerna av en utrikes resa, ej heller anser jag det nyttigt, att barnen ständigt ammas i föräldrarnas sköte, utan jag håller det för nödvändigt, att de se och besöka världen, vilken av många med rätta kallas de vises gemensamma stad, "imago naturarum" samt skolgossarnas spegel och bok. Men emedan det höves en medborgare att utan räddhåga, fritt och öppet rådslå om det, som är nyttigt för staten, anser jag det vara mest gagneligt för den studerande ungdomen att först i hemlandet lägga grunden till fromhet och språkkunskaper och därefter, vid mera framskriden ålder, företaga kortare resor, studera mera betydande riken och statsformer och, där så ske kan, helt hastigt bese mera kända trakter och städer. Vist säger den helige Augustinus: "Den hatar grundligt sitt fädernesland, vilken befinner sig väl, då han är utomlands". Icke fattas oss längre här hemma möjligheten att lära oss de viktigaste europeiska

språken. Här säljas överallt böcker, som innehålla samtal, sentenser och allt möjligt, och om det ännu råder någon brist på sådant, så kan den i någon mån utfyllas även av denna lilla bok, som innehåller både det för alla kristna nödvändiga kunskapsstoffet samt glosor. Detta plägar eller bör ju enligt alla bildade mäns utsago utgöra de två huvudmomenten i våra studier. Vilka publikationer som helst böra icke utan vidare sättas i händerna på ungdomen, utan det är nödvändigt att göra ett omsorgsfullt urval, ty det är av stor vikt, vilken smak lerkrukan får, medan den är ny. Människorna bliva i allmänhet sådana, som de författare äro, med vilka de ständigt umgås. Ty icke inverkar födoämnenas beskaffenhet så mycket på kroppens utseende, som läsningen verkar på själ och seder, såsom någon så sant och vist har yttrat. Om du ständigt läser andefattiga och konstlade skriftställare, blir du givetvis likadana. Om du däremot väljer sådana, som ha en sant kristlig ande och vilka erbjuda en from och uppbygglig lektyr, kommer du att åtminstone i någon mån bliva som dessa. Leotychedas, spartanernas konung, tillfrågades en gång, vad friborna ynglingar framför allt borde lära sig. Han svarade: "Det som mest kan gagna dem i deras mannaålder", — i det han sålunda vist förklarade, att i ungdomen bör man tillägna sig sådant, som det kan vara nyttigt även för vuxna män att känna. Det är nämligen många nödvändiga ting, som vi vid mogna år äro okunniga om just därför, att vi i ungdomen lära oss mycket, som ej är nödvändigt, och därför att vi bära oss bakvänt åt och förslösa den skönaste tiden av vårt liv med sådant, som, milt talat, är onyttigt. Må därför alla och särskilt blivande statsmän, till vilkas tjänst denna bok huvudsakligen är hopkommen, betänka, att vid fromhet är det viktigt att vänja sig redan i unga år och att, enligt filosofens förmenande, allt kommer an på, att man får den rätta vanan i barnaåren. Må de med Timotheus lära sig den heliga skrift från barnsben och lyckligen finna i den liksom Augustinus sådant, som de aldrig någonsin kunna hitta i Platons eller Aristoteles' verk. Må de lära sig sann gudsfruktan och fromhet, som är stödjepunkten och grundvalen för alla välden och riken.

Men var är denna sanna gudsfruktan och fromhet att finna? Hos Platon eller Aristoteles eller hos någon annan filosof? Förvisso icke, utan hos dem, som skrivit på Guds befallning och ingivelse, vilkas skrifter på grund av sin utmärkta halt rättvisligen benämnas de heliga böckerna. Ur dessa är, som ovan sagts, allt detta hämtat, visserligen ljudande på olikartade tungomål men med sant kristligt innehåll. Om gossarna öva sig häri, tillägna de sig visserligen främmande tungomål, men intet, som är främmande för deras kristna tro, få de inpräglad i sina lätt påverkade själar. Om vi i vår ungdom inlära citat av skalder för det ändamålet, att vi, såsom Aeschines säger, skola ha gagn därav vid mogen ålder, något som vi dock endast för detta förgängliga liv ha nytta av, huru mycket mera böra vi då icke inpräglad de sentenser, som hjälpa oss till det eviga livets väntande salighet. "Kom alltså ihåg", o gosse, "att helga vilodagen; sex dagar skall du arbeta och fullgöra alla dina plikter men på sjunde dagen är Herrens din Guds sabbat. På denna skall du ej utföra något arbete", o. s. v. Alltid och oavslåtligen böra den kristnes tankar gå kring det heliga, men på grund av vår svaghet ha vi en särskild och för det ändamålet fastställd dag, då den kristna församlingen skall samlas att höra Herrens ord och utläggningen därav, och då människorna böra bedja och bekänna sin tro. Återstoden av denna dag bör ägnas endast åt gudlig läsning. Detta fordrar deras Herre av dem, och detta hava de heligt och högtidligt lovat honom i det första förbund, som de i dopet ingått med Gud. Förgäves får den namn av kristen, som icke känner Kristus och icke går i hans fotspår. "Ty vad gagnar det dig att kallas, vad du icke är, och tillvälla dig ett namn, som icke tillkommer dig" säger Augustinus med rätta.

Men kanske skola många och i synnerhet de, som under detta upp- och nervända tidevarv icke göra annat än väsnas med teologiska tvistefrågor, invända, att detta är alltför barnsligt skrivet. Så är det. Boken har även en sådan titel, och det är inte för höglärda mäns räkning som jag utger detta, utan mitt enkla arbete avser att bispringa skolungdomen. Och jag prisar de män lyckliga, vilka i vår tid, då ungdomens rätta undervisning är lagd i händerna på endast några få, ägna

barnen sin trogna tjänst. Andra gå genast till högre studier. Var och en må finna behag i sitt arbete och, för att använda Pauli ord [Rom. 14: 5], "var och en vare fullt viss i sitt sinne". Jag för min del vill hellre bli en smula barn på nytt tillsammans med barnen än övergiva dessa barn, "vilkas ansikten Guds änglar i himmelen ständigt betrakta". För närvarande har jag icke lust att upptaga alla goda människors klagan över teologernas tvister nu för tiden och över åsidosättandet av fromma övningar, ty detta ha andra tillräckligt beklagat. Säkert är, att vi sorgligt nog råkat födas i ett tidevarv, som överträffar alla andra i sin rikedom på split och i sin fattigdom på fromhet. Någon from man skriver: "Nu finnes överallt mycken lärdom men föga samvete. Men vad gagnar dig stor lärdom, om du icke har ett rent samvete? Ty icke efter lärdomens utan efter ditt samvetes bok skall du en gång dömas inför Guds tron". Med ganska stor rätt klagade på sin tid den store Erasmus över teologernas brist på självbehärskning, vilka anse sig tillräckligt rustade för den akademiska tribunen och tävlingsbanan, om de kunna strida med hårklyverier och tvistefrågor, som utmynna i gräl, samt mera med slutledningar än i liv och leverne visa det, som de vilja bekänna. Denne skriver bland annat: "Det är bättre att vara något mindre sofist än att vara mindre hemma i evangelierna och Pauli brev. Det är bättre att vara okunnig om Aristoteles lärosatser än att icke känna Kristi bud. Kort sagt, jag skulle hellre vilja med Hieronymus vara en from teolog än en oöverbinnelig som Scotus" o. s. v. Ty, såsom den behjärtade mannen sade vid mötet i Nicea, "icke hava Kristus och apostlarna anbefallt oss dialektik och tom spetsfundighet utan blott och bart den insikt, som grundar sig på tro och goda gärningar. Det är tillbörligt, att biskopen är mäktig och förmanar i den rätta tron och vederlägger dem, som vilja motsäga". — Emellertid anser jag, att vi måste börja med tro och goda gärningar och ägna däråt större delen av vårt liv. Och måtte jag i mina teologiska studier komma därhän, att jag ej faller för någon last, icke ger efter för några begär och tycker mig vara en rätt så framgångsrik och oöverbinnelig teolog, även om jag blir besegrad i någon liten disputation. För att äntligen avsluta detta före-

tal, som jag hoppas vara till fyllest för välvilliga läsare, under det att däremot man aldrig kan göra illvilliga granskare till lags, så uppfordrar och förmanar jag den, som befinnes vilja utrusta sig till fromhet hellre än till disputation, att bedja och framför allt annat dröja vid fromhetens källsprång och den heliga skrifts enkla ord. Och om hans längtan ävenledes är att vinna språkliga insikter, må han dröja vid denna lilla bok, som öser ur källsprången, liksom en bäck får allt sitt vatten från sådana. Även om han härur alltså icke får den vanan att som Scotus och de andra skolastikerna finna sin ära i att lösa uppkonstruerade och spetsfundiga småfrågor, må han i stället lära sig att med Paulus och de övriga apostlarna finna sin ära i Herren och i vår Herre Jesu Kristi kors. Vilken vare ära i evighet tillika med Fadern och den Helige Ande. Amen. Farväl, redlige läsare, och var hälsad!

Stockholm den 12 februari, året efter Kristi födelse 1626.

CAPUT PRIMUM.

Cujus summa consistit in Decalogo, sive his Decem præceptis Domini.

Ego sum Dominus Deus tuus.	Jagh är HERren tin GYdh.
1. Non habebis Deos alienos coram me.	1. TV skalt inga andra Gudhar haffua jemte migh.
2. Non assumes nomen Domini Dei tui in vanum. Nec enim habebit insontem eum, qui assumpserit nomen Domini Dei sui frustra.	2. Tu skalt icke misbruka HErrans tins GVDz namn: Ty HERren skal icke låta honom bliffua ostraffat, som hans namn misbrukar.
3. Memento, ut diem Sabbathi sanctifices:	3. Tenck vppå Sabbaths daghen, at tu helghar honom.
4. Honora Patrem tuum, & Matrem tuam, ut sis longævus super terram,	4. Tu skalt ära tin Fadher och tina Modher: På thet tu skalt lenge leffua i landena,
5. Non occides.	5. Tu skalt icke dräpa.
6. Non mœchaberis.	6. Tu skalt icke göra hoor.
7. Non furtum facies.	7. Tu skalt icke stiåla.
8. Non loqueris contra proximum tuum falsum testimonium.	8. Tu skalt icke bära falskt witnessbyrd emoot tin nästa.
9. Non concupisces domum proximi tui.	9. Tu skalt icke hafwa lusta til tins nästes Hwss.
10. Nec desiderabis uxorem ejus, non ser-	10. Tu skalt icke begära tins nästes

Exod. 20:

DOCT. CHRIST. DE LEGE DEI.

Je suis l'Eternel ton Dieu.	Ich bin der HERR dein Gott.	I am the Lord thy God.
1. TU n'auras point d'autres dieux devant ma face.	1. DV solt kein andere Götter neben mir haben.	1. THou shalt haue none other gods before me.
2. Tu ne prendras point le nom de l'Eternel ton Dieu en vain: Car l'Eternel ne tiendra point pour innocent celui, qui aura pris son Nom en vain.	2. Du solt den Namen des HERRn deines Gottes nicht misbrauchen. Denn der HERR wird den nicht vngestrafft lassen, der seinen Namen missbrauchet.	2. Thou shalt not take the Name of the Lord thy God in vaine: For the Lord wil not hold him gnilnesse, that taketh his Name in vaine.
3. Aye souvenance du jour du repos, pour le Sanctifier.	3. Gedencke des Sabbaths tags, das du jhn heiligest.	3. Remember the Sabbath day to keepe it holy.
4. Honore ton pere & ta mere, afin que tes iours soyent prolongés sur la terre,	4. Du solt deinen Vater vnd deine Mutter ehren, auff das du lange lebest jm lande,	4. Honour thy Father and thy Mother; that thy dayes may bee long vpon the land,
5. Tu ne tueras point.	5. Du solt nicht tödten.	5. Thou shalt not kill.
6. Tu ne paillarderas point.	6. Du solt nicht Ehebrechen.	6. Thou shalt not commit adulterie.
7. Tu ne desrobteras point.	7. Du solt nicht stelen.	7. Thou shalt not steale.
8. Tu ne diras point faux tesmoignage contre ton prochain.	8. Du solt kein falsch zeugnis reden wider deinen nehesten.	8. Thou shalt not beare false witness against thy neighbour.
9. Tu ne convoiteras point la maison de ton prochain.	9. Lass dich nicht gelüsten deines nehesten Hauss.	9. Thou shalt not couet thy neighbours house.
10. Tu ne convoiteras point la femme	10. Las dich nicht gelüsten deines nehe-	10. Thou shalt noth couet thy neighbours

vum, non ancillam, non bovem, non asinum, nec omnia quæ illius sunt.	Hustru, ey heller hans Tienare, eller hans tienerinno, ey heller hans Oxa, ey heller hans Åssna, ey heller någhot thet tin näste haffuer.
--	---

CAPUT SECUNDUM.

Quorum summa in hoc Symbolo Apostolico breviter comprehenditur. Quod in tres partes distribuitur: Prima est de Deo Patre, & nostri creatione. Altera est de Deo filio, & nostri redemptione. Tertia est de Deo spiritu sancto, & nostri sanctificatione.

1. CRedo in Deum Patrem omnipotentem creatorem cœli & terræ.	1. JAGh troor på Gudh Fadher Allzmechtighan, Himmelens och Jordennes Skapare.
2. Et in Iesum Christum filium ejus, unicum, Dominum nostrum. Qui conceptus est de spiritu Sancto; Natus ex Maria virgine. Passus sub Pontio Pilato, Crucifixus, Mortuus & Sepultus; descendit ad inferos. Tertia die Resurrexit à mortuis. Ascendit ad coelos, sedet ad dexteram Patris. Inde venturus est judicare vivos & mortuos.	2. Och på Jesum Christum hans eenda son vår HErra, hwilken afflat är aff then helgha Anda, Födder aff Jungfrw Maria. Pijnter vnder Pontio Pilato, Korsfester, Dödher och Begraffuen, Nederstighen til Helwetet, på tridie daghen vpstånden igen ifrå the dödha. Vpstighen til Himbla, sittandes på alzmechtig Gudz Fadhers höggra hand, tādhan igen kommandes, til at döma Lefwandes och Dödha.
3. Credo in Spiritum sanctum. Sanctam	3. Jagh troor på then helgha Anda, ena

de ton prochain ni son Serviteur, ni sa servante, ni son boeuf, ni son asne, ni aucune chose qui soit à ton prochain.	sten weibs, noch seines knechts noch seiner Magd, noch seines Ochsen, noch seines Esels, noch alles dass dein nehester hat.	wife, nor his man servant, nor his maidservant, nor his ox, nor his asse, nor any thing that is thy neighbours.
---	---	---

DOCT. CHRIST. DE FIDE.

1. IE croy en Dieu le pere Tout puissant, createur du ciel & de la terre.	1. Ich gläub an GOtt den Vater allmechtigen Schöpffer Himmels vnd der Erden.	I. I Beleeue in one God the Father almighty, maker of heauen and earth.
2. Et en Iesus Christ son seul Fils nostre seigneur: Qui a esté conceu du S. Esprit, né de la vierge Marie. A souffert sous Ponce Pilate, a esté crucifié, mort & enseveli: Est descendu aux enfers: Le tiers jour est resuscité des morts. Est assis à la dextre de Dieu le Pere tout puissant. Et de là viendra iuger les vivans, & les morts.	2. Vnd an Jesum Christum seinen einigen Son vnsern HErrn, der Empfangen ist von dem heiligen Geiste, geboren von der Jungfrauen Maria. Gelitten vnder Pontio Pilato, Gecreutziget, Gestorben vnd Begraben, nidergefahren zur Helten, am dritten tage auffgefahren gen Himmel, sitzend zu der rechten Gottes des Allmechtigen Vaters, von dannen er kommen wird, zu richten die Lebendigen vnd die Todten.	2. And in Iesus Christ his onely sonne our Lord, which was conceived by the holy Ghost, borne of the virgin Mary, Suffered vnder Pontius Pilate, was Crucified, dead and buried, he descended into Hell, the third day he rose againe from the dead, he ascended into heauen, and sitteth on the right hand of God the Father Almighty, from thence hee shall come to judge the quicke and the dead.
3. Ie croy au saint Espritla sainte Eglise	3. Ich gläub an den heiligen Geist, eine	3. I beleuee in the holy Ghost, the holy

Ecclesiam catholicam, sanctorum communionem. Remissionem peccatorum. Carnis resurrectionem. Et vitam æternam, Amen.	helgha Almenneligha Kyrkio, the heligas samfund, syndernas förlåtelse, Köttzens vpståndelse, och ewin- nerlighit Lijff, Amen.
---	---

CAPUT TERTIUM.

Et hæc Formula Orationis ab ipso Christo nobis præscripta est

PATER noster, qui es in cœlis, Sanctificetur nomen tuum: Adveniat regnum tuum: Fiat voluntas tua, sicut in cœle, & in terra, Patrem nostrum quotidianum, da nobis hodie. Et dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. Et ne nos inducas in tentationem. Sed libera nos à malo. Quia tuum est regnum, & potentia, & gloria, in secula seculorum, Amen.

FADHER vår som äst i Himmelen. Helghat warde titt Namn. Tilkomme titt Rijke. Skee tin wilie så på Jordenne som i Himmelen. Giff oss idagh vårt dagheligha Brödh. Och förlåt oss våra skulder, såsom ock wij förlåtom them oss skyldige äro. Och inleedh oss icke i frestelse: Vthan frels oss ifrå ondo. Ty Rijket är titt, och machten och Herrligheten i Ewigheet, Amen.

Matth. 6. 9. seqq. Luc. 11. 2. seqq.

CAPUT QVARTUM.

A Christo vero ipso institutus, et ordinarié ministerio commendatus.

EUNTES ergò, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, & filij, & spiritus sancti, docentes eos servare omnia, quæcunque mandavi vobis.

GÅÅR för then skulvth, och lærer all Folck, och Döper them, I Namn Fadhers, och Sons, och thens helgha Andas. Och lærer them hålla alt thet iagh haffuer idher befalt.

Matth. 28. 29.

universelle: La communion des saints: La remission des peches: La resurrection de la chair: La vie eternelle, Amen.	heilige Christliche Kirche, die gemeine der heiligen, vergebung der sünden, auferstehung des Fleisches, vnd ein ewiges Leben, Amen.	Catholike Church, the communion of saints, the forgiuenesse of sinnes, the resurrection of the body, and the life euerlasting. Amen.
---	---	--

DOCT. CHRIST. DE ORATIONE.

NOSTRE Pere qui es és cieux, ton Nom soit Sanctifié. Ton regne viene. Ta volonté soit faite ainsi en la terre comme au ciel. Donnons aujourd' huy nostre pain quotidien. Et nous quitte nos dettes, comme aussi nous les quittons à nos detteurs. Et ne nous indui point en tentation, mais nous deliure du malin. Car à toi est le regne, & la puissance, & la gloire à jamais, Amen.

VNSER Vater in dem Himmel. Dein Name werde geheiligt. Dein Reich komme. Dein wille geschehe, auff Erden, wie im Himmel. Vnser täglich Brot gib vns heute. Vnd vergib vns vnser schulde, wie wir vnsern schuldigern vergeben. Vnd füre vns nicht in versuchung. Sondern erlöse vns von dem vbel. Denn dein ist das Reich, vnd die krafft, vnd die Herrligkeit in Ewigkeit, Amen.

OVr Father Which art in heauen, Hallowed be thy Name. Thy kingdome come. Thy will bee done in earth, as it is in heauen. Giue vs this day our daily bread. And forgiue vs our debts, as wee forgiue our debtors. And leade vs not into temptation, but deliuer vs from euill: For thine is the kingdome and the power, and the glory, for euer, Amen.

DOCT. CHRIST. DE S. BAPTISMO.

Allez donc, & enseignez toutes nations, les baptizans au nom du Pere, & du fils, & du saint Esprit. Et les enseignans de garder tout ce que ie vous ai commandé.

Darumb gehet hin, vnd leret alle Völcker, vnd Teuffet sie, in Namen des Vaters, vnd des Sohns vnd des heiligen Geistes, vnd leret sie halten alles was ich euch befohlen habe.

Goe ye therefore and teach all nations, baptizing them in the Name of the Father, and of the sonne, and of the holy Ghost: Teaching them to observe all things, waightsoeuer I haue commanded you.

Euntes in mundum universum, prædicate Euangelium omni creaturæ. Qui crediderit, & baptizatus fuerit, salvus erit: Qui vero non crediderit, condemnabitur.

Deus secundum misericordiam suam salvos nos fecit per lavacrum regenerationis, & renovationis Spiritus S. que effudit in nos abundè per Iesum Christum salvatorem nostrum, ut justificati gratia ipsius hæredes simus secundum spem vitæ æternæ.

Consepulti igitur sumus cum Christo per baptismum in mortem: Ut quomodo Christus resuscitatus est à mortuis per gloriam Patris: Ita & nos in novitate vitæ ambulemus.

Sinite parvulos, & nolite eos prohibere ad

Gåår vthi hela Werl- dena, och Prediker Evangelium allom Creaturom. Then ther troor och bliffuer Döpt, han skal warda saligh: Men then ther icke troor, han skal warda fördömd.

Effter sina barmhertigheet, gjorde Gudh oss saligha, genom then nya Födelsens baadh, och then helgha Andas förnyelse, hwilken han öffuer oss rijkeligha vthguttit haffuer, genom vår Frel-sare Jesum Christum: På thet wij skole rettferdighe warda genom hans nådh, och arff-vingar bliffua til ewin-nerligit lijff, effter hop-
pet.

Så äre wij jw be-graffne medh honom genom dopet j dödhen, at såsom Christus är vpweckt ifrå the dödha genom Fadrens her-
ligheet, så skole och wij wandra i itt nyt leffuerne.

Läter betemma Bar- nen, och förmener

Marc. 16. 18.

Tit. 3. 5. seqq.

Rom. 6. 3. seqq.

Matt. 19. 14.

Allez vous en par tout le monde, & preschez l'Euangile à toute creature, Qui aura creu & aura esté baptizé sera sauvé, mais qui n'aura point creu, sera condamné.

Die nous a sauvés, selon sa misericorde, par le lavement de la regeneration & le renouvellement du S. Esprit: Lequel il a espandu abondamment en nous par Iesus Christ, nostre sauveur. Afin qu' estans justifiés par la grace d'ice-lui, nous soyons here-tiers selon l'esperance de vie eternelle.

Nous sommes donc ensevelis avec lui en sa mort par le Bap-tesme, afin que comme Christ est ressuscité des morts par la gloire du Pere, nous aussi pareillement che-minions en nouveauté de vie.

Laissez les petis en-fans, & ne les empes-

Gehet hin in alle welt, vnd prediget das Evangelium allen Creaturen. Wer da gleübet vnd getaufft wird, der wird selig werden, wer aber nicht gleubet, der wirdt ver-dampt werden.

Nach seiner barm- hertzigkeit machet Gott vns Selig, durch das bad der widergebur, vnd ernewrung des heiligen Geistes, wel- chen er ausgegossen hat vber vns reichlich durch Iesum Christ vnsern Heiland, auff dass wir durch des- selbigen gnade gerecht vnd Erben sein des ewigen lebens, nach der hoffnung.

So sind wir je mit jhm begraben durch die Tauffe in den Tod, auff das, gleich wie Christus ist auffer- wecket von den todten durch die herrligkeit des Vaters, also sollen auch wir in einem neuen leben wandeln.

Lasset die Kindlein, vnd wehret jhnen

Goe ye into all the world and preach the Gospel to euery crea- ture. He that beleeueth and is baptized, shall be saued, but he that beleueth not shall be damned.

God saued vs accord- ing to his mercy, by the washing of rege- neration and renewing of the holy Ghost, which he shed on vs abundantly, through Iesus Christ or sauour: That being iustified by his grace, we should be made heires accord- ing to the hope of eternall life.

Therefore we are buried with him in bap-tisme into death, that like as Christ was raised vp from the dead by the glory of the Father: Euen so wee also should walke in newnesse of life.

Suffer little children, and forbid them not

me venire; Talium est regnum cœlorum.

them icke komma til migh, ty sådana hörer Himmelriket til.

CAPUT QVINTUM.

A. Christo ipso instituta, & ministerio commendata.

DOMinus Iesus, in qua nocte tradebatur, accepit Panem: Et gratias agens, fregit & dedit discipulis suis & ait: Accipite, & comedite: Hoc est corpus meum, quod pro vobis datur: Hoc facite in meam commemorationem. Similiter & calicem, postquam cœnavit, gratias agens dedit illis, dicens. Bibite ex hoc omnes: Hic calix novum Testamentum est, in meo sanguine, qui pro vobis effunditur in remissionem peccatorum. Hoc facite, quotiescunque biberitis, in meam commemorationem.

HERren JESus, i then Natten tå han förrådd wardt, toogh han Brödh: Tackadhe, bröt thet, och gaff Lärjungomen, och sadhe: Tagher äter, Thetta är min Lekamen, som för idher gifuin warder, Thetta görer til min åminnelse. Sammalunda och Kalken effter natwarden, och tackadhe, gaff them, och sadhe: Dricker här aff alle, thenne Kalk är thet Nyia Testamentet in minom Blodh, som för idher vthguten warder, til syndernas förlätelse. Thetta görer så offta j dricken til mijn åminnelse.

Marc 14

Luc. 22

1. Cor. 11.

chez point de venir à moi: Car à tels est le royaume des cieux.

nicht zu mir zu kommen, denn solcher ist das Himmelreich.

to come vnto me: For of such is the kingdom of heauen.

DOCT. CHRIST. DE SACRA CÆNA.

LE Seigneur Iesus en la nuict, en laquelle il fut trahi, print du pain: Et ayant rendu graces, le rompit, & le bailla à ses disciples, & dit: Prenez mangez: Ceci est mon corps, lequel est donné pour vous: Faites ceci en commemoration de moi. Semblablement aussi apres le souper, il print la coupe, & ayant rendu graces, il la leur bailla, disant: Beuvez en tous, ceste coupe est la nouvelle alliance en mon sang: Qui est respandu pour vous en remission des pechés: Faites Ceci toutesfois & quantes que vous en boirez en commemoration de moi.

DER HERR JESus in der Nacht, da er ver-rathen ward, nam er das Brot, dancket, vnd brachs, vnd gabs den Jüngern, vnd sprach, nemet, esset, das ist mein Leib, der für euch gegeben wird, Solches thut zu meinem gedechtnis. Derselbigen gleichen, auch den Kelch, nach dem Abendmal, vnd dancket, gab jhnen vnd sprach, Trincket alle daraus, dieser Kelch ist das Newe Testament in meinem Blut, das für euch vergossen wird, zur vergebung der sünden: Solches thut, so oft jhrs trincket, zu meinem Gedechtnis.

THE Lord Iesus, the same night, in which he was betrayed, tooke bread, and when he had giuen thanks, he brake it, and gaue it to the disciples, and said, Take, eate, this is my body, which is giuen for you, this doe in remembrance of me. After the same manner also hee tooke the cup, when hee had supped, and gaue thanks, and gaue it to them, saying: Drinke ye all of it: This cup is the New Testament in my blood, which is shed for you for the remission of sinnes: This doe yee as oft as yee drinke it, in remembrance of me.

BENEDICTIO MENSÆ.

HErr Gott Himlischer Vater, segne vns vnd diese deine gaben,
die wir von deiner milden güte zu vns nemen, durch Jesum
Christum vnsern HErrn, Amen.

I Jesu Nampn gå wij til Bordh,	Gudh welsigne wår maat,
äte och dricke på Gudz ord,	och så wår dryck,
Gudhi til ähro: Oss til gang,	Gudh giffue oss een saligh
Så få wij maat i Jesu nampn.	endelyckt, Amen.

GRATIARUM ACTIO.

Wir dancken dir HErr Gott Vater, durch Jesum Christum
vnsern HErrn, für alle deine wolthat, der du lebest vnd regierest
in ewigkeith, Amen.

Gudhi skeep loff, ähra, och myckin prijs,
För Kropsens födho och Siälens spijs:
Gudh aff sin stora Nådhe,
Styre för oss och rådhe:
Gudh aff sin stora barmhertigheet,
Beware oss och wår Öffuerheet:
Gudh giffue oss Fridh och roligheet,
Een ewigh glädie och saligheet.
Amen.